МАССА А МЕХКАШКАРА ПРОЛЕТАРЕШ, ВIАШАГIКХЕТА!

СЕРДАЛО

Свет

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIайн обкома, Нохч-ГIалгIайн АССР Лакхехьарча Советан Министрийн Советан орган. Орган Чечено-Ингушского обкома Коммунистической партии Советского Союза, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР.

АРАДУЬЛУ 1923 ШЕРА ДЕНЗ

№ 85 (3937). | ЕРА, 16 июль, 1964 шу. | Мах. 3 кап.

СССР Лакхехьарча Совета сесси

14 июле Кремле дIахо а болх беш ю СССР Лакхехьарча Совета сесси. IуьйрIйна йолаелла СССР Лакхехьарча Совета Союза Советан Къаьмнийн Советан палатийн къастъхьаьста йола заседанеш. Палаташа хадийнарг законодательни предложенешта йолча комиссеш председателаша колхозхошта долча пенсеех пособеех аьлча содокладашка.

Депутаташа Г. И. Воробьевен (Союза Совет) Н. Зариповаси (Къаьмнийн Совет) цигахь аьлча содокладашка могIайр нов. Н. С. Хрущева колхозхошта долча пенсеех пособех йолча доклада тIера ерриге а положенеш, сага болча аьттонна боккъонца йола ленински йолхо цар хьахьоккхаш хилар белгалдаьккхар.

Содокладчикаша шутта белгалдаьккхар, дина къахьийгар къаьвелча а пивалидалла аьлча дикагIа Iалашйиш йола принцип къастта боккхача лоархIаме хилар. Цунца цкьаьна цхьацца дола хувцамаш юкъадихьар цар колхозхошта долча пенсеех пособеех долча закона проектана.

Содокладаш чаккхьаьлар. Палатийн къастъхьаьста йолча заседанешка шина йолайир нов. Н. С. Хрущева «Халкъа вахара хьал лакхдара даькъе КПСС Программа кхоачашъяра де дезача гIулакхех» яь доклад.

15 июле Союза Советен Къаьмнийн Советен къаьст-къаьстича заседанешка дIахо а ювцаш яр «Халкъа вахара хьал лакхдара даькъе КПСС Программа кхоачашъяра де дезача гIулакхех» нов. Н. С. Хрущева яь доклад.

Союза Совета IуьйрIйнара заседани дIайолайир Киргизе Коммунистически парте Центральни Комитета хьалхарча секретара Г. У. Усубалиева дахча къамельаца, хIаьта Къаьмнийн Совета заседани — парте Чувашски обкома хьалхарча секретара С. М. Исламова къамельаца.

Къамельаш деча берриге депутаташа кхьабарт а болаш хьахлоац халкъа вахара хьал лакхдара парте правительстван кхерда де мел лаьрхIар. Цар белгалдаьхи нов. Н. С. Хрущева доклада тIа, дерриге сага дукха, дерриге сага долча беркате, вха коммунистически парте ленински принцип къаьгта хьагайта хилар.

Палатийн IуьйрIйнарча заседанешка къамельаш дир депутаташа: Краснодарски крайн Кировн цIерахча колхоза председатела Т. К. Третьякова, Грузински ССР Министрийн Совета председатела заместитела Г. И. Чогошвадзе, Адыгейски Автономни области Ленина цIерахча колхоза председатела А. К. Беданоков, кхычар. (ТАСС).

ХАЛКЪА ВАХАРА ХЬАЛ ЛАКХДАРА ДАЬКЪЕ КПСС ПРОГРАММА КХОАЧАШЪЯРА ДЕ ДЕЗАЧА ГIУЛАКХЕХ

1964 шера 13 июле СССР Лакхехьарча Совета сессе новкъоста Н. С. ХРУЩЕВА яь доклад

Новкъостий депутаташ!

Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитетои СССР Министрийн Советои сона тIадиллад укх Лакхехьарча Совета сессе «Халкъа вахара хьал тоадара даькъе КПСС Программа кхоачашъяра де дезача гIулакхех» къамаьл де аьнна.

Шо хьожаргдолаш юкъейовлаю предложенеш:

Колхозхошта долча пенсеех пособееш, просвещение, унахцIено лораяра, нах чубаха-коммунальни боахама, торговле, общественни кхачен, бахача наха гIулакх деш долча халкъа боахама кхыдолча доакъой болхлошта луш дола алапи лакхдарах.

Уж вахара лоархIам бола деш дувца оттадаро ше а тешал ду парте вай социалистически Даьхед экономически низ чIоагIбара, цун къаьма рузкъа дебадара, халкъа вахара хьал лакхдара даькъе КПСС Программа боккъонца а тIегIертта а кхоачашъеш хилара.

Керда, коммунистически формаца оттача а чIоагIлуча а замах исторически дегIаахара логико ше хьалхарча плане оттаду боахама дош. Из ца хилча, парте хьалхленца революци яь долча халкъа могаргдац цу революцех даьнна беркат довза. Вай ханарча Iилманнен техниканнен карагIдаьккарийн ларда тIа промышленность, юрта боахам дегIа а боалабеш мара Iалашдулургдац халкъа вахара боарам хаддалаз лакхлулга. «Берригача къахьегамхой вахар эггара аттана даккхара, царна дика хьал дала торо лургйолаш из хилийтара хьакъе общественни производство продукташ Iилмо махаххара дIа-юха екъилгаи шера доаржаде а боккъонца карадоаладе а йиш хулийтаргьяц социализмо мара», — яьхад В. И. Ленина. (Соч., 5-гIа издани, том 36, оагI. 381).

Вай партеи правительстваи шийн сийлен деккхар лерхI сийлахь-доккха ленински васкет кхоачашдар: социалистически экономика мамогта дегIайоаллари цун ларда тIа къахьегамхой вахара хьал а культура а лакхъяри.

Коммунизмага довлара эшача социально-экономически, политически, культурни хувцамий ерригача системе КПСС Программа тIа хьалхарча моттиге оттадаьд общественни къахьегама эггара тIехйола овсарлен берригача къахьегамхошта эша материальни а духовни а рузкъапи Iалашде могаргдолаш йола коммунизма материально-технически база хьаяра деккхар.

ХIама ца эшшаш кхо шу даьнкад КПСС XXII-ча съездо парте керда Программа тIаийцача хана денз. Бакъда, из йоккха хан яц. Цул совгIа цу шерашка вайна массаза а хилаьзар новкъостал деш беркате факторешшьара цхьа. Чурча а арарча а порядкага диллача цхьайола къаьстта халонаш хилар. Из иштта хиннадале а, вайцига гIулакхаш дика дел. ЧIоагIа дега тоьы а хулаш Лакхехьарча Советага, дерригача советски халкъага дIахайта йиш я Коммунистически парте Программа кхоачашъелга толамца дIадоладенкад, аьнна.

Вай мохк экономически культурни дегIаахара цхьайола итогаш

Новкъостий депутаташ!

Мукъаба сона экономически гIишлош хьалъярен халкъа материальни хьал лакхдерен даькъе вай партийни Программа тIа белгалдаьха керттера декхараш кхоачашделга мишта лел дувца.

Хоаш долча тайпара, КПСС Программа тIа оттадаьд ткъаь шера (1961—1980 шераш) промышленни производства объем алхазза кIезигагIа йоацаш лакхйойла аьнна. Из яхилга да, промышленность юкъера лаьрхIача шера 9—10 процент дегIа я езилга. Фактически из план мишта кхоачашъю хьожаргда вай. 1961 шера промышленни производство 9,1 процент дегIаедай, 1962 шера — 9,7 процент. ДIадахача шера хьуакъам ца хилар Iалтиъар кхачанш ейгача промышленноста цхьадола довкъоши дегIаахара. Из иштта хиннедоллашехь. 1963 шера ерригга промышленни продукци 8,5 процент лакхъелар.

Нагахьа санна машиностроени металлообработкеи ма дола промышленноста керттера дакъа хьанийцача ткъаь шера, хIара шера 12—13 процент дегIадоаладе дезача метта юккъера лаьрхIача 14 процент дегIаьхад. Химически промышленность, КПСС Программа тIа оттадаьча тайпара юккъера лаьрхIача шера 15 процент дегIаьхай. Белгалъяьхача темпел хьалха датташ лакхлу болат лоаладелга, мехкдаьттеи гази йоаккхалга. Партийни Программа тIа оттаьча заданей боарамах латт электроэнерги йоаккхалга. Дукха лакхбенна промышленноста технически боарам, тоаенна цуи структура.

Цу дерригача йиза йиш хулийт партеи халкъои толамца кхоачашду шоай керттера экономически декхар, ленински новкъа майрра а бIубенна а дIахьалхашка ух уж ала.

Коммунизма материально-технически база хьалъяра боккха гIа боаккхаргба ворхI шера план кхоачашйича. Дагадохийта доагIа из оттаеча хана промышленни производство чIоагIа лакхъелга белгалдаьккха хилар. Дукхача доазол дехьарча экономисташта кхоачашъюлургйоацаш хетар из. Буржуазни прессе кIезига яцар массе тайпара йола прогнозашш дагалувцараш.

ХIаьта фу хьахьеххар вахаро? Дукха ха йоаццаш семилетка пхе шера итогаш йир. Шоана, хетаргахьа, дагадоагIа хургIа пхе шера промышленни продукци 51 процент лакхъе лаьрхIа хиина хилар, хIаьта фактически 58 процент лакхъелар из. Укх шера хьалхарча ялх бетта план 103 процент кхоачашъяьй. Пхе шераи ах шераи планал совгIа 40 миллиард сом гаргга мах бола продукци ыккхай. Тешшаме ала йиш йолаш да планах оттадаьча 80 процента метта ворхI шера, хетаргахьа, 86 процентал кIезигагIа дегIайоагIаргьяц промышленни продукци аьнна.

Буржуазни экономисташеи политикашеи вай семилетках лерхIар капиталистически дуненна экономически курал яр санна хIама. Вай къувсаргдац из: курал яле хургья-кх курал. Боккъаллдар аьлча, Советски Союзо лоатта а ю капитализма дерригача мехкашца машара экономически яхь, эггара хьалха Америка ВIашагIкхийттача Штаташца а лоаттаеш. Из яхь вай аьттув болаш чакхъяргхидарах шек дац вай. Вай котдаргда цу яхье.

Хьавцаргда вай тIеххьара ялх шу (1958—1963 шераш). Цу хана чухь шера юкъера Советски Союза тIаккхетар 9,7 процент продукци, хIаьта Америка ВIашагIкхийтача Штаташка — 3,8 процент. Нагахьа санна бахача хьахха цхьан сага сих йоаккха промышленни продукци вIаши нийсйича, тIаккха цун тIаккхетара темпаш СССР 7, 9, хIаьта Америка ВIашагIкхийттача Штаташка — 1,8 процент хургья. Итт шу хьалха Америка ВIашагIкхийттача Штаташка йоаккхачох дукхьал 33 процент мара яцар вай промышленни продукци, 1957 шера — 47 процент, хIаьта дIадахача 1963 шера 65 процент гаргга яр из.

Вай промышленность Америка ВIашагIкхийттача Штатий промышленностал дикка чехкагIа дегIайоагIа. «Цудухьа вай яха а яьхад, хIанз бIубенна дIа а их: Советски Союз тIехьа а кхуаргья, хьалха а яргья Америка ВIашагIкхийттача Штател.

Укх тIеххьарча шерашка вай мехка дукха хIама даьд юрта боахам дегIабоалабеша юртбоахама продукци дукхагIа йоаккхашш. Цох а дикалар даьлар.

МОСКВА. СССР Лакхехьарча Совета йиълагIча сессе доклад еш ва новкъост Н. С. Хрущев. В. Соболевн В. Савостьяновн сурт. ТАСС фотохроника.

Бакъда, соахарча, къаьстта ха во атта ленача шера вайна кIезига халонаши халахетараши тIаоттадензар. Доазол дехьа цхьабараш гIадбигабар цу гIулакхо. Советски Союза юрта боахаме «кризис» я, из «беххбихаш хабараш дувцар. Цу тайпара бола оракулаш шоай хабарашца цкъа баха Iийшбац гIар а еш колдала. Из хIама тIа ца кхоачаш бусаргбац уж хIанз а.

КIезига-дукха а юрта боахам боьзаш болча массане а хетадеш хила деза из дегIаьккхар хьалхара шера хьахиннечунца диста дувца йиш йоацилга. Халкъа юкъеоалача тайпара, цу шера тара долаш дагIац. Боккъонца дола сурт хьалхаццка оттадара массехк шу хьалаца деза. Иштта хIаманца мара довза йиш яц хIамай боккъонца дола хьал, юрта боахам дегIаахара тенденцеш.

Масала, хьавцаргья вай йоккъал оттача 1963 шерал хьалха кхаь пхе шерен даннеш.

Шера юкъера лаьрхIа даькхар

	Ялат: миллиардаш путаш	Ялат: миллионаш тоннаш	Даьхна дух миллионаш тоннаш	Шура миллионаш тоннаш	Хьайбай даьтта эзарнаш тоннаш	Шекар (дахен буьртиган) миллионаш тоннаш
1948—1952 шераш	4,8	77,9	4,3	38,1	473	2,5
1953—1957 шераш	6,2	101,5	6,5	44,3	600	3,5
1958—1962 шераш	8,4	137,5	8,7	61,7	861	5,7
1958—1962 шераш 1948—1952 шерашкарча процентаща		177	202	176	182	228

Укх тIеххьарча шин пхе шера ялат доаккхилга вайцига лакхдениад 77 процент, дулх шозза совгIа, шура — 76 процент, даьтта — 82 процент, шекар — 2,3-зза.

Оашош уйла ел, юрта боахама малагIча «кризисах» къамаьл де йиш хургья дегIаахара иштта темпаш хилча! «Кризисах» дола къамаьлаш — уж я цу е вокх шера вайна цхьацанахьа карагIа ца доалаш дисарех советски экономика йохар лоаш болча буржуазни критикай жуликай йола приемаш. Из хила а из доахараш а вайна чIоагIа дика бовзаш ба.

ДIадахача шера ялат ца хьувкъарах доазол дехьара вай эца дийзар 12 миллион тонн гаргга ялат. Из ца яйцача чакхдоаладургдарий вай? Дар. Цхьабакъда, тIаккха чIоагIагIа кходе дезаргдар ялат, доазув оттаде дезаргдар дIадодачун нормашта, кIезигагIа де дезаргдар цхьадола кхачен товараш, хьейбашта кIезигагIа хьаде дезаргдар концентрировани доакъараш. Из ца а деш, ялат эца, из дара ялат ца хьувкъарца ювзаенна отта халонаш кIезигьергйолаш кхоачанех хилавза яргйоаца средствеш къоастае лаьрхIар.

ДIадахача шера ялат ца хьувкъарах хьахиина проблемаш Советски паччахьалкхенна къоастие магаро цIаьхха а йоах социалистически строй низ болаш хиларах, цун экономика низ кхоачаш хиларах, боккха социалистически юрта боахам толашагIа хиларах.

Вахар дика хьаекархо ва. ДIадахача шера ялат ца хьувкъаро дагадохийтар ха во оттарах юртбоахама производствана хулаш болча Iоткъамо дер мамогга кIезигагIа хулийташ дола гIулакхаш де дезилга.

Шоана хоаш долча тайпара, хIана оттаьь я юрта боахама интенсификаци яра, тешам боллаш ялат хьувкъаргхилара, хьейбай продуктивность лакхъяра тIадерзадаьча гIулакхий система. МалагIа гIулакхаш да уж? Царех керттера дараш дувцаргда аз.

Цкъа-дале, чIоагIа дукхагIа йоахаргья минеральни удобренеш, бьццоагIаш лораю химически средствеш, бьццоагIаши хьайбашц лоладара эша кхийола химически продукташ.

ШоалагIа-дале, юртбоахама производствана дукхагIа механизаци ю.

КхоалагIа-дале, шеррача масштабех ирригаци мелиораци е лаьрхIад.

Дукха ха йоацаш а тIахьа из дара эша хIанз йола торонаш яцар вайга. ХIанз, социалистически экономика лакхъяларахи Iилма дегIадарахи хаоттамах тийша хIама доацаш дIадийнар чIоагIа хьувкъаде йиш йола хьалаш дукхагIа хьахиннад вайцига. Юртбоахама производство дегIайовлаяра къаьстта лоархIам болаш да Iилманнен дикагIа йолча опытан карагIдаьккхачох пайда эцар.

Доккхий а тешам боллаш а хьувкъамаш дахаро йиш хулийтаргья хиланза яргйоаца ялта резерваш е. Паччахьалкхенга дIаоттадаь [illegible] хила деза шера доалачун ах е кхиметтел шера эшар миссел дола ялат, фуннагIа дега доацар тIакхаьчача кхера ца дезаш тешаме хила йиш хургйолаш. Иштта йола резерваш вай хьа а ергья.

Белгалдаьха гIулакхаш чакхдахаро дIадехаргда йоккхий капитальни вложенеш дIайохийтилга. Дуккхьал укх шера юрта боахама производствана эшача дIахьожадаьд 5 миллиард 400 миллион сом, е 1953 шера хиннечул шозза дукхагIа. Юрта боахамга дIайохийташ йола средствеш, нагахьа санна хIара моттиге кхетамца, доал а деш уж дIайохийте, юртбоахама продукци дукхагIаьккхара эша чIоагIа йола ларда йолла йиш я.

Укх шера ялат мишта хьувкъ из кIезига тIехьагIа аргда.

Социалистически общество промышленность дегIаяр, юрта боахам лакхбалар, Iелма-технически прогресс, нах чубаха—бытовой гIишлош хьалъяр, культура дегIаяр — дерригаь тIадерзадаьда сага вахар Iалашъяь хилийтара, цун творчески низаши говзалаши тоаяра эша хьалаш хьадера.

Бакъда, болаш бa цоаех марксисташ а оалаш, социалистически общество халкъа вахара хьал тоадаларах «буржуазни хьахилар» а лерхIаш бола нах. Тамашийна хIама да цу тайпара йолча уйлашка кхачар. Визза вола марксист мишта долча «хьакъалга» кхоачаргвац. Буржуазни общество производство вIашагIйолл эксплуататорий йоккха йоацача группана пайда. Веккхарах ма йIаьхий хилийтаран. Геттара кхыча тайпара да гIулакх социализме. Социалистически производства лерхIар да дерригача халкъа вахара хьал лакхдар.

Къахьегамхой гIарт боккъонца йола паргIато яккхен социальни нийско ен, шоай вахар материально Iалашдаьа духовно чулоацам болаши хилийта. Наькъа вахара боарамах еш йола йовхо тIехьашкарча плана тIа йоахаш йола общество йолаш коммунизм дIахьоккхаро уж кхерабелгаи коммунизма тIара боахилгеи мара кхыдар дергдац, социализм карцъеи капиталистически вахара образ а цун «беркат» а хоастадеш гIертача буржуазни пропагандана дезар мара кхыдар дац из.

Сеилухьа Iайшар вай халкъо Сийлахь-боккхача Октябра хана, граждански тIема шерашка, хьалхара пятилеткаш йолча хана, Даьхен тIем тIа йоккхий халонаш? ПаргIато яккхар духьа, дикагIа долча вахара духьа. Шийна хилавза дергдолаш вIалачоа са а тохаш, вай халкъо къоасам лоаттабир сийрдача кхоанен духьа, социализм котъяккхар духьа. Советски халкъо лайна хало йовзар. Цун къахьегамца хIанзехьа а хьадаь да производительни низаш хадданза дегIа а доаладеш, рузкъа хад хьалбизе а Маркса дешаща аьлча общественни рузкъан дерригах хьасташ диазача тоатолах доалалургдолча общественни производства боарам лакхбе а йиш йола хьалаш.

Вай марксизмина ревизи еш санна вайна Iоттараш яр, экономика дегIайоалаяри халкъа материальни хьал тоадари вай политикали идеологели тIех лоархI яхаш вайх дувцалга да марксизма-ленинизма лардаш кхета ца яр. Вайна критика эрзашта йовза еза марксизма кертттерчарех паI йола идеологи политикех лалаялехь аьлхагIа нахага лав, мала, тIедуцха хIама, чуIе цIеноаш хила деза яха положени. Мичара дахьаргда уж рузкъаш, нагахьа санна къахьегамца хьа ца дой? Цудухьа еш дика дегIаена экономика.

Халкъ материально Iадаахадаь хиларо, бахача наьха уккхцIено чIоагIъяро, цар образованности культурен лакхъяро, къахьегамхошта дикагIа бытовой гIулакхаро хьаду къахьегама овсарле лакхъяра, мехка производительни низаш сихха дегIадоаладара, коммунизма материально-технически база хьаяра эша хьалаш. Уж проблемаш вай даьннарегIа ма лелаю, кхоачаш ма ю, социализм чаккхагIа котъяргья капитализмаца лоаттача экономически яхье. Экономика дегIайоалаяр, халкъа вахара хьал тоадар — из вайна эггара чIоагIагIа эша, белламегIа йола политики идеологи я.

ХIаранена хоа, къаьстта укх тIеххьарча шерашка вай мел дукха хIама даьд халкъа вахара хьал тоадара. Нах геттара дикагIа бах хьалха баьхачул. Цхьайола даннеш дагайоххийтаргья аз шоана. Укх тIеххьарча итт шера Советски Союзе къаьма доход 2,3-зза лакхъеннай, бахача наьха цхьан сага лаьрхIача — 93 процент. ХIаьта къаьма доход из бий производство шеръярал совгIа, баха цах материальни Iалашбелга лакхдара а хьаст. Къаьма доход лакхъялара тIа къахьегамхой — болхлой, колхозхой, гIуллакхерчи наьха (бола беча цхьан сага лерхIаш) — реальни доходаш итт шера 61 процент лакхъеннай.

Халкъа вахара хьал тоадалар гойташ да потребление общественни фондаш лакхъялар. Iилма коммунизма лардаш екхараш оалаш хиннад царех ахьаштаи цхьана кхоачашдара» фондаш, «коммунизма зIыргаш» аьле, боккха лоархIам беш хиннаб цар. Потребление общественни фондаш керда хIама да, из хьахиннад социалистически строе, социалистически производственни отношенешка. Рузкъа хургдолча коммунистически хьисапе дIа-юха декъара принципаш кхоачашъяра эша хьалаш кийчдеча боккха ба цар лоархIам.

ЧIоагIа дика а ketaш белгалдаккха йиш я вай укх тIеххьарча итт шера общественни фондаш дегIаяххар. 1953 шера 14,8 миллиард сом яр уж, хIаьта 1963 шера 34,5 миллиард сомага кхаьчар. ДIадахача шера халкъа боахаме болх беш хиннача хIаранега ше эцаш долча алапел а колхозни боахама доходел а совгIа общественни фондашкара дIаяхийтай юккъера лаьрхIача кхы а 357 сом тайп-тайпара выплаташ лыготаш.

Общественни потребление фондий чотах Iалашдеш да мел боацаш дешилгеи уккхцIено лораялгеи, 26 миллион совгIа болча сага пенсеш лу, бахлошта гIулаккхерча халаш отпускех ахча лу, хаина къахьегалургдоацача баьлча пособеш лу. Цу фондий чотах ахкъа ахк миллион совгIа болча дешархочо стипенди ийлу е мах боацаш общежиташка бах. Иштта миллион совгIа болча сага хIара шера садоI, дарба дайт санаторешка, садоIана цIеношка, пионерски лагерешка; 10 миллион совгIа бер берий бешамашкеи яслешкеи да; 5 миллион совгIа йолча дукха бераш долчеи цхьаь болеси цоашоште паччахьалкхен пособеш деннад. Гой мел йоккха моттиг лоац общественни фондаша бахача наьха хьашташ кхоачашдара!

Дукхача наьха вахара хьал дIахо а тоадалара лоархIаме хьоккхам ба цар промышленни товараш яйделга лакхдалар. Эггара тIехдола промышленни товараш дохкарах йола даннеш йоалаергья аз:

Товарий цIераш	Бустаме барам	1953 ш.	1963 ш.	1963 шера барам 1953 шера процентаца лерина
Баракъан бельев	[illegible]	3030	8299	274
Трикотажни хIамаш	«	711	2329	327
Галата кога гIире	«	1566	3672	234
Сахьаташ	эзараш	13164	19687	149
хIамаш тега машинаш	«	1061	2385	225
радиоприемникаш	«	1607	4249	264
телевизораш	«	122	2253	18,5-зза
холодильникаш	«	50	861	17-зза
хIамаш ютта машинаш	«	3,6	2180	605-зза
Пылесосаш	«	43	623	14,5-зза
Велосипедаш	«	1916	3044	159
Мотоциклеташ мотороллераш	«	134	632	472

Товараш дохилга дегIадар вай промышленность дегIаяра. бахача наха хIамаш хийлалга хаддаза лакхлуш хилара, цар доходаш совъялара дьоххам ба.

Хьалха хинначул дукхагIа средствеш шоаца йолча советски наьха безам ба тайп-тайпара, дика, ноза хIамаш йолаш хила. Вай декхар да баха цах эшачох бизза Iолашбар. ХIаьта промышленни предприятеш во продукци арахецаш е из тайпа продукци мах беча организацешна дIачуэцаш а кIезига моттигаш яц. Боккъал гIеш бола къоаснам лоттабац халкъа эшача товарий ассортимент ширъяраи товараи тIехьа. Цу дерригачох ьаькъехьа даха а доагIаш бехкаш доах бахача наха. Арахецаш йола продукци дикагIа хилийтар — хIанз из да керттерчарех цхьа декхар, фуннагIа даь а из кхоачашде деза.

Кхачен товараш дохкар санна йолча къахьегамхой вахара хьал лакхдалара показательга хьожаргда вай дIахо. Бахача нахага кхачан продукташ йоххилга шерагара шерага лакхлу. Цунна тешал ду укх тайпарча даннеша:

Товарий цIераш	Бустаме барам	1953 ш.	1962 ш.	1963 ш.	1963 шера 1953 шера процентаца
Ялта продукташ эзараш (хьоара лоархIам беш)	тоннаш	18.938	28.449	28.996	153
Дулхи дулха продукташи	«	1.757	4.462	5.032	286
Хьайбай даьтта	«	330	614	622	188
Ганарой даьтта	«	298	474	489	164
Фуаш	миллионаш	2.046	7.237	7.301	357
Шурех шурий продукташи эзараш тоннаш (шурийца лоархIам беш)		2.423	11.093	11.452	473
шекар	«	2.410	4.802	5.250	218

Белгалдаккха дезаш да, кхиметтел дIадахача шера а ялат хьийкъа доццашехьа, керттера юртбоахама продукташ йохкилга лакхденна хилар. Цхьабакъда, кхачан товараш тохкилга бахача наьха хьашташта дезаш хиннача боарамел кIезигагIа дегIадера. Хоаш ма дий, цхьайолча городашкеи юрташкеи кхачан продуктай цхьадола тайпаш цатоьаш моттигаш хилар а хIана йолга а. Партеи правительстваи дикка дерг мел доацар ду уж моттигаш ца хилийтара, общества дегIадоагIача хьашташка хьежжа нохи хьалдоага, шер масштабашка юртбоахама производство дегIайоагIаргйолаш.

Iалашйате кIоргIа хьаькхенад Советски Союзе вай чубаха цIе-

(ДIахоьдер 2-ча оагIо тIа).

НОВКЪОСТА Н. С. ХРУЩЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(ДIахьодар. Доладар 1-ча оагIо тIа).

...ном хьалдега, цар масштабаша цецдоаккх вай мехка мел вепар. ВIаь бархI миллион саг, е мехка бахача махах акаш кердача цIеношка баха хайшаб е шоай чуIера хьалаш тоадаьд укх тIеххьарча итт шера. Кховзткъе цхьаъ миллиард сом сокрIа ахча дIаладелйтад цу хана чухь нах чубаха цIеношка хьалдарга.

Иштта нах чубахи цIеноши хьалдара масштабаш вайцига хIинзалца цIаккха а хиннаяц.

Советски халкъ материальни Iалашдаь хилар сиха лакхлуш хиларца цхьана лакхлу цун культурани образованностеи боарам а. ХIанз болх беш болча 107 миллион сагах лакхерен юкъерен образовани йолаш акаш ба. ДIадахача дукхьал цхьан шера вай мехке просвещение, наьха уначцIено лорааяра, культура, Iилма гIуллакхашка дIаделийтар 23 миллиард сом, е къама доахо 13 процент.

Иштта я укх тIеххьарча шерашка халкъа боахам цегIабоалабара, культура тIинлош даьаьра, къахьегамхой вахара хьал тоадара планаш кхочашъяра лоацца итогаш.

Новкъостий депутаташ!

ХIанз Советски правительство гIерт халкъа материальни вахара хьал дIахо тоадара лаьрхIа кхи тIа а дукха гIулакхаш де. СССР Лакхехьара Совет хьожаргIолаш юкъеяхь колхозхошта пенсеши пособеши даларах а просвещение, наьха уначцIено лорааяра, нах чубаха — коммунальни боахама, торговлеи общественни кхачани, юкъарчал доацаш бахача наха гIулакх деча боахама кхыча довкъой болхлошта доагIа алапи лакхдарах а долча законий проекташ.

Социализма хьалашка хIара сага къахьегам общественно пайдане хила беза. Цу тайпарча къахьегама хIара тайпа сий долаш беркатен да. Халкъа образованеца, халкъа уначцIено лорааярца, бале беча, бахача наха бытовой гIулакх деча болхлошка хьаду юкъарчал доацаш производственни сфере болча наха къахьегара эша дикагIа дола хьалаш, новкъостал ду цар къахьегама оасарле лакхъяра.

Колхозхошта долча пенсеши пособеши дешах дувца мукъаби сона.

Колхозхошта долча пенсеехи пособеехи

Новкъостий депутаташ!

Аз хьалхехьа а аьннача тайпара, вай парте укх тIеххьарча шерашка халкъа хьаштдола Iалаьмате доккхий социальни кхувцамаш даьа. Царна хIанз кхы цхьаькха а исторически лоархIам бола цхьа мероприяти тIаккхет — кхочашдеш да пачхьалкхен масштабах колхозхой пенсионни Iалашбара цаI йола система хьаяра доккхар.

Цу деша кIоаргагIа лоархIам бара дукха кIезига еха а дагайохаза вай ахархочун дIахха ха, миллионаш бола юрта къахьегамхой социальни Iалашбара проблема эксплуататорски строй хьалашка цIаккха а нийсхоица къовста ца яьча а къовстае йиш йоацача а тахханарча капиталистически мехкашкарча ахархой хьалага хьажа деза.

БоккхагIа болча наха дагадоагIе революци хилалехьа хиннача Россерча ахархочун хала дакъа. Даим дукххадар доацаш, дешенаш а бокъо йоацаш а, бальде хьал йолаш веха а вахар из, миска волий дIа а воалар. Цхьаннена а бола бацар цун къахьача вахара, цунна дагадоаххарйи пунтарча сагоеони. Литературе тIа хьахьокхад ахархой хадача вахара дог тохадолийташ дола сурташ. Эрсий бола кодании хиннача иллиалархочун Иван Саввич Никитина «Овкъар тIа» яха стихотворени дагайохал.

Тиша хулчеш, еха коч юхкаш,
ВагIа из корта чубаха.
Уйлаша, гIайтIано фелавеш,
ВагIа, берзаьк корта болгош
малхо.
Цхьан, цига шера боабаь
Iийнавац из миз:
Цо лаьтта вахаш Iобиллаб
из, каша буллаш мо,
Цо Iобиллаб из цIагIа,
кIа оардаш.
Дукьале йоацаш биллаб
наьна мехка....
Ирва дацар цо сиглангара
дийхар,
Хилапза из йоала Iаьржа
маьхк ир;
Лешкъа тIаккхьчар хатар,
ДIадаьккхар долла хIама, —
Ахархун е кол а е карта
хьокхи а бисанзар.

Буржуазно-помещикий строис мугIарех йола къахьегамхо аьтий, тоIаний, цунах мел йоалла хьоанал хьайоаккхар, дIаьта къавелча дIаметара кхоссар. Ахархочуни долча пенсеий пособеий уйла ацар помещикашеи паччахьа чиновникашеи, цар уйла йора наллог дукхагIа мишта тохаргьа-хьогI ихаш, е Глеб Успенске дешашца аьлча мужге смассанахьа а Iехаварар», цунгара дукхагIа хIама ийкхара. Цхьанне а дацар цунна сокрIат, цхьанне а дацар цун сий, къавелча из Iалашъяра цхьанне а йоакхо яцар.

Тхьовра цкьан тоаьнарча, гаьнарча хана хинна, вай мехка дукха яа хьалха дIадаьккха хIама хиларах тарра дагадох вайна из хIанз. Хьажал цоай мишта ахархочун — къахьегамхочун нахар капитализма хьалашка. Из веза цига цо болх беча хайа, цо материальни рузкъа хьадеча хана. Нагахь санна саг къавелча, из къахьега могаргдоацача хьалча, цун ихаь кхе вахар, хIьта кхыметтел моцала валар а я. ХIана санна чIогIа цIаккха а хьац вахархоштей фермерски боахамаштей эксплуатаци, иштта бехабаьбац, байхабац уж.

Америка ВIашагIкхийттача Штаташка эгара къизагIа болча конкуренца дьалашка Iалаьмате дукхача фермерий боахамаш дох. Укхаза хIара шера ехий дIайоал 150 эзар гаргга ферма, хIьта цар даьй батракийи бе бола боаршрийн эскарех дIаххет. Америка истори чу хIоизайлца йийкадац фермераш иштта дукха лаьттан тIера делхабаш хIама. Дукха хи йоацаш Америка ВIашагIкхийттача Штатий конгрессага юрта боахама дешай къакъехьа шеньийтача послание чIа президент Джонсон мукIарло деша вадайвар «хIама из эшшай жоккарча беллакен ихайн юртаI боахама районашка кхоачаш» хилара.

Джонсона дIахо йоах, «Юртарча моттигашка нах 55 миллион американски. Царех геттара дукхагIа барий торо яц деша а балха гоаза Iомае...»

США финансашта керте лаьттарий органех цаI долча «Уолл-стрит джорнал» яхача газето 1964 шу долалуш араьккхар мугIарех болча американций къел-мискал гойташ йолча материалий сери. Авторашо деча тешалаш, йIаьхайна Америкал эргеш, кхыйола, 20—40 миллион къе саг вала Америка я. Цу хьакъе къаьстта балгол да Америка ВIашагIкхийттача Штатий аграрни районашка бахача наьха хьал, эгара хьалха хIама яккха, маьхха чIегииг яккха гIертаж мехка гIолла дIа-юха ухаш лелача батракий, сезонний болхлой эскара хьал.

Ахархой боахамах боаьри кхийбалири Малхбузен Европе мехкашка дукхача наха тIаатта хIама да. Масала, 1954 шера деиз 1962 шерага кхачалца йолча хана Франце 242 эзар ахархой боахам «дIабаьнкаб». Иштта хилар Малхбузерча Германе, Итале, дукхача кхыча мехкашка. Кхы а халагIа хьал да ахархошка Латински Америка мехкашка, Азеи Африкеи дукхагIа долча мехкашка. Иштта да капиталистически дунен боккъонца дола вахар.

Къахьегамхой социальни бокъонашта махулла доазув деккаши уж талхаеши долча капиталистически мехкел эргаш вай мехка социальни Iалашъяра политика хьалйиза я къахьегама сагах йолча йоалххонах, нийсхоии гуманностен уйлах. Советски наха хов, шоай материальни хьал социалистически пачхьалкхен беррига низаца, цун экономика хаддаза дегIайоагIаш хиларца, деррига халкъо ше кхо ца деш шийн общества, Даьхенна долча беркатa хьегача кхица Iалашдеш долга.

Советски строя хьалашка цаIаш хилий вIашагIкхеет коллектива хIара члена хьаштаж бIарчача коллектива хьаштаща хIара сага хьаштаж бIарчача общества, пачхьалкхен хьаштаща. Общественни производство дегIайоалара тIехьа лоаттабу кьовсам болхлой, ахархой, ерригача интеллигенце сийлен гIулакх да.

Вай мехка къахьегама сага йоакхо а терко а ю парте, правительства, дерригача халкъо. Социалистически обществе санна мугIарех волжа къахьегамхочун селлара чIоагIа сий деш йола моттиг йоацац история. Вай мехка бIаьш эзараш бола болхлой колхозхой ба пачхьалкхен сонгIаташ тийнна, Социалистически Къахьегама Турпала цIи ениа. Из вай социалистически общества хозал я, цун доккхал да, ший хьоахаца коммунизма дукьа тьинаре къахьега миллионаш болча наьха дог ураоттадеш йоала къахьегама гвардия я из.

Вай мехка коммунизм хьалъяра тIехьа лоаттабеча къовсаме турпалча болхлой классеца цхьана дIа а этта болхаш ба юрта боахама сий дола къахьегамхой. Вай парти законах доккхал де доагIаш я ше керда ахархо кхетаварах, хIама хьадеча коллективни къахьегама из тIаозарах, техникаца, знанешца из кийчварах, общественни декхар цуйга кIоаргга кхетадайтарах. Из ахархо тахан дунена хьалхашка орт денал долаш вахар эргадоаккхар, Ленина сийлахь-доккхача гIулакха тIехье кьовсам лоаттабер волаш.

Эзараш-эзараш болча кхашкеи фермашкеи болх беча дикача къахьегамхой, колхозии совхозийн производственни новаторий цIераш яха йиш я.

Шоана массанена а дика йовзаш я Житомирски областа «Цхьовлагiа май» яхача колхоза звеньевой, Социалистически Къахьегама Турпал, хьажкIаш, лей, кхийола культураш кхеош йола дика мастер Надежда Григорьевна Заглада. Цун деррига вахар лаьттанца беш бола бола ба, революци хилалехье хиннача юртара халонаши балеи Iайшаб цо, хIьта хIана колхозерча вахара дега гIоза ираза дайзад цунна. Надежда Григорьевнай 70 шу даьнмах, хьажал шо мел хьинар да цун, мел къахьегамца чам ба цун, ладугIал оаш, мел дог ураотташ дувц цо ахархочун сийнах, коммунизм ше хьайоагIарг ца хиларах, вай сийрда кхоане гаргаозара ихьарсаш хьал а хьекха хьэьнала, тIагIертта къахьега дезаш хиларах. Н. Г. Загладий звено хIара шера гектара тIара 60—70 центнер фуалъкха хьажкIаш йоах. Цун хьокхамо хьех, дог ураоттаду, делал дола гIулакх дара тIахьех къона тIехье.

Дукха ха йоацаш Рязански доарка Прасковья Николаевна Коврова пенсе йолаш дог цIена а безамца а накъа яьккхар колхозоша. Колхозе болх беча хана 1 миллиони 200 эзарн килограмм шура яьккхий цо. Цо даьхе Iалаьмате доккхий къахьегама толамаш белгалдаьхад Социалистически Къахьегама Турпала дешо шин седкъа баларца.

Мехка йовзаш я «Кзыл-ту» яхача колхоза звеньевой, казахски дикача дуга лелдечун, Социалистически Къахьегама Турпала Жакаев Ибрай цIи. Шерраш шера дика хьункъду цун звенос дута. ДIадахача шера юкъера лаьрхIача гектара тIара 78 центнер дута даьккхад. Жакаев Ибрай 73 шу да. Цхьабакъда, шийна дукха деза гIулакх дуташ ваь из, шийн къахьегамца коммунизм хьалъяра юкъе доагIаш дола накъа а лохи.

Вай мехка тьвнна йовзаш Херсонски областа «Россия» яхача колхоза комбайнер Социалистически Къахьегама Турпал Марк Андронович Врага. ХIама ца эшаш 30 шу да цо комбайна тIа болх бу, шин миллион пунт гергга ялат ьардад цо. Шийн Iалаьмате боккха опыте гоавзай дIалу цу къьалагIа волча колхозни механизатора кагирхошта, комбайн лелае Iомабаьб цо итташ бола кагий нахи маьхарий.

Уж, новкъостий, вай колхозни юрта къахьегамхой боккхагIа бола хикалаш ба. Коммунизм котьанкхар дукха боккха низ дIа а бохийташ, къоначад долаш, тIегIертта къахьийгача а къахьегача а уж санна бIаьш болча турпалий цIераш яьха воалаургвац со. Массане а сий хила цар, дог чура доккха баркал да цар парта партегара, правительствагара, деррнагча вай халкъагара!

БоккхагIа бола викалаш буцача хана вай мехка колхозни яжаь ветеранаш, колхозий сий дола организаторш, кожакаш Иван Андреевич Бунков, Макар Анисимович Посмитный, Кирилл Прокофьевич Орловский, Федор Митрофанович Грицько, Хамракул Турсункулов, Петр Алексеевич Прозоров, Прасковья Андреевна Малинина, Василий Васильевич Грачев, Тихон Сергеевич Прохин, Аким Васильевич Горшков, Шамама Гасанова, Павел Михайлович Демин, дукхха кхыбараш дага ца бехача йиш ях. Цар гIулакхаца хьвекхар колхозашка производство мишта лелае еза, кхашкара хьуекъама хьийбай продуктивности мишта лакхъе еза, лаьттан хIара гектара тIара дукхагIа продукци мишта йоаккхаргья. Массане а сий де йоагIаш я цар цIераш.

Дега боккха лоIам хул колхозии юрта бокхагIа болча викалаша шоай вахар дIадеша гIулакх тIехьа тIабоагIараше — укх тIеххьарча шерашка хьалхийначa колхозни производства новаторараша доагIача тайпара дIахо хьош. Вай ханарта Iилманцеи техникацеи чIоагIало а луацаш цу наха къахьегама коммунистически оасарлеи лакхаленашка долха ньвкъам дахк. Массанена а бовз хIана механизатораш Владимир Светличный, Александр Гиталов, Владимир Первицкий, Григорий Плотников, Николай Мануковский, Петр Журавский, Илья Полишко, Виктор Кузнецов, Анна Кирпутцева, Джават Кугиев, производства дикагIа йола, технолога йовза кхибола мастераш.

Беррнгача мехко доккхал ду цу наьха, сий ду цар къахьегама, царна ховчун, Даьхена, Ленина сийлахь-доккхача гIулакха, коммунизма гIулакха доазув доацаш уж мутIахь хилара.

Бакъда, дукхьал сий дарнеи сокрIатаи телерпеи мах баь Iац вайшига болхлочун, колхозхочун, интеллигента къахьегама. Обществе материальни рузкъа хьадара низ бола стимул а кIаранегара цунна дулур, хIаранена цун къахьегамах доагIар далара ларда тIа уж рузкъаш дIа-юха дехьара социалистически принцип. Къахьегачах хьакхулачунца наьха материальни безам хилар коммунизм хьалъяра кхоттара фактор я. Советски сага хов, цун къахьегама оасарле лакхагIа ме хул, цо обществана дукхагIа ме лу, мохк бIаьхегIа а цун шийн вахара хьал толашагIа а хулга. Советски экономика хаддаза дегIаяро хьахулийт къахьегамхой вахара боарам лакхбара эша керд-керда торонаш. Къахьегама саг хIара дешна дикагIа вахара, цун материальни духовни хьаштадш диза кхоачашъяра хаддаза йоккхо еза вай парте закон да, советски обществе закон да. Цунца латт социализма хIама тIаоза эгара бокхагIа бола ниш.

Социализмо дал эгара доккхагIа дола хIама да къахьегамхой социальни цунна пенсеши а долаш, Iалашбара дешаш нийсхоиа къоастадар. Советски пачхьалкхен чухь къахьегамхоша къабелча а лазар хилча а къентарча айду тайп-тайпана пособи. Социальни Iалашъяра система вайшига хьахийнай общество, цун экономика дегIаяра хьалашка хьежжа.

Пачхьалкхен промышленни предприятеи, стройкай, совхозий, учрежденеи болхлойи гIулакхера нахи пенсешца а пособешца а Iалашбу предприятеи доходаш тIара йолча отчисленеи чотах. Колхозхоех лелча, цар, кооперативни боахама членаш а болаш, пенсеши пособеши ийду колхозий доходий чотах хьаьш йолча пенсионни фондаш тIара. Цу тайпарча системо хьегойт общественни доалахьеи шин форма — пачхьалкхен кооперативно-колхозни шин форма йола вай мохк экономически дегIаахара башхалонаш.

Мишта оттадаь да хIанз колхозхой пенсеца Iалашбар? Производство толамца дегIайоагIаш общественни боахама тIара доходаш хаддаза дукхагIа хулаши йолча хьалха латтача колхозаша хьаю пенсионни фондаш, дикха средстваш юкъейохийт царна. Цхьадола масалаш доаладергда аз.

Ставропольски край Георгиевски производственни управлене «Коммунистически маяк» яхача колхозе пенсионни фонда отчисленеш ю колхоза ахчан доходий 3 процентагара 5 процентага кхаччалца. Укхаза пенсеш уиттаду колхозхочун къахьегама гIулакхашка хьежжа: къавелча — бетта 30 сом а кхы дукхагIа а; инвалидностах — 13 сом а кхы дукхагIа а; кховбар дIаваьнна моттиг аттача 13 сом а кхы дукхагIа а.

Полтавски областа Лубенски производственни управлене «Украина» яхача колхозе пенсеш лу къавелча, инвалидностах, кхана болх булургбоацчара аьлча. Къавелча луча пенсе боарам оттабу цун къахьегама стажаги производстве до дикка лацарган хьежжа бетта 18 сомагара 40 сомага кхаччалца. Эгара дукхагIа дола пенсеш ийду боахама 20 шерал кIезигагIа доацаш къахьийгачеи тIеххьарча ихаь шера хIара шера 280-нел кIезигагIа къахьегама ди довцачеи колхоза къайкача членашта.

Казахски ССР Чимкентски областа «Победа» яхача колхозе къавелча луча пенсей боарамаш дукхьал балха стажага хьежжа да. 25 шерал сокрIа балха стаж хилча 40 сом лу, хIьта къахьегама стаж кIезигагIа хилча 13 сом лу. Ханна болх булургбоацаш висача луш дола пособи оттадаьд бетта юккъера даьккхачун 50 процент. Берах болча иккиниаха бахах доагIар дIа а луш йола отпускаш тел.

Московски областа Звенигородски производственни управлене «Ленинский луч» яхача колхозе оттаьй пенсеех йола дика яьшха положени. Цунах къабеннечеи болх булуш боацачеи колхозхошта пенсеш лу цар колхозе къахьегаш дакъа лацарга хьежжа 10 сомагара 30 сомага кхаччалца. МаIача наха 25 шуи кхалнаха 20 шуи йолаш къахьегама стаж оттаьй. Пенсеш лу колхозе болх беш тIеххьарча кхаь шера цар яьккхача хана бетта юккъера даьккхачунга хьежжа.

Цу доаладаьча масалаша а хIьта иштта республикашка колхозхой пенсионни Iалашбара гIулакх Iомадаро я хьаьхокх, къахьегалургдоаца нах материальни Iалашбара дешаш къоастадеш колхозаша пенсионни фонде а отчисленеш тайп-тайпарча боарамех еш хилар, пенсей боарамаш, хIьта иштта уж оттадара принцип а тайп-тайпара хилар. Цхьайолча колхозашка пенсеш дукхагIа а вокх колхозашка кIезигагIа а да. КIезига боахамаш дац пенсей боарамаш 10 сомал тIех ца доалаш а, хIьта экономика низ боацаш хиларах хIанзалца пенсионни фонде отчисленеш е йиш йоацаш, колхозхошта пенсеш дала практически средстваш йоацаш дола боахамаш а да.

Пенсеш хьожадечеи цун боарамаш оттадечеи хана пенсионни хьа, общественни производстве бахча балха стажи дукхал-кIезигали чIоагIа тайп-тайпара уттаю. Масала, ханеген къахьегама стажаген хьежжа пенсеш уиттахеш колхозаш я, хIьта иштта саг мишта къахьегаш ва, цо юкъарча гIулакхах юкъе мел дакъа лоац лоархIаш дола боахамаш а да.

Колхозхой пенсионни Iалашбара деррига гIулакх чIоагIагIча ларда оттаде деза, къавелча хIара хьаьнала къахьийгача юрта къахьегамхочо ламакхахехьа пенси ийергдола хьалаш хьаде деза кхачавай. Из деш аз лохехьа дувцаргдола пенсей боарамаш колхозаш экономически дегIаахкара кхочачаьца, шиос болчача наьха къахьегамах хьахиначун, ца дувзадениа хила деза.

ХIанз оттаэ лерхIеча ларда тIа колхозхой пенсионни Iалашбара дош хьалхагIа къоастаде йиш ецарий? Яхаш дитт кхьаболча новкъосташа. Цу хаттара жоп дала хала дац, нагахь санна втт шу хьалха, 1963 шера КПСС ЦК сентябрьски Пленума хилалехьа вай колхозаш малагIча хьал тIа яр дагадохе.

Юртбоахама производство цу хана Iалаьмате лохача боарама тIа яр. Продукци дIаккхача хьалулачо юхаметтоаттадацар дукхача колхозашта из хьайоаккхаш цунга дIадахар.

Шийн-шегIа кхетадеш ма ций, иштта боахамий шоай экономика дегIайоалара хьалаиза ирг-йоаца намсплененехаш хилар. Колхозашта къахьегамхой доагIар дIадала средстваш ицар царга.

ТIаккха колхозашта цу тайпарча хьалашка могаргдарий пенсионни фондашка йоагIар йола отчисленеш е, юрта къахьегамхой пенсионни Iалашбара гIулакх къоастадаь?

Е сесси хьожаргIолаш юкъеенача пенсеехи пособеехи долча закона проектах колхозхой пенсионни Iалашбара гIулакх оаланга тоаде лерхI. Укхаза дувцар да къавелча, лазар хилча, кховбар дIаваьнча пенси эца, хIьта иштта тайп-тайпара пособеш эца колхозхочун законах йолча бокъонах.

Закона проектах лерхI колхозий отчисленеи пачхьалкхен бюджете хIара шера еча ассигнованеи чотах колхозхой социальни Iалашбара союзни фонд хьае.

Центральни статистически управлене данне, пенси эца бокъо хургйола колхозхой 6,5 миллион гергга саг ва. Ориентировочни расчетех, шера пенсеши пособеши даларга дIайолха расходаш 1,3—1,4 миллиард сом хургья. Цу расходашна колхозаша хIара шера шоай доходех кхо-ниь процент дIадохийтаргда, 1965 шера 800 миллион сом гаргга ахча хургда иох.

Вай къовстаде деза колхозашa дохода малагIча дакъа тIара ергья пенсионни фонде ю отчисленеш. Цу деша хьакъе тайп-тайпара уйлаш я. Цхьаболча новкъосташа йоах, отчисленеш е еза ахчан дохода тIара. Вежаш раьза бац цу гIулакха, цар йоах, пенсионни фонде хьожаде деза валовой продукце е валовой дохода маьла тIара хьвдда доле процент.

ШолагIа йола предложени оттаеража сона хетачох, тешавеш йола дикха аргументаш йоалаю. Цар йоах нагахь санна пенсионни фонде дукхьал ахчан дохоца тIара отчисленеш йича, тIаккха цу гIулакхо цхьаболча цIена уйла йоаца нах ахчан доходаш искусственна лохъеча бахаргба. Укх тайпара уйла еш бола болхлой а хорабa мег: нагахь санна колхозоошта дукхагIа натуральни продукташ дIайийкъача, тIаккха ахчан доход кIезигагIа а хургья, пенсионни фонде кIезигагIа отчисленеш е а езаргья. Мича вугаргва цу гIулакхо? Продукце товарни дакъа кIезигдергда, колхозошта вкьача продукта фонд лакхъергья. Ахчан доходаш кIезигьаро кIезигьергья колхозхой пенсеца Iалашбара эша пенсионни фонд.

Уж дешаш Iомадергдола, предложенаш оттаергйола, хоадам боллаш йола решени яра уж Министрий Совете дIачулургйола комисси укх сесси хержача бакъахьа хила е мег. Колхозхошта пенсеши пособеши дала доладе лерхI 1965 шера 1 январе деиз. Средстваш хилайза иргйоаца резерв хьаьра 1964 шера колхозий доходех ши процент отчисленеш е лерхI, цунах 350 миллион сом хургда. Колхозхошта луш долча пенсешкеи пособешкеи йолхача средстваш дикха дакъа пачхьалкхен бюджетера къоастадергда. Закона проекта тIа хьалхехье а оттадаь пенсеши пособеши дулга Iалашду колхозхой доходех цхьаккха хIама дIа а ца доаккхаш, аьнна.

Дахо йодача хана, хетаргахьа, социальни Iалашбара фонд кхоьдий процент а доацаш кIезигагIа отчисленеш е еза мег колхозий. Интенсивни ларда тIа юрта боахам дегIабоалабара йиш хулийтаргья къахьегама оасарле лакхъе, вай мехка юртбоахама продукци йоаккхилга лакхде. Из бахьан долаш лакхлургья колхозий доходаш, дукхагIа хургья пенсионни фондашка йохийта отчисленеш. Цу тайпара, кIезигдукха отчисленеи процент лохдича а пенсионни фонд лакхлургья.

Колхозхой пенсеца Iалашбара система юкъа еза колхозаш экономически дегIаихкарца, цар производства боарамца, общественни боахам дегIабоалабечеи чIоа, тIбечеи юкъе колхозхоша лоцача къахьегама дакъаца, хIьта иштта пенсеца Iалашъяра юкъарча союзни фонда юкъе колхозо лоацача дакъаца.

Партийни советски органаш, ка ухача письмошка дилача, цу деша хьакъехьа тайп-тайпара уйлаш я. Цхьаболча новкъосташа йоах, хIьта иштта бараш дукхагIа а ба, колхозхой къахьегама оасарле лакхагIа ме хул, колхозо оахача лаьттан гектара тIара дукхагIа продукци ме йоаккх а пачхьалкхенга дукхагIа из ме йохк а, цун доакхи пенсионни фонде еча отчисленеи боарами лакхагIа мел хул доккхагIа хила деза колхозхошта доагIа пенсеш а.

Вокх новкъосташта хет пенсеш масса а колхозхочоа цхьатарра хила деза аьнна, из дуаза дегIаш цу е вокх колхоза общественни боахам дегIабара результатащца, къахьегама оасарлеи йоаккхаш йолча продукцеи боарамца, йоах цар.

Из принципиальни дош да, цунах къаьтта жоп дала доагIа. Сона хетачох, колхозхой пенсеца Iалашбар цар производстве беча балха результатаща, колхозни экономика дегIаъяраца дувзаде деза яха новкъостий бакъ лу.

Вай парте, боахам хьалбара планаш кхочашъе халкъ хьалгIоттадеш, боккха лоархIам бу къахьега материальни безам хилара ленински принципа. Вай кхин дагалоаттаеш хила деза социалистически экономика хьай еш юкъарчал доацаш энтузиазма тIа а ца еш, сийлахь-йоккхача революце хьаьнча энтузиазма новкъосталца, сага шийн болча безамца, цун шийн безам хиларца, боахама расчетаца, яха В. И. Ленина указани.

Къахьегамаш алапи далара социалистически система оттаеча хана цун ларде лаьцаяр болх бе материальни безам хилара ленински принцип. Вай лерхIаш а хиннад, хIанз лерхIа а лерхI дикагIа къахьегачоа дукхагIа хIама дала дезаш. Советски наха найса йоах, социализмагара коммунизмага доалача хана болх дика баьчоа а во баьчоа а цхьатарра алапи далар вай экономика мостагIа ва. хIана аьлча къахьегамах иштта алапи тийлача боахам дегIа ца боагIаш цхьан моттиге латтаргба. ХIьта производство къа дикагIа хьийгачоа хIама ала ро къахьегама оасарле лакхъергья, общественни рузкъа Iоадергья, халкъа вахара хьал тоадергда.

Цхьабакъда, нагахь санна алапи далара система вай продукци дукхагIа яккха материальни безам лаккхбара принципаца хьаьлле лелайой, тIаккха из принцип колхозхой пенсеца Iалашбара политика телхае йиш я. Цу гIулакхь тIехь массанена а цхьатарра хIама далар шоаш кхо из беш къахьегаш боахкараша, лакха санкетам болча, юкъарча гIулакха юкъе дукхагIа дакъа лока уйла а безам а болча наха хилахетар дар да.

Беррнгача колхозхошна дукхьала а гучаьхь а дIаала деза. Советски пачхьалкхен пенсионни политика тIаерзаяь хургьяь дика къахьийгараштa къавелча а хIама дукхагIа далара, аьнна. ХIара саг ховш хилае, нагахь санна цо тахан болх дика баьбале, къавелча из дикагIа Iалашваь хургхилар. ГIулакх иштта оттадар колхозхошта хьаштдолаш, еррига советски общественни хьаштдолаш да.

Хоеш ма дий, вай мехка дикагIа долча боахамашца тIеххьайиса, производства боарам хоха бола колхозаш а хилар. ХIьта бокъалдар аьлча пачхьалкхен кхиделенех яхаш йола колхозаш а я тахан банкера кредиташ дех. хIьта кхоана вахар цу кредитех дола дикхар тIера дIаделкина, аьлий. Иштта болча боахама колхозхой хIана дIаийсбергба хьалха латтача боахамий колхозхошта?

Ала тарлургда, цу е вокх боахама экономика гIулакх дукхача даькъе кулгалхоех, колхоза председателех, колхоза правленечи специалистеи тийша да, аьнна. Из боккъалдар аьлча, иштта да. Вай хана боахама кулгалхочун лоархIам къаьстта боккха ба.

Цхьабакъда нагахь санна боахама кулгалхо мегаш веце, тIаккха колхозхоша из дIа а ваьккха, цун метта боахам лелалургбола организатор оттаве веза. Нийса хургдацар колхозхой шоаш а боахама гIулакха болча бехктоккхамах баьхача. Коллектив боккха низ ба. БоагIеча тайпара а цхьан хIамана тIаберзабаь, йоккха къахьегама дисциплина йолаш а болх бича чекха дIадаккха йиш е йоллагIа яле а колхоз тIехьавсаш хилар.

Хьалха цу новкъа йоккхий дукхьаленаш латтар. Шоана ма хой, культ личности шерашка колхозни строй мамогга хьалльаца йола ленински политика гIожагIча тайпара телхаеш хиина хилар. Сталина колхозашкара дIалехаш хинар дукхьала цаI дар: пачхьалкхенна дукхагIа хIама далар. Цунна хьаштдацар колхозий гIулакх мишта, хьалхашка оттадаь лекхараш кхоачаш дулургдий хар. Шоана ма хой, цу хана уголовни бехктокхама кхерам тIа а оттабаь колхозаш пачхьалкхе заготовительни системех пайда эца йиш йоацаш хиннилга. Колхозашта бокъо лацар шийн доалахьа юртбоахама техника хила. Кхьаметтел маьккхаш а доккхашар колхозашка.

Колхозий хьаштаж теркала ца, цар къаьстта гучадаьлар заготовительни маьхий политика къоастаеча хана. Аз хьалхехьа а аьннача тайпара цу хана хиннача, заготовительни маьхех колхозашта юхахьхилацар продукци йоаккхаш дIадахар. Масала центнер хIах, 97 кепит, центнер картолех 47 кепиг, а. кх. лора колхоза. Из колхозашта, юрта боахама болхлошта хала ха яр. Ала дезаш да, кхьметтел цу хана а хIамах дика санкета организатораш керта латтача колхозашна дика а пайда боалаш а лелайора производство.

КПСС Центральни Комитето, Советски правительства хьалдадIадаьккхаь колхозий хьакъехьа, экономически политика телхаеш хилар. ХIанз колхозий продукци эцаш оттадаьча маьхаша йиш хулийт хIара боахам рентабельность йолаш хилийта, общественни производство толамца дегIайоалае, колхозхошта къахьегамах доагIар лакхае.

Са дагахоийта безам ба, 1963 шерага кхаччалца юртбоахама продукце цхьан центнерах мел мах лора а хIанзара закупочни маьхаш мишта я. Продукце цхьан центнерах колхоза телар (сомашка лоархIаш):

	1952 шу	1963 шу
КIа	0—97	7—66
Хьажкiаш (фуалъкха)	0—54	7—56
Горох	1—31	20—23
Кхеш	1—47	36—00
Шекара свекла	1—06	2—07
Боамбе-белла	31—66	38—30
Гидувргаш	1—92	18—10
Тхьамка	75—03	176—65
Кортолаш	0—47	7—10
Баьца дааргаш	1—93	7—82
Беман дулх*	2—03	78—90
Хьакхий дулх*	6—72	96—00
Шура	3—62	12—16
Фуаш (эзарех)	19—90	70—00
Тха	106—80	378—67

* Хьайбаш дийна долаш эзача.

Шоена чагарра, юкъ тоъал йоккха я. ХIанзарча закупочни маьхий системо къаьгга хьахьокх колхозни строй — общественни социалистически производства сийлахь-боккха низ хьалхоттабара парте еш йола йоакхо.

Цхьабакъда, тахан укх тайпара хаттар оттаде а бокъо йолаш да вай: нагахь санна хIанзарча закупочни маьхаша рентабельни производство лелае еррига колхозашта торо Iалашъеш хилча, хIанз а тIехьаьовсаш йола колхозаш хIаний вай? ГIулакх сенах латт аьлча, из латт, кулгал дикево дарах, колхозхой дисциплина йолаш-йоацаш хиларах, къахьегамцарча а юкъарча боахамцарча а цар гIулакхех.

Цхьа масал доалла лурвн да сона. Одесски областа Березовски производственни управленешин колхоза я: КПСС XXI-ча съезда цIерахи — председатель Посмитный Макар Анисимович, Суворова цIерахи — председатель Санков Валентин Степанович. Лаьттан климатически хьалаш цхьатарра долаш я уж. Материально-технически ресурсаш а сел бе-бе яц, из бIаргагу укх даннеех:

	КПСС XXI-ча съезда цIерах йола колхоз	Суворова цIерах йола колхоз
Оахача лаьттай эзар гектара лоархIаш я: тракторащ	10,4	11,8
Дикал е лоархIаш продукце цхьан центнер бокъонца дIаваьнна закупочни маьхаш:		
Ялат	7 сом 62 кеп.	7 сом 43 кеп.
Дулх	80 сом 92 кеп.	63 сом 33 кеп.
Шура	11 сом 21 кеп.	11 сом 40 кеп.
Шекара свекла	2 сом 66 кеп.	2 сом 06 кеп.
Къахьегалуш волча цхьан болхлочоа кхоача оаха лаьтта	3,6 га	4,6 га

Цу даннеех хьегуш хидара аьттонца боалам лелабара производственний торонаш йолаш я шаккхе а колхоз. Къахьегалургхолча цхьан болхлочоа кхоача оаха лаьтта шиний а боахаме сел низ къала дац, техника тоъал я, закупочни маьхаш цхьатарра да. Бакъда, боккъонца XXI-ча съезда цIерахча колхозе дулха цхьан центнерах мах дукхагIа ийцаб Суворова цIерахча колхозо ийцаца. Цхьабакъда, из продукци дикагIеи вогIеи хилар да, вешта аьлча из да нахах — колхозий кулгалхоехи колхозхоехи тийша.

ХIьта хIанз вай хьожаргда цу шин колхоза боахама гIулакхех хьалненераш мишта.

Сохьне цхьатарра торонаш йолча колхозий хьокхамаш укх тайпара дар:

	КПСС XXI-ча съезда цIерах йола колхоз	Суворова цIерах йола колхоз
Оахача лаьттай гектара лоархIаш даьккха ялат (1962 шу) центнераш	19,3	14,6
ВIаь гектар лаьттаца лоархIаш даьккхад:		
Дулх (дийнах хоадаь долаш) центнераш	38,3	25,0
Шура центнераш	460	186
ВIаь гектар лаьттана лоархIаш ва:		
доахан	80	38
цу даькъе бетта доахан	35	14
Ахчан доходаш кхаьчай 100 гектара лоархIаш (эзараш сомашца)	39,6	8,1
Цхьан къахьегахургдолча сага лоархIаш лаьтIаена ахчан доход	1822 сом	508 сом

(ДIахьодар 3-ча оагIо тIа).

«СЕРДАЛО»
2-гIа оагI. 16 июль 1964 шу.

НОВКЪОСТА Н. С. ХРУЩЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(Доладур 1-чен 2-чен агIош тIа).

Цу данеех бIаргагу XXI-ча къезда цIерахча колхозо, Суворове цIерахча колхозачул, боахам тIойлла дукхагIа йолча тайпара лелабеш хилар, вай дерригача халкъа юкъарча гаяза чу дукха доккхагIа дакъа дуллаш хилар. Хаттар доагIа, пенсеца Iалашбара гIулакха, бокъонца цкъатарварча хьалаш тIа нийсбе мегаргбий цу шин боахама колхозхой? Мегаргбац аьнна хет сона, хьалха латтача колхоза къахьегамхошта хьалхашка нийсхо хургьяцар из.

Колхозхой пенсеца Iалашбара вай лелаеча политика тIа белгалдаь хила деза из долла хIама. Закона проекта керттера положенеш малагIаш я? Отталаьд къабенна, инвалидаш бола колхозхой, кхаба дай боацаш диса бераш пенсешца Iалашбелга а хIаьта иштта берах болчен бераш къачен кхалнаха-колхозхошта пособеш телга а юкъедоаладе.

Колхозхошта къоналла телаш дола пенсеш оттаде лерхI: 65 шу даьнначен балха стаж 25 шерал лохехьа йоацачен къонахашта, 60 шу даьнначен балха стаж 20 шерал кIезигагIа йоацачен кхалнаха. Балха стажаца лоархI хьалха боахама хьыча доакъошка баь болх а Советски Эскаре даь гIулакх а.

Къоаналла телача пенсе боарам доаххкача алапега хьежжа оттабе лерхI, белгтала аьлча: бетта 50 сомага кхаччалца алапи вце, цунах 50 процент, хIаьта алапе воцх юкедисача даькъа тIара — 25 процент. Цу тайпара, бетта ше хьийгача кьнх, масала, 50 сом эцаш волча колхозника пенси 25 сом хургда, 70 сом эцачун пенси — 30 сом, 30 сом алапи долча колхозхошта пенси 15 сом хьожадергда.

Укхаза, колхозхой пенсеца Iалашбеча хана цакъа баргба, новкъостий, боахам дегIабаьра боарам. Продукци яккхара боарам лаккхагIа болча, хIаьта долче, колхозхой алапеш лаккхагIа долча а пенсионни фонде ахча дуккхагIа дуллача а колхозе лаккхагIа хургда пенсеш а.

Эггара кIезигагIа дола пенси бетта 12 сом оттаду. Эггара боккхагIа бола пенсе боарам совхоза болхлошта оттабьр миссел хилийта лерхI, вошта аьлча бетта 102 сом.

Колхозни пенсеш закона оттадьча пенсе боарамел лаккхагIа долча боахамашка дIателаш долча пенсей боарамаш шоаш долча дутадда аьнна колхозаш шоаш решени е йиш я. Иштта нийсделча паччахьалкхен пенсешта дIатIалуш бола мах колхозий ахчан чотах хургба.

Укх тайпара хаттар а доагIа. Цхьайолча колхозашка колхозхошта оттадаь пенсеш лохагIа да закона проекта тIа оттаде лерхIачул. ДукхагIа йолча хана уж я общественни боахам бнзла дегIабиза а производства боарам лоха а бола колхозаш. Цу тайпарча боахамашa, производства боарам кхоачамболаш ца хиларца дувзадена, пенсионни Iалашон фонде лоацаш дола дакъа хIанзарча хьале лоадамболаш хургдац. Цу тайпара моттиг нийсъелча фу де деза пенсионни Iалашон боарам оттабеча хана? Цхьан юкъа, аз хьалхагIа аьнначa тайпара, колхозхой пенсионни Iалашон боарам тайп-тайпара хургба экономика дегIаяра боарам тайп-тайпара болча, производства боарам тайп-тайпара болча, хIаьта долче пенсионни Iалашон фонде лоаиа даькъа а тайп-тайпара долча боахамашта.

ХIанз йоргача колхозашта вашаш дола хьалаш нийсдаьд юртбоахама продукци дукхагIа яккхара. Аьттув болаш йолча тоенех пайда а эцаш, колхозашка йиш хургья продукци дукхагIа яккха, доходаш лакхъе. Цунца дувзадена дукхагIа хургда пенсионни фонде декха ахча, хIаьта долче, пенсеш а цкъатарра нийсдергда. Цхьабакъда, уж нийсдеш йолча хана, цIавкха а их аз, хIара колхозхочо производствага дIабахийтача къахьегама дукхалген дикалген хьежжа, вешта аьлча, колхозхочо ше болх беш мел яьккхача хана производстве дакъа мишта лаьцад, материальни рузкъаш хьадера юкъе цо мел дакъа дихьад а хьожаш пенсеш уттадара принцип ше йолча йита езаргья. Укхаза белгалдоаккхаргда вай, вайнига болхлойн гIулаккхера нахи пенсеца Iалашбелга а цу тайпарча ларда тIа уттадеш хилар.

Закона проекто аьттонаш лу шоашта пенси хьожадаьчул тIехьагIа а колхозера болх бутш боацача колхозашта. Нагахьа санна шийна пенси хьожадаьчул тIехьагIа а колхозхо болх беш хуле, тIаккха, алапи мелла доагIе а, шийна оттадаь пенси дIатергда цунна. Цу тIа а, нагахьа санна пенси хьожадаьчул тIехьагIа вIаштта шин шера колхозхочо алапи доккхагIа нийдаш хуле, тIаккха цу алапега хьежжа лакхде йиш я пенси а. Цунах стимул хургья колхозхоша общественни производстве дикъа дикагIа лацара, къахьегама овсарле лакхагIа йолаш къахьега догдаIтартда.

Юкъарча боахаме балха бала боацаш хиннача колхозхошна, колхоза правлене е юкъарча собране хьачубаларах, пенсеш лохача боарама хьежадергда е вIалла хьежа а дергдац.

Колхозхошта пенси оттаде лаьрхIа да пенсе тIа ваха хьаьдалачалде колхозе болх беш даьккхача тIеххьарча пхийтта шерах моллагIа вIаштта пхе шера бокъонца хIара бетта юкъера лаьрхIача ийдаьча алапега хьежжа.

Инвалидалла телаш дола пенсеш оттаде могаду цхьоалагIчен шоллагIчен группера инвалидашта. Нагахьа санна инвалидал балха тIа волаш лозаваь е профессиональни лазарах хиннадале, балха стажага ца хьожаш оттаде лерхI пенси. Нагахьа санна инвалидал массаза кхетача тайпара лазар кхийтта хиннадале, балха стаж хила еза цхьан шерагара 20 шерага кхаччалца, колхозхочун ханага хьежжа, вешта аьлча болхлоштен гIулакхерча нахах телача паччахьалкхен пенсей хьакъехьарча закона из оттадаьча тайпара.

Ханна цкъатарра болча кхалнаха - колхозхошта инвалидалла телаш дола пенсеш балха стаж маIача наькачул кIезигагIа хилча а хьожаде лерхI. Масала, инвалидалах тела пенси 53 шу даьннача кхалсага оттадара балха стаж 13 шу эц, хIаьта иззал ха йолаш волча маIача сага — 16 шу.

Инвалидалах телаш долча пенсе боарам колхозхочо бокъонца эцача алапегара, къоаналла телаш дола пенси санна лаьрхIача гIойленагIа хургда. I-ча группера инвалидашта оттабеш бола пенсе боарам къоаналла болча пенсионерий болла боарам оттабе лерхI, хIаьта II-ча группера инвалидашта — кIезиг-дукха лохагIа.

Кхаба саг воацаш висарах телаш дола пенси хьожаде могаду байнача колхоза члений берашта, цар уж кхоабаш хиннадале, нагахьа санна 16 шу (дешащ дагIарий 18 шу) далалза е бера хана дена I-чен II-чен группера инвалидаш уж хиннадале. Кхоабар дIаваларах телаш дола пенсеш хьожаде могаду кхьбачун алапега а берий дукхалга а хьежжа.

Инвалидалахи кхоабар дIаваларахи телаш долча пенсей эггара лаккхагIа дола боарамаш оттаду массаза юрташка бахачен юрта боахамаца бувзабенна болчен болхлошта, гIулакхерча нахаа иштта цар дезалашта а телача паччахьалкхен пенсей хьакъехьарча законо инвалидалахи кхоабар дIаваларахи оттадаьча пенсей эггара лаккхагIча боарама нийсса.

Законо пособеш тела оттаду берах болча а бераш даьча а кхалнаха - колхозхошта. Мах а болаш отпуск лу царна бер дале хьалхагIа 56 календарни дий бер даьчул тIехьагIа 56 календарни дий. Цу тIа а пособеш дIатергья болхлошен гIулакхерча нахахи болча кхалнаха долча хьалехи боарамехи.

Колхозий членаштен цар берашта пенсеш а хIаьта иштта кхалнаха - колхозхошта пособеш а оттаделга тIадиллачи бакъахьа хургда колхозий правленешa хьачуяларах районий городской къахьегамхой депутатий Советий исполкомашкарча пенсеш хьажадеча комиссешта. Пенсеши пособеши дIателга тIадилла лерхI социальни обеспечене органашта.

Сессега ала безам ба са, механизатораши колхозашка балхаш деш бола специалисташи пенсеца Iалашбара гIулакх лерхIа диккхара де дезар деш правительство хилар.

Колхозхошта пенсеши пособеши телара дола закон тIаьщар боккхача паччахьалкхени политически лоархIамерa акт хургья. Кердача ларда тIа колхозхой социальни Iалашбелга чакхдаккхарца вай практически хоачашъю ер дешаш тIадолча КПСС Программа указани:

«Паччахьалкхен органашa, профсоюзашa, колхозашa кьман доход дегIаярга хьежжа ткъаь шера чухь кIезиг - кIезига эцаш шоашта дIатIаэцаргда къоаналла е инвалид хиларах болх бе ца могаш бися берригa граждани материальни Iалашбелга. Цамогаш хиларахи болх бе цамогаш кIалвисарахи телаш йола пособеш, къоаналла телаш дола пенсеш колхозхошта а доагIаш да; къоаналлен инвалидаллен телача пенсей боарамаш тIаллакхлургда».

Парте Программа тIа белгалдаьраш вай вахаре кхоачашхуллаш латт, хоялал реальность хулаш йоагIа. Цхьабакъда, новкъостий, коммунистически общество хьалъяр, кердача общества материальни лард йоллар — из боккха а хала а къахьегам ба.

Пенсионни Iалашон цхьа система колхозашка оттаяро новкъостал дергда юртарча къахьегамхой творчески хьинар дIахо юрта боахама толамаш дахар духье цар лоаттабеча денаьлерчен бакъахьарчен къовсаме айдара. Шеко яц, партей правительстваи шоай еча йоакхоина вай колхозастамерча колхозни ахархоша башха-дикача къахьегама гIулакхашa жоп лургхиларах, вай мехка коммунизм хьалъяра юкъе шоашкара доаггIаш дола дакъа лоацаргхиларах.

Новкъостий депутаташ!

Шоана хов, дIадахача шера йокъал оттар бахьан долаш вай мехка юрта боахама докхха зе кхийттилга. Дахкъаза йокхахча йокъало дIалаьцар мехка йоккагIа йола юртбоахама районаш — Украина, Дон, Поволжье, СибарегIе, Урал, Казахстана Целинни край. Из бахьан долаш бIаьш миллионаш пунташ ялат, къаьстта а кIа хьа кара ца кхоачаш бисар мохк. Бокъда, цу халача хьалашка а вай вIаштIехьдаьлар 1953 шера цхьа миллиарди 900 миллиони пунт мара ца даьккхача метте, дIадахача шера 2 миллиарди 735 миллиони пунт ялат кийъде. Цо хьахьекхар дегIабена вай колхози строя экономически низ, гIулакхаш дика вIаштIехьдоахаш хилар, совхозий болхлошен колхозхошен хьинаре къахьийга хилар.

Цунца цхьана дIадахача йокъал хиннача шерарча урокех эггара чIоагIагIа йола вывод е езаш яр, ялати кхийола продукташи йоахилта чIоагIагIча ларда тIа оттадар дукъа эффективни гIулакхаш чакхдаха дезар, аьттув боацаш долча погодки хьалий зуламерча гIулакхех мохк тешшаме лорабе безар.

Цу оагIорахьа боккха болх болабир парте ЦК декабрьски февральски Пленумашка хьаьда программа оттайир химизаци хиш дехкилген - дегIадоаладара, юрта боахама интенсификаци яра. Бакъдар аьлча, ха дIа кIезиг-м яхай цу хана денз, хIаьта хIанз итогаш е хьалха а да. ХIаьта а ала дезаш да, парте чакхдаьхача гIулакхаша шоай хьалхара результаташ луш хилар. Колхозхой, совхозий болхлой, юрта боахама специалистий хьадда дола гIулакх а хинна дIаотташ латт юртбоахама производствана интенсификаци яра программа.

Укх шера дукха хIамаш даьд культураш дика хьувкъяр, мехка дукхагIа ялат а кхийола продукташ а ялар духье. Ялата культураашта минеральни удобренеш тохилга вай дукхагIа тIадерзадаьд цар хьувкъем дукхагIа лаккхбеча районашка. ДукхагIа дIадийра хьувкъем дукхагIа луш дола «безостая-1», «мироновская-808», «саратовская-29» ихараш а кхьдераш а санна дола кIи сорташ. Колхозашен совхозашен хиш дехкача латташка дика дукхагIа дIайийнaй хьажкIаш, дуга, кIа. Хиш дехкача ши миллион совгIа гектара тIа я укх шера ялата культураш. Боккха болх чакхбаьккхаб юртбоахама культураш толашагIа йолча методашца кхоергIйола кадраш Iомаеш.

БIаьсти тIехьаяха а тоъал чоалхане а хиннайоллашехьа а, бIаьстан юкъе юв культураш балхаш дика вIаштIехьдаьха, лоацачa ханашка дIайийнaй. Цу тIа а дукхагIа дIайийнад эггара маьхегIа йола культураш. 1963 шерaца нийсдича 3 миллион гектар совгIа дукхагIа хиннад кIа тIадола латташ, ялата - бобови культураш тIаьраш — 271 эзар гектар, шекара свекла (фабрични) тIаьраш — 485 эзар гектар, гидуаргаш — 200 эзар гектар дукхагIа. Иштта дукхагIа дIайийнaй технически культурашн бьаца дааращи. Цу долачa хIамаша дика аьттув болаш хилийта езаш я юртбоахама шера результаташ.

Мехка дукхагIа йолча районий кхашка тоъал дог гIоздоаккхаш дола сурт отташ доагIа. Сихдаь ялаташ чуэцаш латтача къулбехьена колхозашен совхозашен чуийду чIоагIа хьийкъа кIа, мукх, кхийола культураш. Кубана ахархоша бIаьсти хьатIаттача хана аьлар, 1964 шера паччахьалкхега 230 — 250 миллион пунт ялат доккхаргда шоаш аьнна. Из дика декхар да. Краснодарцаша кIезига къахьийгадац лакха хьувкъамаш кхедар духье. ХIанз чуэцаш латт ялат. Шеко хила езаш яц, цар шоай дош кхоачашдаь ца Iеш, тIаийца декхар тIеххкоачаш а дергхиларах.

Башха-дика цифраш я уж, новкъостий. ВIалла дукха за йоацаш а тIехьа 100 миллион пунт ялат мара мача лора Кубано паччахьалкхена, хIаьта гектара тIара 20 центнер хьувкъам дика лоархIам я бар. ХIанз Кубанерча дукккача колхозашен совхозашен 30 — 40 а кхы дукхагIа а центнераш кIа доах гектара тIара.

Моттигерча болхлошен республикашка а областашка а хиннача новкъосташен деча хоамех, ялаташ дика хургдолаш да Ростовски, Волгоградски, Саратовски, Куйбышевски, Воронежски, Пензенски, Тамбовски, Оренбургски, Челябински, Курски, Омски, Новосибирски, Кемеровски, Иркутски областашка, Алтайски Красноярски краяшка, Башкирски АССР-е, Российски Федераци кхыча районашка, Целинни Малхбузен - Казахстански краяшка, Средни Азен Закавказьни республикашка. Сога хьахачох, дика хьувкъамаш кхедаьд Запорожски, Днепропетровски, Лугански, Донецки е дукха кхыраш а санна йолча Украина лоархIамерча ялатий областашка.

Во къахьийгадац Казахстана юрта боахама болхлоша, мехка миллиард пунт ялата ялар духье. Целинни районий къахьегамхошта дика болх баьб ялаташ дIадувча, тIехьаьннача бIаьстен кIезига халонаш эшаньяц, чIоагIа лерд еллай хьувкъама. ХIанз цига догIаш дехь шортта тIоадел а лаьттанца, тIаьххьарча хьалачакха дегIаух ялаташ. Специалисташен Iилмахошен деча хоамех шортта ялат даккхара аьттув болаш да хьалаш. ХIанз целинай болхлошта хьалхашка цIенхаштта экзамен латт ялаташ чуэцара. Теркалде деза бIаьсти тIехьайнна хилар бахьан долаш Целинни краен малхбоалан кхача районашкех ялаташ чуэцара хана мамогта лоацъергйолга. Нах, техника дика кийчъяьза. Ялаташ чуэцача болх нийса вIаштIехьбаккхаза барган цу белхтохкамерча экзаменах сийлаца чакхдалар, кердача толамаща Даьхе гIадийгар духье.

Цу тайпара, вайнига реальни тороенаш хулаш латт укх шера ялаташ кийчдара план кхоачашъяра, хIаьта дукххача районашка тIеххкоачавара а мел эш ялат даккха, мохк безза ялатийна Iалашбе а, тоъал дукха ялат резерве дIаоттаде а.

Ала дезаш да, укх шера а мехка цхьайолча районашка — Белоруссе, Полесье, Украина хьуи йистерча аренашка, къилбаседа-малхбузен цхьайолча областашка йокъал дIадийнача ялаташта, лена, цхьайолча кхыча культураашта Iаткъа хилар. Бакъда, хIанз цу районашка догIаш а диллхад, хIаьта хьажкIаш, шекара свекла, коартолаш, кхмераш санна йолча культурай дика хьувкъам кхебара, хьайбаш доахъвраша Iалашдара йиза торо а я.

Цхьабакъда, новкъостий, йоккъало, кIеззигача территорех мара из кхийтта еце а, цIаькка а нагадохийт вайна хиш дехка латташ леладара гIулакх дегIадоладанза дарг ца хилар, цу тIа а, йокъал уттача зоне доладаь ца Iеш, тоъал тIоадал йолча, цкъаза шера юкъе чIоагIа йоахал уттачен дIайийна хIамаш тIоадал ца тоъаш юсачен зонашка а. Хиш дехкара мамогга дукхагIа пайда эша беза моттигерча Iамех, хиш дехкача латташка вIаштIехьдаккха деза дIадахийтар дукхагIа юхалургдолча, экономически эффект йоккхагIа йола культураш кхеелга.

Хьаэнаргъя вай, масала, Москоски, Калинински, цхьацайола кхы областаш — тоъал тIоадал я аьле оалаш йола зонаш. Укх шера гучадаьнначох, йокъал хург мичай аьнна тешам бала йиш йолаш яц уж районаш е. Цхьабакъда, укхаза во доацаш хьалаш до хиш дехка латташ леладара — дукха да долха хиш Iамерч. ВIалла хала дац болхаме хиш дехка латташ нийсде а хьажкIаш, коартолаш, бьца даараш, кхийола культураш тешшаме хьувкъа е а. Из экономически гIойленагIа а моллагIча колхозаген совхозаген дулургдолаш а да.

Къаьстта ала безам ба са хьажкIех. Цу зонерча хиш дехкача латташка сорташ нийса хержа дIадийча хIара гектара тIера шиъ гIад а тIехьа 700—800 центнер моша хьажкIаш яха а шура луш дола доахан дикача силосаца тешшаме Iалашде а йиш я. Практико хьакъехад, хьажкIаш массехк шера вIаштта цхьан кхаь тIа кхее йиш хилар. Нагахьа санна хиш дехкача участкашка хьажкIаш дIайийча, эшачa боаране удобренеши гербицидаши тохилга вIаштIехьдаьккхача, тIаккха цо йоккха экономически эффект лургья. хIана аьлча капитальни затраташ дуккхача шераштa лаьрхIа дIайохийт, хIаьта юхметте сихха отт уж. Долче уж рациональни капитальни вложенеш хургья.

Коартолаши а хиш дехкача латташка кхейича гIойленагIа хургья аьнна хет сона. Хувцхувцаш дIае езаш уж але а. Теварки коартолаш городашка баха нах нарпа Iалашбара хиш дехкача лаьтташка дIаювлга, царех етта удобренеш къастамга, академика Т. Д. Лысенко методах органически минеральни удобренеш вIашагIа а эрь дукхаяанахьа уж еттилга вIаштIехьдаьккхача гIойленагIа хургда.

Со дог тийша ва, коартолаштий хай делларга дIадахийтар цхьан — шин шера юхаметтаоттаргхиларах а хаьоттам миччa бесса хуле а хьувкъамаш доланн вай хургхиларах а.

Цудукъа хIанзое а деяз кхржа хиш дехка участкаш лелаергйола кхаш, вIаштIехьдаккха деза кадраш, эшаш йола оборудовани кийчъелга. Цу гIулакхе боахама средствах кхйда кйца ца Iеш, лоацача хана дола паччахьалкхен кредиташ хьожаде а мегаргда.

Вай парте, советски халкъе диза дарг мел доацар ду юртабоахама производство дегIайоаладеча керда толамаш дахар духье. Вай е низаш а, е ахча а хьоадергдац Коммунистически парте Программо белгалдьаь юртбоахамера лакха рубежаш яхара.

Юкъарчал доаццаш бахача наха гIулакх деш болча просвещене, унахцIено лораяра, чуIеча цIеной-коммунальни боахама, торговле, юкъара кхача кийчбеча, халкъа боахама кхыча доакъой болхлой алапеш лакхдара хьакъехьа

Новкъостий депутаташ!

Вай мехка халкъа вахара боарам лакхбу алапеш тIатохареи потребительски товарий розничн мах лохбарал нахъкаца санна, иштта общественни потребление фондаш шеръяра чотах а.

Общественни потребление фондаш лакхъерцеи шеръяреи цхьама партен правительствай цу цхьан хана лерхI, коммунизм хьалъяра хIанзарча этапе алапи лаккхделга болхлойи гIулакхерча нахен хьал-торо толлургйола лоархIамера гIулакх а материальни безам болийтарах йола ховдамболаш йола средство а ленински принцип чакхъйаккхара хилар.

Социалистически планови боахаме алапи лаккделга эпоночка хьала, общественни къахьегама овсарле лакхъялара боарама, халкъо лелаеш йола товараш хьаделген юртбоахама продукташ йоахилген дегIалара кхетама лоархIам бара ларда тIа хила дезаш да. Къахьегама овсарле массала а алапеш сихагIа дегIайоагIаш хила еза. Из закон да. Къахьегама овсарле лакхъеш хилча мара хулийталургдац алапи лаккхдара хьалаш.

Укх тIеххьарча шерашка вай мехка гIулакхаш дIаьа алапеш лер тIа дахаран лаккхдарах, эггара яьалхарча аргIашка производства даькъе — промышленносте, гIишлон еча, транспорте, паччахьалкхен юрта боахама предприятешка, вошта аьлча, материальни рузъкаш хьалеш долча а халкъа хьал-торо шоай дегIаахарах тийша долча а доакъошка. Къахьегамаш кердача хьалех мах телаш йа хIанз 50 миллион совгIа болхлойи гIулакххера нахи. Цхьан шера лоархIачах кхы тIа а 4,5 миллиард сом гарга ахча кхаьчад болхлошкен гIулакхерча нахаген. Из бахьан долаш укх тIеххьарча пхе шера цу белгалдаьча доакъошкара юкъера алапи 13—25 процент лакхделар. Эггара кIезигагIа дола алапи 27—35 сомагара 40—45 сомага кхоачаш лакхденнад.

Производственни даькъерчул кIезигагIа боарама лакхденнад алапи просвещене, унахцIено лораяра, кхычахьарча болхлой.

ХIанз экономика дегIаахара керда хьалаш нийсденнача хана, торо хилийтаб, гIулакх дара даькъе балха болча къахьегамхой алапий лакхдара, цу даькъе медицински болхлойи хьехархойи санна йола советски интеллигенцие йоккхача отрядий алапи лакхдара а.

Социализма хьалашка, капитализмаца нийсдича, оалангара денз хувцаеннай юкъарчал доаццаш бахача нала гIулакх дечa доакъой моттиги лоархIами. Капиталистически обществера гIулакх дара сферe, производства сфера а санна, эксплуатаци тIалатта дакъа да. Цига дукхагIча дакъе чакти бе йоалл культура, искусство. унахцIено лораяр, безар елгeн хIама йоаккхалга ца царца лаладер.

Еррига революционни уйла тIаяхийта аздаьд Марксий Энгельсий «Коммунистически парте Манифеста» тIа: «Цул хьалхагIа сий долаш лаьрхIах дикача уйлаца теркалдаьи дола балха дерриге доакъош шоай овсаь ореолах даьхад буржуазе. Шийна маьхах чуловттабеш бола болхлой баьб цо лорах, юристах, священникех, поэтах, Iилман сагах». (К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. IV, 1955 ш., агI. 427).

Социализмера культураш унахцIено лораярен еррига материальни безап лалкъа далалаъа я, обществa шийна дIагIадоац тIахкхаш йолчи тIехьана хьехам балара, образовани алара, унахцIено лораяра, пенсионни Iалашо яра хьакъехьа, къахьегамхой чуIеча цIеной хьалаш тоадара хьакъехьа йоахкo елга. Хоаш да, КПСС Программо хьалхашка оттаьь коммунистически обществo хьалъяра керттера проблемаш кхоачашъелга эггара хьалха материальни производства доакъош дегIадахарах тийша доага. Цудукъа къаьстта уйла тIайохкит парте промышленностех юрта боахамех эггара прогрессивнегIа дола доакъош дегIадоаладара.

Дерриге рузкъаш духхьдла хьаст ба материальни производствах. Цхьабакъда, материальни производства ше, хIанзарча технически прогрессо, советски нахъа къахьегамен вахарен хьалаша дIадех гIулакх дара сферa а цуига хьежжа дегIайоалаелга. ГIулакх дара сфера тIехьаймсарo зе де тарлу производствана а къахьегамхой хьал-торонна а.

Социалистически производство эргайоахаш тоаяро, коммунизма материально-технически база хьаяро дIабеx образовании лакха квалификаци йолеш нах. «ДукхагIча даькъе бахача нахъа культурни боарам лакхбаларaа тийша да, — йоах вай парте Программа тIа, — производительни низаш айделга, техника прогресси производство вIаштIехьйоаккхилген, къахьегамхой общественни хьинар айделга, общества шийна доал дара демократически коммунистически хьисапе эргедоаккхилга».

Духовни рузкъа, моральни цIенал, физически низашта тоавалар — уж дерригa гIулакхаш цхьатарра шин дегIах доакхош хургвола коммунистически общества саг хьалкхевара декхар да парте кхоачашдеш латтар. Цудукъа парте боккха лоархIам бу просвещене культураш, унахцIено лораелга физически культура, спорт вIаштIехьъяккхара.

Массе оагIорахьара саг дегIаоалавар производство айяран кхы кIезигагIа лоархIам болаш дац цIагIа эша гIулаккхаш дара тIалатта хьалаш а. Сага вахар вIаштIехьдаларга, цунна дечa культурни гIулакхага хьежжа хул дукккача хьале наьха са айдалар, цар къахьегама овсарле лакхъялар, мукъача хана кхетамца пайда эцар. ЦIагIа эша гIулакхаш делга тоадар кхалсаг белгтала цIагIарча халача къахьегамах мукъайоаккхаргйола хьал да. Цо йиш хулийтаргья дукха миллионаш бола кхалнах общественни боахамерча овсарле йоккхагIа йолча къахьегаме юкъеоза.

Вайна массанена а хоаш да, юкъарчал доаццаш бахача нала гIулакх деш йолча предприятий учрежденой болхлой мел боккха лоархIам ба. Ханах дукхагIа дола дакъа балха воацаш доаккх хIара советски саго. Цо пайда эц тайп-тайпарча культурно-бытовой учрежденеши органацешен деча гIулакхех. Тико е столове, кино е бързкъаш тегача мастерске, домоуправлене е музей, поликлиника е библиотека гIулакх ца хилча цхьаккха валац. Укхаза болх беш ба нах а опит а шоай гIулакха дIалуш бола, миллионаш тешаме къахьегамхой. ГIулакх дара сферерча болхлой къахьегам хоастабеш а цар теркои йоакхои эш хила деза.

КПСС ЦК, СССР Министрий Совет, ВЦСПС хьежай гIулакх дара сфререрча болхлошта къахьегамах телача алапи положенеш, цар предложени лу просвещене, унахцIено лораяра, чуIеча цIеной - коммунальни боахама, торговле, общественни кхача кийчбара, бахача наха гIулакх дара дувзадена долча халкъа боахама кхыча доакъой болхлошта алапеш лакхдара хьакъехьа.

СССР Лакхехьарча Советa юкъа тIаахь цунга хьежжа оттаь а шоана, новкъостий депутаташ, дIалургйолаш а йола закона проект, КПСС Централни Комитетон, СССР Министрий Советон, ВЦСПС-он хьадда йола мероприятеш кийчъьй из закон чекхдаккха.

Къахьегамах телача маьха лердача хьалаш тIа аьккха лерхI 18 миллион совгIа саг, цу даькъе:

— 2 миллион 200 эзари хьехархо а 2 миллиони 600 эзари кхыболa просвещене болхлой а;

— 800 эзар совгIа лор, цаIи ахк миллион совгIа медицински сестра, фельдшер, кхийола медицински персонал;

— цхьа миллион кхо бIаь эзари гаргга санитаркех кхы тайпа аIамагIа йола медицински персонали;

— шин миллион совгIа чуIеча цIеной - коммунальни боахама болхлой;

— 4 миллион совгIа торговлех общественни кхача кийчбечарех болхлой.

Болхлой цхьацайолча категорешта алапеш лакхдара чакхъяна еза мероприятеш юкъа дурам до шоана.

ХАЛКЪА ОБРАЗОВАНЕ ДАЬКЪЕ

Вай массаа а, новкъостий, де а доагIаш доккхал деш ва халкъа образовани даькъе доахача толамех. ХIаране шийна хьашт хиларга а обществана эшарга а хьежжа образовани яккхара хилайза даргдоаца хьалаш вIаштIехьдаьхад вайнига, цхьабакъда, бархI шера дешар массане дола дезаши дишавза даргдоацаши да.

Социалистически общества къоастадаьд образовани, Iилмаи культураи лаккхалешна беда мил халкъах долча дукккача адамашта хьебелеш дола селоагара дош,—дешар мах боахам даьа. тIаккхуаш йоагIа тIаьхьe Iалашъелга тIа-тIа дукхагIа шийна дIатIайду.

Хьажал ше, укх тIеххьарча 25 шера образованe боарам мишта хувцабеннаб. Нагахьа 1939 шера еррига Совое баха нах хьатIаяьбаьчул тIехьагIа гучадаьнначох, лакхерен юкъеро образовани йолаш 16 миллион гаргга саг хиннавале, 1964 шу долалуча хана уж вао 72,4 миллион саг, е 4,5-аза дукхагIа. Аз лакха аьннача тайпара, хIанз вай мехка балха болча нахах хIара шолагIа вола саг юкъера е лакхера образовани йолаш ва.

Советски Союзе я 220 эзар совгIа школа. 742 лакхера дешаре заведени, 3 эзар гаргга юкъера специальни профессионально-технически дешара заведенеш. Массе тайпа дешар дешаш 65 миллион гаргга саг ва. Цу тайпара ворхI шерал тIех ха яьннача нахах хIара кхоалагIа вола саг дешаш ва. Халкъа образоване даькъе доахача толамаша дегаш гIоздаьлад дерригача дуненн тIерча миллионаш болча наьха. Халкъашта гу, социализм хьалъяьча мехкара просвещени обществa материальни духовни рузкъаш дегIацхувларга латташ йолга.

Керда саг хьалкхевелгах общество коммунистически хьисапе эргайоаккхача керттера гIулакх санна лоархI. Школа — из я халкъа духовни культура ларда. ХIанзарча хьалашка кхы а дукхагIа лакхлу цун лоархIам. Къонача поколене къаьнагIча поколенегара дIаэц сага вахаре массе доакъошкарча революционни эргалоний сийлахьа эстафета.

Советски хьехархо — дерригача халкъа гIулакхий вазаа вола дакъа лоацар, коммунистически общества саг хьалкхевера дакъе парте хьинарера гIоина. Хоаш да, В. И. Ленина мел лакха лоаттавьа хьехархо, цо дIаийхад цун сина салоIам айбара а материальни хьала а чIоагIа терко елга.

Сага массехк шу дохкх школе. Дукхача хьехархошкара хьаIомалу из. Сага онгавоал, къалу, школера шийн гIулакхаш массаза а дог чу латт цунна. Вайх хIаране чIоагIа лоархIаш а дега йовхалца а хагалуш вола хьехархойи вошта инкъ хьейхараши, е цар тIалоаттабаь бIарг а е хоза дош а, е чохкам а бий а ца болийташ. Иза доааш из цу тайпара хьехархо, цIаьхха ца лоаш наха юкъе дахаргда из хьийга къай!

Аз я бокъьалхар аьлча, кхетаста дагалуш сай эггара хьалхара хьехархо Лидия Михайловна Шевченко. Шеррача дуне кор со хьадийла бола учениках укх дуне чу баьнаб, из дуне дикагIча оагIорахьа нувиа хьалхагIа а гIайртаб, хIанз а гIерт, хIаьта цар кхетаду шоай низаш дукхдуеча латтар гIулакхйна йола хьехарне дилаб.

Изано деча дезача совгIатага — кхача наьха дегашка ше латтарга догдоахаш ва хIара хьехархо. Иллешна бенаба мегаргбоаш дика хьехархой теттарг дукха ба вай. Уж ба гIулакхана рe нах, боккхача кхетама дай, шоай декхар хьадда кхетадеш бола нах: коммунизме гIулакх бахьан долаш къовсам лоаттабераш, гражданаш, къахьегамхой хьалкхоба безлга хош.

Сога йийзай Украинера хьехархо Анна Дмитриевна Нестеренко. Цунна Социалистически Къахьегама Турпала а заслуженни хьехархочун а цIи еннай. Вербски школе-интернате биологи хьехаш я Анна Дмитриевна. Цун учеником тIадика знанеш а йоккха къахьегамо тоеваа а эц. Цун учениеш балха ухаш долча гонахьарча боахамашта хоастадаь довла магиш, кхеташ, хоаш, хьинар долаш болча къахьегамхой гIулакхаш.

Горьковски области Вор яхача городерча Ольгайкала Ивановна Чуприна школе бола бу 40 шу да. Цун къахьегам правительствени совгIатаща белгалбаьккхаб. Уроке цо бераштa ялатах, из тIа мишта дова, наьха пунна мел къайьега деза дувзача хана цу роке тIа хиннача боккхагIбараша, соь гIадбаха. Ялатех йола иоэма аьнна цу урокaх цIи таллар, кхаш лушц. ДIаухарга шераш, хIаьта хIанзарча дешархоашта из урок ше маарра дага ла я терду. Цхьабакъда, ялата, из кхедеш болча наьха безача бахла доеш дола сай цIаккта дикцa луш цар догашка дусарга.

Ткъе шу да коммуниста Иван Федорович Разыманика школе болх бу. Из Воронежски области Кастеиковски юкъерча школе производственни дешар тьеха инструктор ва. Из ва юртбоахама Iилмай кандидата цIи яккхара дукха хе йоацаш диссертаци дIаоенна талантливе опытник, дешача кагирхошта боле хьоохам — Iилмахочун хьаькъали кулга говзали шийга йола хьехархо. Шийна а совдукха дезарца латтаиа, техникана, знанешта берий безам тIабахийта хов цунна.

ЦхьоалагIча Ростовски школа химе преподавательница а директор а болча Елена Георгиевна Токаревайх кагирхошта меттел хьехархошта а кийъ хьехар хиний. Опыт хьеэц цу школе ух берригача мехкара просвещене болхлой.

Дикача хьехархой цIераш хабезам болаш со волча хана, къаметтел аьхха цIерашн йолхаш а, дуккхача сахьташкa ечa доладаца уж дIайийца даргволаш, селлара дукха цIераш яьхар сона. ГIалвуаш да из, новкъостий: дика хьехархой дукхагIа ма хул, дукхагIа кхебу цар дика нах, дикагIа бола къоне граждинаш, тешамера коммуниташ. Просвещене болхлой алапи лакхдар — цар вахаре цIен чеч тоадра ечa йолакхон кердача белгалонех цаI.

Закона проекте тIа просвещене болхлой алапи юкъеро лаьрхIача 25 процент лакхде лерхI, хIаьта цхьацайолча категорех болча болхлошта, масала, берий ясли дакха кхачашa долча берий учрежденешкарча воспитателашта — юкъера лаьрхIача 40 процент гаргга. Просвещенеи культурно-просветительни учрежденей болхлой алапеша тIатохаш дола дерриге эзча шера лаьрхIача берригача мехка гIодла цхьа миллиард сом совгIа хургда. Из хул 1940 шера просвещене берригача болхлой алапега дIадолаш хинар миссел хIаьа аьнаш. Паччахьалкхено цу тайпара кхы тIа

(ДIахозолар 4-ча агIо тIа).

НОВКЪОСТА Н. С. ХРУЩЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(Дolалур 1-чу, 2-чу, 3-чу агIонаш тIа).

8 дукха ахчаш хьахьежаду.

ХIинзалца лакхера образовани йолча юккъанцарча классай хьехархочо юкъера специальни образовани йолча хьехархочо эдар миссел алапи эц. Цудуьнна квалификаци йоккхагIа йолаш бола хьехархой юккъанцарча классашкара лакхерча классашка хьеха гIерташ хулар. Техникумашкеи профессионально-технически училищашкеи общеобразовательни предметаш хьехача преподавателаш, шоай къахьегамах юкъерча школерчул кIезигагIа мах эц, балха гIулакхаши цар кхоачашде деза декхараши цхьатерра доллашехьа а. Юртарча хьехархочун алапи городерчучул лохагIа да хIинз. Из юкъера юкъ хIинз кердача закона дIайоаккхаргйолаш я.

Закона проектах лерхI, образовани а педагогически балха стаж а къежжа, городашкарчеи юрташкарчеи хьехархошта, юкъерча специальни профессионально-технически дешара заведений преподавателашта цхьатерра алапеш оттаде.

Карттера даиаш йоалаергъя да хьехархошта хIинз долаш долчел оттаде лерхIачеи алапей хьакъехьа.

Лакхера образовани а пхе шерага кхаччалца балха стаж йола хьехархой

	ХIинз долаш да	Кердача закона проектах тергадеш да
а) Юккъанцарча йиъ классе		
юрта	52	80
городе	57	80
б) V — VII классашка		
юрта	63	80
городе	69	80
в) VIII — XI классашка		
юрта	66	80
городе	71	80
Лакхера образовани а 5 шерагара 10 шерага кхаччалца балха стаж а йола хьехархой		
юрта	57—71	90
городе	63—76	90
городе	63—76	90
Лакхера образовани а 10 шерагара 25 шерага кхаччалца балха стаж а йола хьехархой		
юрта	63—76	100
городе	69—86	100
Лакхера образовани а 25 шерал тIех балха стаж а йола хьехархой		
юрта (пенси а тIехьа)	98—118	137
городе (пенси а тIехьа).	106—131	137

Цунна дIатIатеха бен хьехархоша класса кулгалдаран письменни балхашка хьежарехи кхы тIа а нийбеш бола мах, тIаккха цар алапи балха стажага хьежжа бетта 85—160 сомага дIакхоачаргда.

Юкъера педагогически образовани а йолаш болча юккъанцарча школа хьехархошта юкъера лаьрхIача 30 процент тIоккетаргда алапи.

Алапе керда ставкаш оттаю школай, юкъерча специальни профессионально-технически дешара заведений цхьоалагIа-цIиьлагIа классай хьехархоша хIиранца бу болх 24 дешара сахьати икелагIча — цхьайттлагIа классай хьехархоша кIиранца бу болх лоархIаш. Дика кхетадеш да, хьехаш дола сахьаташ дукхагIа, алапи а цунга хьежжа лаккхлургдолга.

Просвещене болхлой къахьегамах мах телара кердача системах дийса дуьцача хьа, цхьаькха цхьак дешр тIа саца безам бар ба. Дуьнаш дараш хьехархошта телаш дола пенсеш да.

ХIинз хьехархоша болх беш цхьаккхана ханаца лоархIаш пенсеш нийду цар 25 шера болх баьчул тIехьагIа. Пенси тел болх бераштан а, эццади йола стаж кхоачаш хиннечул тIехьагIа болх социтарашта а. Дуккхача хьехархой да безам хургба, мишта къовстаде лерхI - хьогI шоай алапеш лаккхдьечул тIехьагIа болх беш цхьаккхачар ханнх телача пенсех доладош, ьыина. Сега дIахайта йиш а, укхаза хьехархой хьашташ диза кхоачашдергхилар. ХIинз йолаш йола болх беш боацача хьехархошта цар баьча балхад пенси телара порядок кхы ца хиннаш ше йолча тайпара юс. Нагахьа санна 25 шера болх баь стаж кхоачаш хинача а педагогически болх дIахо беш болча хьехархой хьакъехьа аьлча, цар алапеш из боарам лаккхагIа болаш оттаду, хIинзарча условеех шоай пенси а тIехьа лаьрхIача долчул.

Цу тайппара, болх беш хьаккхача ханах телаш дола пенси метта оттаду алапи лаккхдарца, цулухьа, кхетадеш да, болх беш болча хьехархошта цу тайпара пенси хьожаде гIулакх ца хилар. 25 шерал тIех балха стаж йолаш болча хьехархошта керда ставкаши окладаши оттаяро царна кхы тIа а гIойле лургья — пенси эцача хинача кхьчача хана къоаналла яцаш дола пенси эаргда цар кердача лаккхдаь оттадаьча алапега хьежжа, хIаьта из бахьан болаш пенсе шой боарамаш а лаккхлургда.

Цу тайппара дукха тIаккхет алапеш клубий учреждений, музей, массови библиотекай белхлошта, школай, деши дахи ха йолача берийн культурно-просветительни учреждений технически болхлошта.

Хьехархой а просвещеной культуран кхьча болхлой а алапеш лакхдаро новкъостал дергда школаш квалифицированни кадраща дикагIа Iалашъяра, дешар хьехарен хьехам баларен балха боарам лакхбара.

Обществе хьехархочун гIулакх лакх ме лу, кагирхой безам дукхагIа хургба из бакъахьара профессе караяна. Бераш дукха дезаш, дIайха дегаш, снйрда хьакъал долаш болча кагирхошта юкъера толашагIа бола нах йозкхонца кийчбе беза сий дола хьехархой хилара. Советски бераш ккеде деза образовании, идех лакха йолаш, морально цIенача, Советски Даьхенах, халкъа ирала дукъа беча балхах берий безам болийта хоаш болча наха.

Халкъа образоване система эргаьккха дикагIа тоайир вахарцара школа букаяш чIоагIбара хьакъехьа Лаххехьарча Советон тIайнача закона. Цу закона дергде йиллай къонача поколене дешар овсарле йолча къахьегамца дуьззара хьакъехьаоа башха-дика ленински идея. Юкъерча школе массе оагIорахьара кхетам эцаш бола кагий нахи мехкарийи къахьегама кийчо шоаца дикагIа йолаш болх вахар чу.

Закон тIайицача дениз пхи шу сонгIа ха дьнкай, йоккха опыт Iоаьй. ХIинз дипза дергдоацаш да общеобразовательни кийчо лакхача боарама хуга Iалаш а деш, из Iомаелгеи халкъа образоване система дешар общественна пайдана болча къахьегамца дуьззара принципа ларла тIа дIахо эргаьккха тоаяра де дезарий уйла еагеи. ХIана дениз порядке отт городашкеи юрташкеи хьалха хинача фабрично-заводской ученичества хьисапе йола юкъера школаш вIашагIйоккхара, кагирхошо производствана тIера на боалаш йистеьнца юкъера образовани ккхара ьуттув боламагIа дола хьалаш хиийтара хьакъехьара дешаш. Школа дешара - материальни база чIоагIъе, занятеш дукхача сменаех хулга дIадаккха юкъерча школей профессионально-технически училищашкеи дешаш йолха хаш кIезиг-дукха лоацъяра хьакъехьа уйлае, деша лаха ха йоацаче берий учреждениеш, дIаьхдаь ди долаш йола школаш группаши, кхийола берашта общественни хьехам балара формаш шерагIа дегIайоаллергйола гIулакх де деза.

Къаьстта хьажа дезаш я халкъа образовани эргаькха тоаяра проблемаш. Школаш эргахьа опыт Iомаю парте Централни Комитетон Советски правительстван халкъа образоване дешаита дIахо кхы тIа а решени тIаэцар дуьхьа.

Къонача тIехьенна дикагIа хьехилга а кхетам лула а тоадара хьакъехьара бехктокхамера декхараш латт просвещене болхлошта хьалхашка. Шеко хила ецац, уж бакъахьара декхараш кхочашдера юкъе цар шоай къахьегамца шоашкара доаггIаш дола дакъа лоацаргхиларах.

Новкъостий депутаташ!

Социалистически революцена Советски Союзе карагIдьнна доккха хIамa да бахача наха массенена а мах боацаш медицински гIулакх дар. Вай медицински болхлой берригача советски нахана цхьана шоай ьыннар ца кхеташ къахьегаш ба. Лоро, фельдшеро, медицински сестрас, фармацевта, санитаркас, берригача медицински болхлоша йеакхо ю сега уяхцIенох.

Социалистически экономика дIаярга, халкъа хьал-торон культурен лакхъярга, къахьегама хьалаш тоадарга хьежжа а хIаьта ишта медицински болхлой гIулакхаши медицински Iилмо доaxa толамаши бахьан долаш а вай мехка хадлачара тоалуш латт бахча наьха уяхцIено, иньха а берий а цамогараш, билараш кIезиглуш доагIа. Революци ялалехьа дерра ха хьадаьча берех 43 процент 8 шерага а кхачалехьа лара, кхьна дешаца ьаьча нийсса ахаш хIаиа дац ьыня дола бераш пхи шу ха ялалехьа доара. ХIаьта хIинз цу ханага кхачалехьа довча берий процент 4,3 кхоачаш лохъеннай. Юкъера лаьрхIача вахаш йоакха ха йIаьхдeннай. Хьалха геттара дукха нах боабеш хина дукха хала лазараш дIадаьхад. Революци ялалехьа геттара дукха нах леш хиннача вай мехках укх тIеххьарча шерашка дуне тIа эггара кIезигагIа нах леш бола мохк хиннаб.

Пачхьалкхено дукха ахча хьахец дарбан - профилактически учреждениеш хьалъяра, медицински кадраш кийчъяран лелаярах. Дуне тIа цхьаь цхьаннехьа яи Советски Союзе миссел шера дарбаи учреждений сеть, саьлдара дукха медицински болхлой. УяхцIено лораяра, социальни Iалашон физически культура система болх беш вин миллион сонгIа болхло да. Вай мехка болх беш ва 500 эзар сонгIа лор — дунен тIа мел болча лорех диьлагIа дакъа, 1,5 миллион юкъера медицински персонал, 100 эзар сонгIа фармацевт. Бага нах лоранца Iадашбар СССР-е дукха лакхагIа да США, Англе, Францу, Малхбузен Германи санна долча чIоагIа дегIадаьххача капиталистически мехкашкарчул.

Къахьегамхой гIулакха лаьрхIа а Iалаьмате дукха санаторийи, салоIа цIенош, профилакторийи, туристски базаш, стадионаш. Цу доллача хIамаша новкъостал ду лазараш кIезигдара, уяхцIено чIоагIъяра, къахьегама овсарле лакхъялара.

Вай халкъо лакха мах бу къахьегамхой уяхцIено лораяра шоай низаш дIателаш болча наьха.

Ткъа пхиъ шу да Линьков Дмитрий Николаевича юрта лоралла болх бу, парех ткъо шу — Московски областа Ступински района Отраденски участкови юрта больнице. Цо хирурго, коммуниста юртарча больница хьалашка ткъаь шера кхо эзар гаргга операци яьй, цу дахьчъ дукха чоалхане ярaш а йолаш. Дийнахьа а буса а, йовчаш яр аьнна ца къахкеш уялхой болча йола из, гаьнна юстара ядача юрташка ухаIамига а йоккха а саг вац участке шоай доктор ца вовзаш. Из ва районни Совета депутат, уяхцIено лораяра йолча массазарча комиссе председатель. 1962 шера Российски Федераце Заслуженни лора цIи еннай цунна.

Ер я дикача дешаца хьоахеваш йола цхьаькха лор. Пхийтта шу да Баранова Екатерина Яковлевнас Новгорода участкови берий лоралла болх бу. Из лор а йоаз бераштeн боккхагIчарнеа. Цо цIаккха а ха къовсац, погода миччa бесса яле а, хьалаш моллагIча тайпара дале а, цамогаш долча бера новкъостал де йода из. Берашта хулеш дола инфекционни лазараш цай участкера цIенниш дIадаха вIаштIехьдаьннад Екатерина Яковлевнай. Халкъо баркал оал цуна дог камаьрша, гIулакхаш дика, кхетам кIоарга болаш из хиларах. Дукха из йоацаш РСФСР Заслуженни лор яча цIи еннай, Екатерина Яковлевнай-еа.

Халкъа гIулакх дара дакъе башха - дика хьоккхам гойт Куйбышевски областе Елшанка ккача юртарча лоро Михаил Дмитриевича Савельева. Ткъаь пхиъ шу сонгIа ха я цо юртарча больнице болх бу, эIамигача, цхьабакъда, болхлой барт тайнача коллективана цхьана дикача цIерца ювцаш йола уяхцIено лораю хьоххаме пункт яьй цо Елшанкерча больницах.

Дукха а кхы а дукха лорий, фельдшерий, медсестрай, санитаркай, лакха квалификаци хаина ца Iеш, дика дегаш а долаш болча наьха цIерaш яха йиш яр сога.

Лаххехьара Совет хьажийтар дуьхьа тIалхьаш йола, алапеш лакхдара хьакъехьара предложенеш уяхцIено лораяра болхлой хьакъехьа партеи правительстван эча йоахон керда белгало я.

Закона проектах оттадеш де моллагIча ведомствашта кара яле а уяхцIено лораяра, физкультура, спорта берригача болхлошта алапеш тIатохилгеи къахьегамах мах телара массенахьа а цхьа условеш юкъейоалаелгеи, хIаьта ишта болхлой цхьацайолча категорей окладашта юкъера соотношенеш нийсагIа оттаелгеи. УяхцIено лораяра, социальни обеспечене, физкультура, спорта болхлой алапеш юкъера лаьрхIача 23 процент лаккхлургда, Цаь алапешта тIаккхеташ дола деррига ахча лаьрхIача, из 600 миллион сом хургда.

Медицински болхлой къахьегамах телаш бола мах балха стажаген опытаген хьежжа ба. Стаж йоккхагIа йолча лорашта оклад лаккхагIа оттаю.

Ераш а, новкъостий, закона проектах лерхIаш йола алапе окладеш.

	ХIинз тел	Кердача закона проектах терга
5 шерага кхаччалца медицински балха стаж йолча лорашта		
Городерча больницей поликлиникей	72,5	90
Юрта районни больнице	75,0	100
Юрта участкови больнице	75,0	105,0
5 шерагара 10 шерага кхаччалца		
Города больницей поликлиникe	80,0	100,0
Юрта районни больнице	83,0	110,0
Юрта участкови больнице	83,0	115,0
10 шерагара 25 шерага кхаччалца		
Города больницей поликлиникей	95,0	110,0
Юрта районни больнице	98,0	120,0
Юрта участкови больнице	98,0	125,0
25 шерагара 30 шерага кхаччалца		
Города больницей поликлиникей	108,0	120,0

25 шерал тIех юрта а 30 шерал тIех городе а балха стаж хилча, хIинз пенсеш а тIехьа алапеш 151 сом хул. Закона проектах цу лорашта керда окладаш оттае лерхI бетта 165—170 сом хургдолаш.

ДукхагIа квалифицированни болча, лакхера квалификационни категори лургйолча лорашта бетта 30 сом алапена тIатоха оттадьд. Ишта моттиг нийсъелча, балха стаж юрта 25 шерал тIех а городе 30 шерал тIех а йоле лора алапи 195—200 сом хургa.

Ишта тIатох юкъерчеи эIагIнеи медицински персонала алапи а. Нагахьа санна хIинз фельдшерий, балха стажага хьежжа, алапеш 60 сомагара 70 сомага кхаччалца а кIаьта 25—30 шерал тIех балха стаж йолча хана нийду пенси а тIехьа лаьрхIача 98 сомага кхаччалца а даде, дIахо царна бетта йола окладаш оттаю 65 сомагара 110 сомага кхаччалца. Окладаш 45 сомагара 67 сомага кхаччалца, хIаьта пенси а тIехьа лаьрхIача 94 сомага кхаччалца хиннача медицински сестрай окладаш 60—110 сом хургья. Санитаркашта алапеш тIатох 35—40 сомагара 45—50 сомага кхаччалца. Инфекционни, туберкулезни, къахьегама хьалаш халагIа долча кхьча отделенешка балхаш деча медицински болхлой окладаш кхы тIа а 15 процент лакхъю.

Баьча балхах лорашта пенсеш хьежаделгеи дIателгеи хьехархошта йолча принципах хургда.

Лорийи кхьча медицински болхлойи алапеш лакхдаро новкъостал дергда советски наьха уяхцIено лораелга дегIадоаладара гIулакха. Бахача наха деш дола медицински гIулакх дикич тоадеш дIадаьхаро дIадех Iилманна керда карагIдьнначарех шерагIа пайда оцилга, дарбаш дара дикагIа йола методаши средстваши лехилга а юкъеиухьлага а, лазарашта профилактика ергIоле гIулакхаш чакхдоахилга. Къаьстта уйла тIаерзае еза дега-сосудий, вирусни лазарашта дарба дара дешаш къовстадара, ракови лазараш хьахула бахьанаш гучадахара, уж хьахулийтаргдоаца а царна дарба дергдола а гIулакхаш вIаштIехьдахара.

УяхцIено лораяраи медицински Iилманен эшараш Iалашдар дуьхьа хIинзара кердагIа йола медицински аппаратура, инструментари, керда молхай препаратaш хьеелга Iалашде деза медицински промышленноста болхлоша.

ЧIоагIа лоархIаме да санитарно-гигиенически знанеш халкъа юкъе шерра йоаржара болх вIаштIехьбаккхар. Iилмана керда карагIдьнначараш каралерзадаь из Iеш, къахьегачхошта медицински знанеш ала а, городий юртий санитарни хьал тоадара белха нахи общественни организацеши шерра юкъеувзе а декхаридла ба медицински болхлой.

Медицински болхлой сий долча къахьегама лакха мах а беш, вай партеи правительство решенеш а бахача наха деш дола медицински гIулакх мамогга тоадара цар шоай дерригa низаши кхетамаши тIалохийтаргхиларах.

ТОРГОВЛЕН ОБЩЕСТВЕННИ КХАЧА КИЙЧБАРЕН ДАЬКЪЕ

ХIоаш дуьнарга ая торговлен общественни кхача кийчбеча болхлой алапеш лакхдарeна дола дош.

Торговли халкъа гIулакх дарга оттаьй социалистически строю, цуя дегIваьхер общества хьаштий мукъах дахийтад. Укх тIеххьарча 10 шера дика хувнамаш хиннад торговлен общественни кхача кийчбечи, Лакхе аз дикъа дийцад промышленни продовольственни товараш дохкилга мел лакхденнах. ХIара деша итташ миллионаш наха пайда эц хIинз общественни кхача кийчбаро деча гIулакхех. ЛоархIам лакхлуш а гIулакхаш шерлуш а йоагIа потребительски кооперaци.

Тоъал доккхача даьхе торговли квалифицированни кадраща чIоагIъярахи цар материальни безам совбаккхарахи тайпа хургда дIахо советски торговли дегIайоалаяра, тиккйи столовойи сеть шеръяра, торговле керди формаш дегIайоалаяра, бахача наха деча гIулакха культура лакхъяра декхараш чакхдоахилга.

Закона проекта тIа оттадаьа алапеш торговле болхлошта юкъера лаьрхIача 15 проценте общественни кхача кийчбара болхлошта юкъера лаьрхIача 25 проценте лакхае. Царел доккхагIча боарама лакхлеш да алапи юрта потребительски кооперaце.

Шера лаьрхIача торговлен общественни кхача кийчбарен болхлошта кхы тIа а телаш дола ахча 550 миллион сом гаргга хургда.

Торговлен общественни кхача кийчбарен къахьегамах телаш бола мах кхоачашбеча балха дуккхалгеи цун чоалхане хиларгеи хьежжа оттабу. Повараша, кандитераша, общественни кхача кийчбара кхьча болхлошта оттаеш йола тарифни ставкаш хIинз кхачаи промышленностерча алапей боарамца нийсъеш оттаю. Алапена юкъе лоархIам лакхлуш нийдархошта гIулакх дика а деш товарооборот лакхъярах, кхача дикагIа кийчберах премей.

1961 шера пачхьалкхен торговле тикашки а хIаьта ишта городашка юртбоахама продукташ йохкаша потребительски кооперaце тикашка а продавецашта 60 процент лаккйир окладаш юкъера лаьрхIача, хIаьта шера лаьрхIача цунга дахийта эйзар 130 миллион сом ахча. ХIанз цхьадолча даьхе кхы а тIатох алапеш продавецашта, хIаьта цу гIулакха хьожаду кхы а 100 миллион сом. Окладаш цхьатарро оттаю царна пачхьалкхен торговле санна, ишта потребительски кооперaце а.

Торговле болхлой материальни гIулакхаш тоадара хьакъехьа дуьцача хана массехи зачечанеш а беаш бар са торговлеи кхача кийчбелгеи вIаштIехьдаккхара хьакъехьа. Халкъа эша товараш дIахо дукхагIа хьадеш хиларо, товарий дикал лакхъярен торгови гIулакх тоадарен хьакъехьа дIадехараш лаккхагIа хиларо кхы а дукхагIа чоалхане дола декхараш оттаду цу даьхе болхлошта хьалхашка. Вай хана йиш ца хьалхарча Iаьлелая, товараш механизеш дIа-юха дехъяра методаши болх бе.

Городашкеи юрташкеи хIинз хьакулеш латт специализированни торговли объединенеш — дукхача хана лелаву товараш лохка фирмаш. Цар чу вIашагIкхет массехк специализированни тика, уж хул йоакхий товарий ресурсаш чугулъе, промышленни предприятешца дуьхьалара бувзамаш оттаде. Цу тайппара хьаю белгалларча фабрикай, заводий, комбинатий фирменни тикаш а, хIаьта цо новкъостал ду советски торговли дегIайоалаяра. Уж шоай вывесках зийна ца Iеш, чулоацамах а фирменни хургйола гIулакх де деза.

Къахьегамхошта деча гIулакха культура лакхъяларга дика йог дац торговле хIанзара формаши методаши юкъе ца йоалайча. Деш дола къамаьл товараш гучакхьа хьадеккаш а образецех а дохкара хьакъехьа, цIагIа чудакхьаргйолаш товараш докка векалаш хьийдерах, хIадах бараккъа доаккхилгеи гIоавага хьежжа баракъа кийсделгеи вIаштIехьдаккхарах да. ХIаьта, юккера а тикашкеи столовешкеи ше шийна гIулакх дара хьакъехьа, Уж ергига дика могаеш йола торговле формаш дIахо а эргайоахаш тоаеи шерагIа юкъехулен еза.

Дукхача городашка, болхлой поселкашка, юрташка хIинз а кхоачамбоалаш иц тикаш, столовеш, бытовой предприятеш. Цу цхьан ханна дуьнхача республикашкеи областашкеи торгови сеть шеръяра планаш кхоачашъеш а яц. Дукхха моттигаш нийсьлу керда чуIа хьалаьча цIеношка а бIарчача кварталашка а баха нах хоашабаьи, хIаьта тикаш, столовеш, ательеш хьалъяь ялазен. Массаза а чуIе цIенош хьалдаь доалача хана торгови бытовой предприятеш болх бе йолалургйола гIулакх де деза. Торговлен общественни кхача кийчбарен болхлошта тIаьхьлад доккхеи бехктокхамерен декхар — къахьегамхошта гIулакх деагa. Царех дукхха а дуккхагIа бараша цIена делладу шоай декхараш, цхьабакъда, торговле хIинз а дукха кхоачамбоацараш да. Къаьстта уйла тIаоахийта еза торговле болхлой хьахарийкарен кхетабарен гIулакх тоадара. Торгови кадраш каржара еш йола уйле лаьгIаддийтарах пайде эц тайп-тайпарча йоасерашеи жуликашеи. Торговле делладеш дола зулаьмера гIулакхаш дIададахара новкъостал де деза общественни тIахьожамо.

Советски даькъе быт коммунистически хьисапе эргаяккхара гIулакха доккха дакъа лоац общественни кхача кийчбаро. Шеръе еза столовей, кафей, закусочней, цIеношкарча кухней сеть, цхьабакъда, керттердар — йоакхо е еза къахьегамхошта чамбола кхача хилийтара, цар гIулакх сиха, культурно дьйдаккхара. Колорий, ноcтага, тайп-тайпара потребителий чамах хиларга диллача обедаш хила боаггIача тайпара дикача боарама а хийлеш общественни кхача кийчбара сеть вайцига шерагIа дегIаена ме хул, дукхагIа пайда эаргба бахача наха столовеша, кафеша, ресторанаша деча гIулакхех. Цо аттача доахаргдар кхалсага цIагIара гIулакхаш, цар а дикагIа торговлаш хулийтаргъяр къахьегамен общественни гIулакхаша даькъа лаца, новкъостал дергдар цIагIара санитарни хьалаш тоадара.

Торговлен общественни кхача кийчбелгеи бокха вахара лоархIам болаш да къахьегамхошта. Партийни, советски, профсоюзни, комсомольски организацей деккхар да торговли организацей болх даим шоай бIаргкIал лоаттабар, советски наха деш дола гIулакх тоа а дайташ царна новкъостал дар.

ЧУIЕЧА ЦIЕНОЙ-КОММУНАЛЬНИ БОАХАМЕН БАХАЧА НАХА ЦIАГIА ЭША ГIУЛАКХАШ ДАРЕН ДАЬКЪЕ

Iалаьмате дукха чуIе цIенош хьалдеш латт Советски Союзе, хьахул бIеьш керда городаши болхлой поселкаши.

Укх тIеххьарча итт шера хьаладьд ерригa а дIалаьрхIача 694 миллион квадратни метр чуIе моттиг йола керда цIенош, хIаьта из хул тIом ьылехьарча 1940 шера Советски Союза городашкеи городий хьисаперча болхлой поселкашкеи хиннача ерригача чуIе моттиген цхьан ахаззен дукхагIа. Итт шера чуьл водопроводаш ихкай 364 городе, газефикаци яь 820 города, шозза сонгIа дукхагIа хиннай хIамаш тега мастерскеш, прачечнеш, бахача наха эша коммунально-бытовой гIулакхаш ду кхьйола предприятеш. ЧуIеча цIеной - коммунальни боахама керттерча фондий мах 180 миллиард сом сонгIа ба, е мехкахалкъа боахама керттерча фондий берригача мехках кхоалагIа дакъа гаргга.

ЧуIеча цIеной-коммунальни боахаме болх беш шин миллионей сонгIа болхлой гIулакхера теги ба.

ЧуIеча цIеной-коммунальни боахама болхлошта къахьегамах телача мехкашта юкъе тоъал йоккха юкъ йоалл. Цар алапе ставкаш хIинз лохагIа я квалификацешка диллача ужжамо болча, халкъа боахама кхьча доакъошкарча болхлой ставкаел.

ЧуIеча цIеной-коммунальни боахамен бытовой гIулакхаш дарен болхлой алапеш лакхде а къахьегамах телача мехкашта юкъера кхоачамбоацараш дIадахе а лерхI. Цу болхлой алапеш лакхдерга юкъера лаьрхIача 15 процент, цу даькъе газови боахаме 11 процент, водопроводно-канализационни боахаме 24 процент, гостиницашка кхоалагIа дакъа сонгIа.

Алапей боарамаш балха дукхалгеи, дуи чоалхане хиларгеи, дикалгеи хьежжа уттаду. Болхлошта премеш телга оттаду технико-экономически хьокхамаш тоадарах, рентабельность лакхъярах, гIулакх дикагIа делге вIаштIехьдаккхарах, тIа - тIа дукхагIча бахача наха гIулакх дарах. ЧуIеча цIеной-коммунальни боахама болхлошта алапеш тIатохаргна кхы тIа а дIадохийтаргда шера лаьрхIача 200 миллион сом сонгIа ахча.

Доккхий декхараш латт коммунальни боахама болхлошта хьалхашка. Вай гIерт советски наьха вахар кхы а дикагIа хилийта, салаIа, деша, культурни савъердам бая, спорта къахьегамхошта хасаргйолаш хьалаш хьаде. Къахьегамхой ха лорае еза, цар из парикмахерскешка, бытовой мастерскашка, банешка, и. кх. ергIане латташ йоаергйоаш гIулакх де деза. Цудуьнна дукха шерде деза городе а юрта а бахача наха деш дола коммунально-бытовой гIулакхаш, лакхбе беза цу гIулакхий боарам а культура а.

Цхьайолча республикашка бахача наха гIулакх деш йолча предприятей сеть кхоачамбоалаш а мийсагIара дIа-юха нийсъяь а яц. Дуккхача юрта районашка яц бахача наха гIулакх деш йола предприятеш, частни нахага шоашта гIулакх дайта дезаш ба уж. Шенапштта тоаде деза из гIулакх.

Хетаргахьа, вай хьалйича бакъахьа я дика дегIаена приемни пунктий сеть а хIанзара оборудовани а йола йоккхий специализированни коммунально-бытовой предприятеш. Валача наха гIулакх дара йоккхий торговле а кхача. ХIара советски сагаш Iемерзе а безама а хилар наха гIулакх деча берригача болхлой правило а хилил дIаотта деза.

МОТТИГЕРЧА ПАЧЧАХЬАЛКХЕН АППАРАТА БОЛХЛОЙ АЛАПЕХ

Вайна массанена а хоа, новкъостий, къахьегамхой депутатий Советий аппарата болхлой мел боккха лоархIам ба. Тайп-тайпара дола вахара дешш къовстаде дагахьа, шоаш чIоагIгIа тоокал берригхиларах дог тийша хIара дешна Советашкеи цар организашкеи уж гражданаш.

Iадала моттигерча органашта хьалхашка отташ дола дукха тайп-тайпара декхараш кхоачашдаро дIадех цар структура дIахо а тоеш эргйоаккхилга, мыкара а ишта дерагIа а йола аппарат хьаяр, из квалифицированни кадраща чIоагIъяр.

КПСС Централни Комитето, СССР Министрий Совето ишта лакхде лаьрхIах моттигерча паччахьалкхен аппарата болхлошта луш дола алапе а.

Эггара дукхагIа алапи тIатехаргда юкъерен кIезигеи алапи доагIача категорех болча болхлошта. Къахьегамхой депутатий юртен поселкаи Советий председателий должностной окладаш лакхъю. Кердача хьалех юртен поселкаи Советий председателий алапи 60 сомагара 75 сомага кхоачаш лакхлу, хIаьта кIезигагIа йола оклад бетта 45 сомагара 60 сомага кхоачаш лакхъю. Юртен поселкаи Советий секретарий алапи бетта 30—60 сом хиначара 55—65 сомага кхоачаш лакхлу.

Халкъаобразованен наьха уяхцIено лораярен отделий инспекторий алапи лакхдарга йоагIаш йола балха стаж йолча хьехархойи лорийи алапе боарамга кхоачаш.

Цул сонгIа, моттигашка алапи лакхдергда прокуратуран суда органий болхлошта, планови статистически болхлошта, сберегательни кассай, паччахьалкхен страховани, материально-технически снабжени, сбыта, заготовкай системах кхьче цхьайолча организаций болхлошта.

КЕРДА ЗАКОН ЧАКХДАККХАР ЛОАРХIАМЕРА ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ДЕКХАР ДА

Новкъостий депутаташ! Шо хьожаргдолаш юкъеяча кердача закона проекта боккха социально-экономически политически лоархIам ба. Берригача болхлоехи гIулакхерча нахах дIъалагIа дакъа алапе кердача хьалашка доакх. Цар алапи юккъера лаьрхIача 21 процент лаккхлергда. ГIулакх дича болхлой алапена шера тIаккхетачох кхо миллиарда 300 миллиони сом хургда.

Закона проектах алапи лакхдеш цхьатарра нийсде лерхIаш, алапе система тоаеш эргаяккха, цхьатарра баьча балхах цхьатарра алапи хилийта, алапена юкъера ведомствени башхалонаш дIаяха, сега болх бе болча материальни безама принцип дIахо чIоагIъе лерхI.

Закон чакхдаккхаро йиш хулийтаргья наха гIулакх дича болхлой алапе боарам материальни производства болх берий алапена гаргъеш. Из боккха лоархIам болаш хургда квалификационни кадраш Iаламъяра, тIаккха, халкъа боахама производственни доаца доакъой балха боарам лакхбара а. Масала, закона проектах лакхера образовани йолча лораи хьехархочои доагIа кIезигагIа дола алапи оттаду ейгача промышленноста доакъошца болх беча инженера лохагIа должностной оклада боарамга кхоачаш, хIаьта юкъера образовани йолча медицински педагогически персонала — промышленноста цу доакъошца болх беча юкъера технически образовани йолча болхлой окладий боарамга кхоачаш.

Кхынга алапеш нийлаш болча болхлойи гIулакхерча цхьаькх алапеш тIатохара даькъе хьалхашкахьа бокхка лоархIамера гIа хургба ер закон тIаэцарах. 1965-гIа шу чакхдалалц массанахьа а эггара кIезигагIа доагIачоа а бетта 40—45 сомага кхоачаш лакхлургда болхлойи гIулакхерча наьхен алапеш. Къахьегама овсарле лакх ме лу, производство дегIа ме ух дIахо а лакхлуш дIагIертда аланей эттаре лохехьара боарамаш, - тоарургъя къахьегамех телача мехкаш лоттамо.

Наха гIулакх доаттадеш сферерча болхлой алапеш тIе а тохаш. Советски пачхьалкхено ца хувцаш дут товарий розничня мехкаши даьча гIулакхах боаххача мехка тарифаши. Цунца цхьана кхы дIахо а совлаккха лерхIаш да мах боацаш бераш кхоабелгеи кхетаделгеи, мах ца боаккхаш дешийтелгеи дарбаш делгеи.

Цу тайппара, КПСС ПрограммагIа лаьрхIа бола халкъа хьал-торо лакхъяра шатта лостам — баьча балхах тIаьхьа къастача наха тела алапеш лакхделгеи нахага дIакхоачача хIамай общественни фондаш дегIайоалаелгеи — шийна чуьх органически чубоагIаш да ер закон. Цунна чудоагIаш да болхлоехи гIулакхерча нахахи аллача даькъа — наха гIулакх доаттадеча сфере болх беча ныьна — алапеш юккъерчех доацаш лакхделга. ХIаьта цо новкъостал дергда бахача наха деш дола гIулакхаш тоадара, вешта аьлча, мах боацаш халкъата дIакхоачаш йолча общественни фондий эффективность лакхъяра.

КПСС Централни Комитето, СССР Министрий Совето, ВЦСПС-а хьалхашка оттаду алапеш телара кердача системага доалар укх хаьашца чакхдоаккхилга:

— ГаьнагIарча Къилбаседа районашкеи керда нийсъенча моттигашкеи наха гIулакх доаттадеча сфера дерригача доакъошкарча болхлошта кердача системах алапеш тела долалайла 1964-ча шера октябре лаьа;

— мелла кIемча районашкарча лекаран уяхцIено лораярен доакъошкарча болхлошта кердача системах алапеш тела долалда 1964-ча шера ноябре лаьа. Цу тайппара, берригача дешарен уяхцIено лораярен болхлошта укх шеро а тIатохаргда алапеш;

— 1965-ча шера кхоалагIча кварталe алапеш тIатовалда жилищно-коммунальни боахамера болхлошта;

— торговле, общественни питане, культурно - просветительни учрежденешка, наха гIулакх доаттадара сфера кхьча доакъошка алапеш тоадара кердача условеш хьахьейоалайойла 1965-ча шера йиьлагIча квартале.

Наха эша гIулакхаш дара тIалоажаш долча дерригача доакъой болх цIенхаштта тоабар кхы а хьалха тотташ хургда белгалдаь гIулакхаш чакхдоахилга.

Производство дегIайоалаяр, къахьегама овсарле лакхъяр—халкъа хьал-торо дIахо а тояра хиланза даргдоацар

Новкъостий депутаташ!

ТIатоха лаьрхIа алапеш — советски халкъа хьал-торо дIахо а тоаяра даькъе парте де лаьрхIача гIулакхех эргIанара лоархIамера цхьа гIулакх. Укх бесса дуьцаш дола гIулакхаш хьалчагIа — 1962-ча шера чакхдаха лаьрхIа дар, цхьабакъда, ералхьа а чуть а эттача цхьадолча бахьанех цу хана цхьан юкъагIа тIехьа ца дахийтача далланзар уж гIулакхаш чакхдоахилга.

Цу хана дунен халкъашта юкъе эттача хьалах мехка оборона чIоагIъяра даькъе цхьадола гIулакхаш ца дича далланзар вай, цунах хетта аьсамъяхь йийзар цу гIулакхашта хьежаю средстваш. ХIаьта из советски халкъо дизза къобалдеш тIа а эйцар. Гера дIадаккхара хьакъехьа соглашене эргахьа эза вай хьогаш доле ньа хIанзарчоа толаме чакхдьинадац. Цудуьнна вай дахарийла да, ше а лоза ца еш вайха лата йиш йоацилга, нагахьа санна вайна лата бIогора воаккхаш шийна хIама ховаккхетаргхилар новстагIчоа дIахоргхолаш, молла декъа лоаттаде.

Цул сонгIа, вай халкъа боахама дьаллаца эттар мехка экономика дегIайоалаяра тамаш сиххелга а халкъа хьал-торо толаелга а шоаш кхоачашдарах тийша хургдола дукха а лоархIамера декхараш. Эггара хьалха парте Централни Комитето Советски правительстван тIанйцар химически промышленность дIахо а сиха дегIайоалаяра хьакъехьа, къаьстта аьлча, хьаеш йола минеральни удобренеш алсамъяра а, хIаьта ишта юрта боахама интенсификацера а хьакъехьара решенеш.

(ДIахьодар 5-ча оагIо тIа).

НОВКЪОСТА Н. С. ХРУЩЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(Долалар 1-чеи 2-чеи оагIош тIа).

Цу данеех бIаргагу XXI-ча съезда цIерахча колхозо, Суворова цIерахча колхозачул, боахам гIойле дуккхагIа йолча тайпара лелабеш хилар, вай дерригача халкъа иккъарча генза чу дуккха доккхагIа дакъа дуллаш хилар. Хаттар доагIа, пенсеца Iалашбара гIулакха, бокъонца цкъатаррарча хьалаш тIа нийсбе мегаргбий цу шин боахама колхозхой? Мегаргбац аьна хет сона, хьалха латтача колхоза къахьегамхошта хьалхашка нийсхо хургьяцар из.

Колхозхой пенсеца Iалашбара вай лелаеча политика тIа белгалдаь хила деза из долла хIама. Закона проекта керттера положенеш малагIаш я? Отталаьд къабенна, инвалидаш бола колхозхой, кхаба дай боацаш диса бераш пенсешца Iалашбелга а хIаьта иштта берах болчен бераш дьачен кхалнаха-колхозхошта пособеш телга а вкъедоаладе.

Колхозхошта къоналла телаш дола пенсеш оттаде лерхI: 65 шу дьаьнначен балха стаж 25 шерал лохехьа йоацачех къонахашта, 60 шу дьаьнначен балха стаж 20 шерал кIезигагIа йоацачех кхалнаха. Балха стажаца лоархI халкъа боахама кхыча доакъошка бь болх а Советски Эскаре дь гIулакх а.

Къоналла телача пенсе боарам доаккхача алапега хьежжа оттабе лерхI, белгтала аьлча: бетта 50 сомага кхаччалца алапи эце, цулах 50 процент, хIаьта алапе воккх юкедисача дакъа тIара — 25 процент. Цу тайпара, бетта ше хьийгача кьих, масала, 50 сом эцаш волча колхозника пенси 25 сом хургда, 70 сом эцачун пенси — 30 сом. 30 сом алапи долча колхозхошта пенси 15 сом хьожадергда.

Укххаза, колхозхой пенсеца Iалашбеча хана вакъа баргба, новкъостий, боахам дегIабара боарам. Продукци яккхара боарам лакхагIа болча, хIаьта долче, колхозхой алапеш лакхагIа долча а пенсионни фонде ахча дуккхагIа дуллача а колхозе лакхагIа хургда пенсеш а.

Эггара кIезигагIа дола пенси бетта 12 сом оттаду. Эггара боккхагIа бола пенсе боарам совхоза болхлошта оттабаьр миссел хилийта лерхI, вешта аьлча бетта 102 сом.

Колхозни пенсеш закона оттадьача пенсе боарамел лакхагIа долча боахамашка дIателаш долча пенсей боарамаш шоаш долча дуталда аьнна колхозаша шоаш решени е йиш я. Иштта нийсделча паччахьалкхен пенсешта дIатIаlуш бола мах колхозий ахчан чотах хургба.

Укх тайпара хаттар а доагIа. Цхьайолча колхозашка колхозхошта оттадаь пенсеш лохагIа да закона проекта тIа оттаде лерхIачул. ДукхагIа йолча хана уж я общественни боахам биэза дегIабанза а производства боарам лоха а бола колхозаш. Цу тайпарча боахамаша, производства боарам кхоачамболаш ца хиларца дувзаденна, пенсионни Iалашон фонде лоацаш дола дакъа хIанзарча хьале лоадамболаш хургдац. Цу тайпара моттиг нийсъелча фу де деза пенсионни Iалашон боарам оттабеча хана? Цхьан юкъа, аз хьалхагIа аьнначa тайпара, колхозхой пенсионни Iалашон боарам тайп-тайпара хургба экономика дегIаяра боарам тайп-тайпара болча, производства боарам тайп-тайпара болча, хIаьта долче пенсионни Iалашон фонде лоаца дакъа а тайп-тайпара долча боахамашта.

ХIанз ерригача колхозашта эцаш дола хьалаш нийсдаьд юртбоахама продукци дукхагIа яккхара. Аьттув болаш йолча торонех пайда а эцаш, колхозашка йиш хургья продукци дукхагIа яккха, доходаш лакхъе. Цунца дувзаденна дукхагIа хургда пенсионни фонде дехки ахча, хIаьта долче, пенсеш а цхьатарра нийсдергда. Цхьабакъда, уж нийсдеш йолча хания, цIаькха а ях аз, хIара колхозхочо производствага дIабахнйтача къахьегама дукхалген дикалген хьежжа, вешта аьлча, колхозхочо ше болх беш мел яьккхача хана производстве дакъа ништта лаьцад, материальни рузкъаш кьадара юкъе цо мел дакъа дихьад а хьожаш пенсеш уттадера принцип ше йолча йита езаргья. Укхаза белгалдоаккхаргда вай, вайцига болхлойи гIулакхера нахи пенсеца Iалашбелга а цу тайпарча ларда тIа уттадеш хилар.

Закона проекто вьтюнаш лу шоашта пенси хьожадаьчул тIехьагIа а колхозера болх буташ боацача колхозашта. Нагахьа сания шийна пенси хьожадаьчул тIехьагIа а колхозхо болх беш хуле, тIаккха, алапи мелла доагIе а, шийна оттадаь пенси дIатергда цуна. Цу тIа а, нагахьа сайна пенси хьожадаьчул тIехьагIа вIаштта шин шера колхозхочо алапи доккхагIа ийдеш хуле, тIаккха цу алапега хьежжа лакх де йиш я пенси а. Цунах стимул хургья колхозхоша общественни производстве дакъа дикегIа лацара, къахьегама овсарле лакхагIа йолаш къахьега догдайтаргда.

Юкъарча боахаме балха бала боацаш хиннача колхозхоша, колхоза правлене а юкъарча собране хьачубаларах, пенсеш лохача боараме хьежадергда а вIалла хьежа а дергдац.

Колхозхошта пенси оттаде лаьрхIа да пенсе тIа вака ха лаьккхачале колхозе болх беш даьккхача тIеххьарча пхийтта шерах моллагIа вIаштта лхе шера боккъонца хIара бетта юкъера лаьрхIача ийдаьча алапега хьежжа.

Инвалидалла телаш дола пенсеш оттаде могаду цкъоалагIчен шоллагIчен групперча инвалидашта. Нагахьа санна инвалидал балха тIа волаш лозаваь е профессиональни лазарах хиннадале, балха стажага ца хьожаш оттаде лерхI пенси. Нагахьа санна инвалидал массаза кхетача тайпара лазар ккийтта хиннадале, балха стаж хила еза цхьан шерагара 20 шерага кхаччалда, колхозхочун ханага хьежжа, вешта аьлча болхлоштен гIулакхерча нахан телача паччахьалкхен пенсей хьакъехьарча закона из оттадаьча тайпара.

Хаьнн цхьатарра болча кхалнаха — колхозхошта инвалидалла телаш дола пенсеш балха стаж маIача наькачул кIезигагIа хилча а хьожаде лерхI. Масала, инвалидалах тела пенси 53 шу дьаьннача кхалсага оттадара балха стаж 13 шу эш, хIаьта изаал ха йолаш волча маIача сага — 16 шу.

Инвалидалах телаш долча пенсе боарам колхозхочо бокъонда эцача алапегара, къоаналла телаш дола пенси санна лаьрхIача гIойленагIа хургда. 1-ча групперча инвалидашта оттабеш бола пенсе боарам къоаналла болча пенсионерий болла боарам оттабе лерхI, хIаьта II-ча групперча инвалидашта — кIезиг-дукха лохагIа.

Кхаба саг воацаш висарах телаш дола пенси хьожаде могаду байнача колхоза члений берашта, цар уж кхоабаш хиннадале, нагахьа санна 16 шу (деша дагIарий 18 шу) даланза е бера хана деиз I-чеи II-чеи группера инвалидаш уж хиннадале. Кхоабар дIаваларах телаш дола пенсеш хьожаде могаду кхаьбачун алапега а берий дукхалга а хьежжа.

Инвалидалахи кхоабар дIаваларахи телаш долча пенсей эггара лакхагIа дола боарамаш оттаду массаза юрташка бахачен юрта боахамаца бувзабенна болчен болхлошта, гIулакхерча наха а ниттa мар дезалашта а телача паччахьалкхен пенсей хьакъехьарча закона инвалидалахи кхоабар дIаваларахи оттадьача пенсей эггара лакхагIча боарама миисса.

Закона пособеш тела оттаду берах болча а бераш даьна а кхалнаха - колхозхошта. Мах е болаш отпуск лу царна бер дале хьалхагIа 56 календарни дии бер даьчул тIехьагIа 56 календарни дии. Цу тIа а пособеш дIатергья болхлошкен гIулакхерча нахахи болча кхалнаха долча хьалехи боарамехи.

Колхозий членаштен цар берашта пенсеш а хIаьта иштта кхалнаха - колхозхошта пособеш а оттаделга тIадиллача бакъахьа хургда колхозий правленеша хьачуялларах районни городской къахьегамхой депутатий Советий исполкомашкарча пенсеш хьежадеча комиссешта. Пенсешиi пособеши дIателга тIадилла лерхI социальни обеспечене органашта.

Сессега ала безам ба са, механизаторашн колхозашка балхаш деш бола специалисташи пенсеца Iалашбара гIулакх лерттIа даккхара де доэар деш правительство хилар.

Колхозхошта пенсеши пособеши телараx дола закон тIаэцар боккхача паччахьалкхени политически лоархIамера ихт хургья. Кердача ларда тIа колхозхой социальни Iалашбелга чакхдаккхарца вай практически кхоачашъю ер дешаш тIадолча КПСС Программа указани:

«Паччахьалкхен органаша, профсоюзаша, колхозаша къаман доход дегIаяргa хьежжа ткъаь шера чухь кIезиг - кIезига эцаш шоашта дIатIаэцаргда къоаналла е инвалид хиларах болх бе ца могаш биса берригa гражданаш материальни Iалашбелга. Цамогаш хиларахи болх бе цамогаш кIалвисарахи телаш йола пособеш, къоаналла телаш дола пенсеш колхозхошта а доагIаш да; къоаналлен инвалидаллен телача пенсей боарамаш тIаатIа лакхлургда».

Парте Программа тIа белгалдаьраш вай вахаре кхоачашхулаш латт, хоиллая реальность хулаш йоагIа. Цхьабакъда, новкъостий, коммунистически общество хьалъяр, кердача общества материальни лард йоллар — из боккха а хала а къахьегам ба.

Пенсионни Iалашон цхьа система колхозашка оттаяро новкъостал дергда юртарча къахьегамхой творчески хьинар дIахо юрта боахама толамаш дахар духьа цар лоаттабеча денаалерчен бакъахьарчен къовсаме айдара. Шеко яц, партен правительстваш шоай еча йоакхоина вай хоестамерча колхозни ахархоша башха-дикача къахьегама гIулакхашца жоп лургхиларах, вай мехка коммунизм хьалъяра юкъе шоашкара доагIаш дола дакъа лоацаргхиларах.

Новкъостий депутаташ!

Шоана хов, дIадахача шера йокъал оттар бахьен долаш вай мехка юрта боахама доккха зе кхийттилга. Дакъаза воаккхача йокъало дIалаьцаяр мехка йоккхагIа йола юртбоахама районаш — Украина, Дон, Поволжье, СибарегIе, Урал, Казахстана Целинни край. Из бахьан долаш бIаьш миллионаш пунташ ялат, къаьстта а кIа хьа кара ца кхоачаш бисар мохк. Бокъда, цу халача хьалашка а вай вIаштIехьдьалар 1953 шера цхьа миллиарди 900 миллиони пунт мара ца даьккхача метте, дIадахача шера 2 миллиардк 735 миллиони пунт ялат кийчде. Цо хьахькхар дегIабена вай колхозни строй экономически низ, гIулакхаш дика вIаштIехьдоалаш хилар, совхозий болхлошен колхозхошен хьинаре къахьийга хилар.

Цунца цхьана дIадахача йокъал хиннача шерарча урокех эггара чIоагIагIа йола выводаш е езаш яр, ялати кхыйола продукташи йоахилга чIоагIагIча ларда тIа оттадар духьа эффективни гIулакхаш чакхдаха дезар, аьттув боацаш долча погодни хьалий зуламерча гIулаккхех мохк тешаме лорабе безар.

Цу оагIорахьа боккха болх болабир парте ЦК декабрьски февральски Пленумашка хьадда программа оттайир химизацин хиш деккилген - дегIадоаладара, юрта боахама интенсификаци яра. Бакъдар аьлча, ха дIа кIезиг-м яхай цу хана деиз, хIаьта хIанз итогаш е хьалха я да. ХIаьта а ала дезаш да, парте чаккдахьача гIулакхаша шоай хьалхара результаташ луш хилар. Колхозхой, совхозий болхлой, юрта боахама специалистий хьадда дола гIулакх а хинна дIаоттадаш латт юртбоахама производствана интенсификаци яра программа.

Укх шера дукха хIамаш даьд культураш дика хьувкъяр, мехка дукхагIа ялат а кхыйола продукташ а яар духьа. Ялата культурашта минеральни удобренеш тохилга вай дукхагIа тIадерзадаьд цар хьувкъам дукхагIа лакхбеча районашка. ДукхагIа дIадийра хьувкъам дукхагIа луш дола «безостая-1», «мироновская-808», «саратовская-29» ихараш а кхыдараш а санна дола кIи сорташ. Колхозашен совхозашен хиш деххача лаьттанашка дика дукхагIа дIайийнай хьажкIаш, дуга, кIа. Хиш дехкача ши миллион соагIча гектара тIа я укх шера ялата культураш. Боккха болх чакхбаьккхаб юртбоахама культураш толашагIа йолча методашца кхоергIола кадраш Iомаеш.

БIаьсти тIехьаяха а тоъал чоалхане а хиннайолашехьа а, бIаьстан юкъе юв культураш балхаш дика вIаштIехьдаьха, лоацача ханашка дIайийнай. Цу тIа а дукхагIа дIайийнад эггара маьхегIа йола культураш. 1963 шерашка нийсдича 3 миллион гектар соагIа дукхагIа. хиннад кIа тIадола лаьтташ, ялата - бобови культураш тIаяраш — 271 эзар гектар, шекара свекла (фабрични) тIаяраш — 465 эзар гектар, гидуаргаш — 206 эзар гектар дукхагIа. Иштта дукхагIа дIайийнай технически культураши баьца дарараш. Цу доалача хIамаша дика аьттув болаш хилийта езаш я юртбоахама шера результаташ.

Мехка дукхагIа болча районий кхашка тоъал дог гIоздоаккхаш дола сурт отташ доагIа. Сихдаь ялаташ чуэцаш латтача къулбехьене колхозашен совхозашен чуний чIоагIа хьийкъа кIа, мукх, кхыйола культураш. Кубана ахархоша бIаьсти хьатIаэттача хана аьлар, 1964 шера паччахьалкхенга 230 — 250 миллион пунт ялат доххаргда шоаш аьнна. Из дика декар да. Краснодарцаша кIезига къахьийгадац лакка хьувкъамаш кхедар духьа. ХIанз чуэцаш латт ялат. Шеко хила езаш дац, цар шоай дош кхоачашдаь на Iеш, тIаийца декхар тIеххкхоачаш а дергхиларах.

Башха-дика цифраш я уж, новкъостий. БIалла дукха ха йоацаш а тIехьа 100 миллион пунт ялат мара мича лора Кубано паччахьалкхенна, хIаьта гектара тIара 20 центнер хьувкъам дика лоархIам а бар. ХIанз Кубанерча дукххача колхозашен совхозашен 30 — 40 а кхы дукхагIа а центнераш кIа доах гектара тIара.

Моттигерча болхлошен республикашка а областашка а хиннача новкъосташен деча хоамех, ялаташ дика хургдолаш да Ростовски, Волгоградски, Саратовския, Куйбышевски, Воронежски, Пензенски, Тамбовски, Оренбургски, Челябински, Курски, Омски, Новосибирски, Кемеровски, Иркутски областашка, Алтайскии Красноярскии краяшка, Башкирски АССР-е, Российски Федераце кхыча районашка, Целинниж Малхбузен - Казахстански краяшка, Средни Азеи Закавказьни республикашка. Сога яьхачох, дика хьувкъамаш кхедаьд Запорожски, Днепропетровски, Лугански, Донецки а дуккха кхыдараш а санна йолча Украина лоархIамерча ялатий областашка.

Во къахьийгадац Казахстана юрта боахама болхлоша, мехка миллиард пунт ялата яар духьа. Целинни районий къахьегамхоша дика болх баьб ялаташ дIадувна, тIехьаьннача бIаьстен кIезига халонаш эшаяьяц, чIоагIа лард еллай хьувкъама. ХIанз цига догIаш делх, шортта гIоадал я лаьттанца, гIаьхьача хьалачуха дегIаух ялаташ. Специалисташен Iалмахошен деча хоамех, шортта ялат дахкхара аьттув болаш да хьалаш. ХIанз целиний болхлошта хьалхашка цIенхаштта экзамен латт ялаташ чуэцара. Теркалле деза бIаьсти тIехьаьнва хилар бахьан долаш Целинни краен малхбоалехь кхача районашчен ялаташ чуэцара хаваш мамогта лоацъергйолга. Нах, техника дика кийчъянза, ялаташ чуэцача болх нийса вIаштIехьбаккханза баргбац цу бежтохкамерча экзаменах сийлена чакхдалар, кердача толамаийца Даьхе гIадйнгар духьа.

Цу тайпара, вайнига реальни тороналш хулаш ялат укх шера ялаташ кийчдара ялах кхоачашъяра, хIаьта дукххача районашка тIеххкхоачашъяра а мел эш ялат даккха, мохк биэза ялатийца Iалашбе а, тоъал дукха ялат резерве дIаоттаде а.

Ала дезаш да, укх шера а мехка цхьайолча районашка — Белоруссе, Полесье, Украина хьун йистерча аренашка, къилбаседа-малхбузеж цхьайолча областашка йокъал дIадийнича ялатаита, лена, цхьайолча кхыча культурашта Iаткъа хилар. Бакъда, хIанз цу районашка догIаш а дийлхад, хIаьта хьажкIаш, шекара свекла, коартолаш, кхыяраш санна йолча культурай дика хьувкъам кхебара, хьайбаш доакъарашка Iалешдара йиэза таро а я.

Цхьабакъда, новкъостий, йокъало, кIеззигача территорех мара из кхийтта еце а, цIаькха а дагадохийт вайна хиш дехка лаьтташ леладара гIулакх дегIадоаладанза дарг ца хилар. Цу тIа а, йокъал уттача зоне доладаь ца Iеш, тоъал тIоадал йолча, цкъаза шера юкъе чIоагIа йоахал уттачен дIайийна хIамаш тIоадал ца тоъаш юсачен зонашка а. Хиш дехкара мамогга дукхагIа пайда эца беза моттигерча Iамех, хиш деххача лаьтташка вIаштIехьдаккха деза дIадахийтар дукхагIа юхалургдола, экономически эффект йоккхагIа йола культураш кхеелга.

Хьаэцаргья вай, масала, Московски, Калинински, цхьанайола кхы областаш — тоъал тIоадал я аьле оалаш йола зонаш. Укх шера гучадаьннaчох, йокъал хург мичай аьнна тешам бала йиш йолаш ци уж районаш а. Цхьабакъда, укхаза во доацаш хьалаш да хиш дехка лаьтташ леладара — дукха да долха хиш, Iамарч. БIалла хала хац боахаме хиш дехка лаьтташ нийсде а хьажкIаш, коартолаш, баьца дарараш, кхыйола культураш тешаме хьувкъа е я. Из экономически гIойленагIа а моллагIча колхозаген совхозаген дулургдолаш а да.

Къаьстта ала безам ба са хьажкIех. Цу зонерча хиш деххача лаьттанашка сорташ нийса хержа дIадийча хIара гектара тIара шин гIад а тIехьа 700—800 центнер моша хьажкIаш яха а шура луш дола доахан хиьача силосаца тешаме Iалашде а йиш я. Практико хьахьекхах, хьажкIаш массеxк шера вIаштта цхьан кхай тIа кхее йиш хилар. Нагахьа санна хиш дехкача участкашка хьажкIаш дIайийча, эшшача боараме удобренеши гербицидаши тохилга вIаштIехьдаьккхача, тIаккха цо йоккха экономически эффект лургья, хIана аьлча капитальни затраташ дуккхача шерашта лаьрхIа дIайохийт, хIаьта юхаметта сиха отт уж. Далче, уж рационални капитальни вложенеш хургья.

Коартолаш а хиш деххача лаьтташка кхейича гIойленагIа хургья аьнна хет сона, хувихувнаш дIае езаш уж яле а. Товарни коартолаш городашка бераш, кхийола культураш тешаме хьувкъа е а. Из экономически гIойленагIа а моллагIча колхозаген совхозаген дулургдолаш а да.

ха нах царна Iалашбара хиш дехкача лаьтташка дIаювлга, царех етта удобренеш къоастайга, академика Т. Д. Лысенко методах органически минеральни удобренеш вIашагIа а эць дукхалахьа уж етталга вIаштIехьдаьккхача гIойленагIа хургдар.

Со дог тийша ва, коартолашта хий диллара дIадахийтар цхьан — шин шера юхаметтаоттаргхиларах а ха-оттам мичча бесса хуле а хьувкъамаш долаш вай хургхиларах а.

Цудухьа хIанзе а деза харжа хиш дехка участкаш делаергйола кхаш, вIаштIехьдаккха деза кадраш, эшшаш йола оборудованиш кийчъелга. Цу гIулакха боахама средстваех пайда нийса ма Iеш, лоацача хана дола паччахьалкхен кредиташ хьожаде а мегаргда.

Вай парте, советски халкъо хиннa дарг мел доацар ду юртбоахама производство дегIайоалаеча керда толамаш дахар духьа. Вай е низаш а, е ахча я кхоаергдам Коммунистически парте Программо белгалаьь юртбоахамера дикха рубежаш яаро-

Юкъарчал доаццаш бахача наха гIулакх деш болча просвещене, унахцIено лораяра, чуIеча цIеной-коммунальни боахама, торговле, юкъара кхача кийчбеча, халкъа боахама кхыча доакъой болхлой алапеш лакхдара хьакъехьа

Новкъостий депутаташ!

Вай мехка халкъа вахара боарам лакхбу алапеш тIатохарех потребительски товарий розничи маьхаш лохдарех дакъаца санна, иштта общественни потребление фондаш шеръяра чотах а.

Общественни потребление фондаш лакхъярцеи шеръярцеи цхьана партен правительствам цу цхьан ханна лерхI, коммунизм хьалъяра хIанзарча этапе аьлпи лакхделга болхлойи гIулакхерча наьхен дьал-торо тоалургйола лоархIамера гIулакх а материальни безам болийтарах йола хоадамболаш йола средство а ленински принцип чакхъяккхаре хилар.

Социалистически планови боахаме алапи лакхделга экономика хьале, общественни къахьегама овсарле лакхъялара боарама, халкъе лелаеш дола товараш хьаделген юртбоахама продукташ йоахилген дегIадара кхетамна лоархIам бара лерда тIа хила дезаш да. Къахьегама овсарле массаза а алапех сихагIа дегIайоагIаш хила еза. Из закон да. Къахьегама овсарле лакхъеш хилча мара хулайталурпиц алапи лакхдара хьалаш.

Укх тIеххьарча шерашка вай мехка гIулакхаш даьд алапеш лер тIа дахараш лакхдараш, эггара хьалхарча оргIаина производства дакъе — промышленносте, гIишлош еча транспорте, паччахьалкхен юрта боахама предприятешка, вешта аьлча, материальни рузкъаш хьалеш долча а халкъа хьал-торо шоай дегIаахарах тийша долча а доакъошка. Къахьегамах кердача хьалеx мал телаш ба хIанз 50 миллион соагIа болхлойи гIулакхера нахи. Цхьан шера лоархIамах кхы тIа а 4,5 миллиард сом гаргга ахча ахьчад болхлошен гIулакхерча вахаген. Из бахьан долаш укх тIеххьарча пхе шера цу белгалдаьча доакъошкара юкъара алапи 13—25 процент лакхделар. Эггара кIезигагIа дола алапи 27—35 сомагара 40—45 сомага кхоачаш лакхденнад.

Производственни доакъерчул кIезагагIча боараме лакхденнад алапи просвещене, унахцIено лораяра, кхычахьарча болхлой.

ХIанз экономика дегIаахара керда хьалаш нийсденнача хана, торо хилийтад, гIулакх дара доакъе балха болча къахьегамхой алапий лакхдара, цу доакъе медицински болхлойи хьехархойи санна йола советски интеллигенцe йоккхача отрядий алапи лакхдара а.

Социализма хьалашка, капитализмаца нийсаича, оалангара деиз хувцаенний юкъарчал доацаш бахача наха гIулакх деча доакъой моттиги лоархIамо. Капиталистически обществера гIулакх дара сфера, производства сфера а санна, эксплуатаца тIалатта дакъа да. Цига дукхагIча дакъе частни бе йоалл культура, искусство, унахцIено лораяр, безар елген хIама йоаккхидгeн де царца леладер.

Ерригa революционни уйла тIаяхийта лаьаьд Марксеи Энгельсеи «Коммунистически парте Манифеста» тIа: «Цул хьалхагIа сий долаш лаьрхIан дикача уйланца теркалдеьн дола балха дерригa доакъош шоай езаца ореолах даьхад буржуазе. Шийна маьхах цулоеттабеш бола болхлой баьб цо лорах, юристах, священниках, поэтах, Iилман сагах». (К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. IV, 1955 ш., оагI. 427).

Социализмера культураи унахцIено лорареи ерригa материальни база халкъа доалакха я, общества шийна дIатIаlоац тIакхув йолча тIехьенна хьехархи балара, образовани алара, унахцIено лораяра, пенсионни Iалашо яра хьекъехье, къахьегамхой чуIеча цIеной хьалаш тоалера хьанъехьа йоакко елга. Хоаш да, КПСС Программо хьалхенка оттаьь коммунистически общество хьалъяра керттера проблемаш кхоачашъелга эггара хьалха материальни производстве доакъош дегIадахарах тийша доага. Цу духьа къаьстта уйла тIайохийт парте промышленносте юрта боахамен эггара прогрессивнегIа дола доакъош дегIадоаладара.

Дерригa рузкъаш дукхуала хьаст ба материальни производство. Цхьабакъда, материальни производства ше, хIанзарча технически прогрессо, советски наьха къахьегамии вахарен хьалаша дIадех гIулакх дара сфера а цуга хьежжа дегIайоалаелга. ГIулакх дара сфера тIехьайисаро зе де тарлу производствана а къахьегамхой хьал-торона а.

Социалистически производство эргайоахаш тоаяро, коммунизма материально-технически база хьаяро дIабех образованна лакха квалификаци йолен нах. «ДукхагIча даьнде бахача наьха культурни боарам лакабаларах тийша да, — йоах вай парте Программа тIа, — производительни низаш айдеяга, техника прогресси производстве вIаштIехьйоаккхийтаi, къахьегамхой общественни хьинар айдеяга, общества ше шийна доал дара демократически коммунистически хьисапe юргадоаккхилга».

Духовни рузкъа, моральни цIенаьл, физически низаш тоъаналар — уж дерригa гIулакхаш цхьатарра шийн дегIах доакхаш хургвола коммунистически обществера саг хьалкхеяра декхар да парте кхоачашдеш латтар. Цудухьа парте боккха лоархIам бу просвещенеи культураи, унахцIено лораелга физически культура, спорт вIаштIехьъяккхара.

Массе оагIорахьара саг дегIаволаявран производство айяран кхы кIезигагIа лоархIам болаш дац цIагIа эша гIулакхаш дара тIалатта хьалаш а. Сага вахар вIаштIехьдаларга. Цуна деча культурни гIулакхага хьежжа хул дуккхача хьале наьха са айдалар, цар къахьегама овсарле лакхъялар, мукъача хана кхетамца пайда эцар. ЦIагIа эша гIулакхаш деля тоалар кхалсаг белгтала цIагIарча халача къахьегамах мукъайоаккхаргйола хьал да. Цо йиш хулийтаргья дуккха миллионаш бола кхалнах общественни боахамерча овсарле йоккхагIа болча къахьегамаи юкъеоза.

Вайна массанена а хоаш да, юкъарчал доаццаш бахача наха гIулакх деш йолча предприятейи учрежденейи болхлой мел боккхача лоархIаме ба. Ханах дукхагIа дола дакъа балха воацаш доакх хIара советски сага. Цо пайда эц тайп-тайпарча культурно-бытовой учреждененеши организацешен деча гIулакхех. Тика е столове, кино а берзкъаш тегача мастерске, домоуправлене е музея, поликлиника е библиотека гIулакх ца хилча цхьакхе валац. Укхаза болх беш ба низ а опыт а шоай гIулакха дIалуш бола, миллионаш тешаме къахьегамхой. ГIулакх дара сфеpерча болхлой къахьегам хоестабеш а цар теркал йоаккхон ош хила а деза.

КПСС ЦК, СССР Министрий Совет, ВЦСПС хьежай гIулакх дара сфеpерча болхлошта къахьегамах телача алапе положенега, цар предложени лу просвещене, унахцIено лораяра, чуIеча цIеной - коммунальни боахама, торговле, общественна кхача кийчбара, бахача наха гIулакх дара хувзаденна долча халкъа боахама кхыча доакъой болхлошта алапеш лакхдара хьакъехьа.

СССР Лакхехьарча Совета хьоца тIаьхь цунга хьежжа оттаь а шоана, новкъостий депутаташ, дIалургIолаш а йола закона проект, КПСС Централни Комитетоа, СССР Министрий Советоа, ВЦСПС-ои хьадда йола мероприятеш кийчъяь на закон чакхдаккха.

Къахьегамах телача наьха кердача хьалаш тIа ваккха лерхI 18 миллион соагIа саг, цу дакъе:

— 2 миллиони 200 эзари хьехархо а 2 миллиони 600 эзари дахьола просвещене болхлой а;

— 500 эзар соагIа лор, шIа ахь миллион соагIа медицински сестра, фельдшер, кхыйола юкъера медицински персонал;

— цхьа миллиони кхо бIаь эзари гаргга санитарки кхы тайпа лIаьагIа бола медицински персонал;

— шин миллион соагIа чуIеча цIеной - коммунальни боахама болхлой;

— 6 миллион соагIа торговлен общественни кхача кийчбечарен болхлой.

Болхлой цхьацайолча категорешта алапеш лакхдара чакхъяха еза мероприятеш юкка куран да сона.

ХАЛКЪА ОБРАЗОВАНЕ ДАЬКЪЕ

Вай массане а, новкъостий, де а доагIаш доккхал дош ва халкъа образоване дакъе доакхача толамех. ХIаране шийна хьашт хиларга а обществана эшарга а хьежжа образовани яккхара хиланза даргдоаца хьалаш вIаштIехьдьахад вайцига, цхьабакъда, бархI шера дешар массане деша дезаш дешарза даргдоаццаш да.

Социалистически общества къоастадаьд образованега, Iилман культураи дехкаленашна бода никъ халкъех долча дуккхача ядамашта дьабеллош дола овлангара доц,—дешар мах боацаш даьд. тIаттувш йоагIа тIехье Iалашъелга тIа-тIа дукхагIа шийна дIатIаийлу.

Хьажал шо, укх тIехьарча 25 шера образоване боарам мишта хувцабеннаб. Нагахьа 1936 шера ерригача Союзе баха нах хьатIаэзбаьчул тIехьагIа гучадаьнначох, лакхерей юкъерей образовани йолаш 16 миллион гаргга саг хиннавале, 1964 шу доалалуча хана уж вар 72,4 миллион саг, е 4,5-зза дукхагIа. Аз лакхе аьннача тайпара, хIанз вай мехка бадха болча нахах хIара шоллагIа вола саг юкъера е лакхера образовани йолаш ва.

Советски Союзе я 220 эзар соагIа школа, 742 лакхера дешара заведени, 8 эзар гаргга юкъера специальни профессионально-технически дешара заведенеш. Массе тайпа дешар дешаш 66 миллион гаргга саг ва. Цу тайпара ворхI шерал тIех ха аьнначa нахах хIара кхоалагIа вола саг дешаш ва. Халкъа образоване дакъе доахача толамаша дегаш гIоздаькад дерригача дунен тIарча миллионаш болча наьха. Халкъашта гу, социализм мaльлача мехкара просвещени общества материальни духовни рузкъаш дегIаккхуларга латташ йолга.

Керда саг хьалкхеятах общество коммунистически хьисапе эргайоаккхача керттера гIулакх санна лоархI. Школе — из и халкъа духовни культура дарж. ХIаьцзарча хьалашка кхы а дукхагIа лакхлу цун лоархIам. Къоначa поколене къаьнагIча поколенегара дIаэц сага вахара массе доакъошкарча революционни эргалоний сийлахьа эстафета.

Советски хьехархо — дерригача халкъа гIулакхий реза вола дакъа лоацар, коммунистически общества саг хьалкхеяра дакъе парте хьинарера гIоинча. Хоаш да, В. И. Ленина наь лакха лоаттаваьв хьехархо, цо дIахийхад цун саина салоIам айбара а материальни хьала а чIоагIа терко елга.

Сага массеxк шу доакх школе. Дукхача хьехархоинара хьаIомалу из. Саг оидавоал, къалу, школера шийн гIулакхаш массаза а дег чу латт цунна. Вайх хIорене чIоагIа лоархIаш а дега йовхалца а дагалувц вайн хьехархойи воашта никъ хьийхараши, е цар тIалоттабаь бIарг а е хова дош а, е чоахам а бид а ца болийташ. Иназ долаш аз цу тайпара хьехархо, цIаьхьа ца лош наха юкъе дахарга да хьайга хьа!

Аз я боккъалдар аьлча, настаста лагалувц сой эггара хьалхара хьехархо Лидия Михайловна Шевченко. Шеррача дунен керро хьадийла бола учениках укх дунен чу баьнаб, из дуне дикагIча оагIорахьа хувца хьалхагIа а гIийртаб, хIанз а гIерт, хIаьта цар кхетаду шоай низаш духхулеча латтар гIулакхийца бола хьехархо хилар.

Иззамо долча дезача соагIатега — кхача наьха дегашка ше латтарга дегдоахаш вз хIара хьехархо. Илламаш бахабе мегаргбоцаш дика хьехархой тоттари дукха ба вай. Уж ба гIулакхашара нах, боккхача кхетама дай, шоай декхар хьалха кхетадеш бола нах; коммунизма гIулакх бахьан долаш къовсам лоаттабераш, гражданаш, къахьегамхой хьалкхебе безамата хоаш.

Сога йовзай Украинера хьехархо Анна Дмитриевна Нестеренко. Цунна Социалистически Къахьегама Турпала а заслуженни хьехархочун а цIи еннай. Вербски школе-интернате биологи хьехархо я Анна Дмитриевна. Цун учениками тIехдина знанеш а йоккха къахьегама гонзал а я. Цун ученикаш балха ухаш долча гонахьарча боахамашта хоестадаь довла маган, кхетам, хоам, хьинар долаш болча къахьегамхой гIулакхаш.

Горьковски областа Бор яхача городерча Олимпиада Ивановна Чупрова школе болх бу 40 шу да. Цун къахьегам правительство соагIатанца белгалбаьккхаб. Уроке ца бераша ялатех, из тIа мишта доаь, наьха кунка мел къахьега деза дуццача хана цу рока гIа хиннача боккхагIбараша, сов гIадбаха ялатех йола иоана аьнна цу урокех цIи тIехьдар, яхаш дуц. ДIаухарга шераш, хIаьта хIанзарча дешархоита из урок ше маьрра лата ца я тарлу, цхьабакъда, ялата, кхедиш болча наьха безача балха дош дола сий цIаккха дицца луш цар дегашка дусаргья.

Тиъа шу да коммуниста Ивана Федоровича Размыслина школе болх бу. Из Воронежски областа Кастеновски юкъерча школе производственне дешар хьеха инструктор ва. Из ва юртбоахама Iилмай кандидата цIи яккхара дукха ха йоацаш диссертаци дIаеена талантлива опытник, дешачо вогарходшта бола хьохкам — Iилманхочун хьакъьали нулга гонахьи шийга йола хьехархо. Шийна а совдукха дезарна лаьттанна, техникана, знанешта берий безам тIабахийта хоа цунна.

ЦхьоалагIча Ростовски школе хинна преподавательница а директор а йолча Елена Георгиевна Тонаровайх кегирхоита нетташ хьехархошта а никъ хьехар хиннай. Опит хьаьна цу школе уж берригача мехкара просвещене болхлой.

Дикача хьехархой цIерош из безам болаш со вовча хана, кхиеттел алаха цIераш йоалаш я, дуккхача салдаташка еча доаладаца уж дIайийца варгвоацаш, солдара дукха цIераш яьхар сона. ГIалвугаш да из, новкъостий: дика хьехархой дукхагIа ма хул, дукхагIа кхабу цар дика нах, дикагIа бола къона гражданаш, темашера коммунисташ. Просвещене болхлой алапи лакхдар — цар вахари цIен чен товпра ечa йоакхон кердача белгалоних ка I.

Закона проекта тIа просвещене болхлой алапи юкъера лаьрхIача 25 процент лакхде лерхI, хIаьта цхьацайолча категорех болча болхлошта, масала, деша вахала кхачанза долча берий учрежденешкарча воспитателашта — юкъера лаьрхIача 40 процент гаргга. Просвещени культурно-просветительни учреждени болхлой алапеша тIатохаш дола дерригa ахча шера лаьрхIача берригача чакка гIоале цхьа цхьа миллиард сом соагIа хургда. Из хул 1940 шера просвещене берригача болхлой алапега дIадоаццо хиннар миссел хIама дан аьнна. Паччахьалкхено цу тайпара кхы тIа

(ДIаводахар 4-ча оагIо тIа).

«СЕРДАЛО»

8-гIа оагI. июль 1964 шу.

НОВКЪОСТА Н. С. ХРУЩЕВА ЯЬ ДОКЛАД

(ДIахододар. Доладур 1-чеи, 2-чеи, 3-чеи, 4-чеи оагIош тIа).

Чаккхдаха лаьрхIад экономика сихагIа дегIайоалаяра, материальни производства доакъошка а наха эша гIулакхаш дара сфере а балхаш деш болча къахьегамхой хьал-торо тоаяра эша хьалаш кийчдергдола цIенхаштара гIулакхаш.

ХIанзалехьа а дийцад тIагIертта коммунизм хьалъярга доладерна халкъа боахама керттерча доакъошка юкъера лаьрхIача 13 процентагара 25 процентага кхоачаш алапеш лакхде йиш хилийта дола дукха гIулакхаш укх тIеххьарча пхе шера чаккхдаьха хилар. ХIанз чаккхдаха лерхIача гIулакхаша юккъера лаьрхIача 21 процент тIаккхетийтаргда наха гIулакхаш лоттадеча сфере болх беча болхлой алапеш.

Шоана гучча тайпара, новкъостий депутаташ, вай мехка хаддаиза дIакхухьаш ба алапеш тIадеттара никъ, болхлой тайп-тайпарча категорешта телача алапешта юкъера юкъ тIа-тIа кIезигаургйолаш, эггара хьалхарча аргIанна кIезига алапеш нийдеча болхлойн гIулакхерча наьхех категорешта алапеш тIа а детташ.

Алапеш лакхдара даькъе лаьца никъ бизза социалистически системала маьшшара ба. Экономикен общественни рузкъаши дегIа ме довгIа, болхлой квалификацен къахьегама овсарлени боарама башхалонаш кIезигагIа ме хул хаддаиза кIезиглуш дIагIоргьа доккхийн царна юке кIезиген алапеш нийдеча категореех болча къахьегамхоша нийдеш долча алапешта юкъера юкъ. Луш-луш тIа-тIа дукхагIа кIезиглургья из юкъ. Марксистско-ленински хьехам тIара, материальни беркаташ дIанийсделга тоадара хьакъехьа парте Программа хьалхашка оттадаьча деккараш тIара хьадоагIаш да из.

Цхьабакъда, алапеш тIатохара даькъе чаккхдоаха гIулакхаш алхха хьалхера юкьигаш мара яц. Халкъа хьал-торо тоаяргахьа керда, кхы а цIенхаштагIа гIа баккхара вай каралацад коммунизма материально-технически база кхы а сихагIа хьалъяра, боахам кхы а эффективнегIа лелабара, вай экономика дегIаяра темпаш сихъяра кхачан продукташ, баракъаш, кога гIирсаш, дукххача нахага дIаккхоача кхмдола товараш шортта хургдолаш уж хьаделга сихдара новкъостал дергдола наькъаш. Уж наькъаш белгалдаьд КПСС ЦК декабрьскин (1963 ш.) февральскин (1964 ш.) Пленумашка.

Халкъа боахама химизаци ярай шорта боахама интенсификаци ярай дукха капитальни вложенеш эшаргья, цхьабакъда, уж гIулакхаш чаккхдахаро сихдергда коммунизма материально-технически база хьалъелга, хьадергда халкъа хьал-торо сихагIа тоаяра эша хьалаш. Цунца бахархой тIа-тIа соттъоелаш йола шоашта эша хIамаш ацара торонаш товарий кхоачамашца Iалашхургья, йиш хургья яйгача промышленносто деш долча товарий маькхаш чукиаьа дала.

Алапаш тIаккхетаро, къаьстта а, нагахьа санна уж дукххача боараме тIаккхеташ деле, совдоакхх халкъа эша товараши бытовой гIулакхаши бахархошка дIаккхоачилга. Долче, совлекагIа шоашка дIаккхоачаш дола ахча дIадахийта, магазинашкара шоашта эшшаш дола товараш ацца къахьегамхошка йиш хургйолаш вай дукхагIа хьаде деза товара, кхачан продукташ.

Халкъага дIаккхоача товараш цунна маьшшара хургдолча ассортиментах хьаделгIа алсамдаккха деза промышленносто. Дукха да колхозийн совхозийн къахьегамхоех тийша, цар деккхар да бахархой кхачан продукташцен промышленность бедалцен дикагIа Iалашъелга.

Халкъага дIаккховаш дола товараш дукхагIа хьадара даькъе боккхача лоархIаме ба сихха дегIаухаза химически индустре болхлой. Уж деккарийла ба дуккхача наха эша товараш дукхагIа хьадараи уж дикагIа хилийтара эша тайп-тайпарен геттара дикен химически хьоасий, пластмассаш, кхыйола материалаш промышленностана лоттае. Электротехнически, машиностроительни, промышленноста кхьче доакъой предприятешка дуккагIа хьаде деза культурно-бытовой гIулакхашта лаьрхIа дола товараш.

Укхаза са ала дезаш да, новкъостий, вай, цхьаболча кулгалхоша хIана а халкъа эша товараш арахецилга хаддаиза совйахар мел боккха лоархIам болаш да боккьонца кхетадь ца хилар. Из вывод бакъяра укх тайпара масала доаладергда аз. ХIана дукха ха йоаццаш совнархозашка дIаенкай керттерча даькъа халкъа эша товараш хьадеш хинна моттигерча промышленноста предприятеш. Цхьабакъда, новкъа-м да ез, дале а, экономически районийн союзни республикайн халкъа боахама советий кулгалхоша, шоашка дIаеннача предприятей производства технически боарам лаккбара меттел, царна специализаци а яь цул чотах халкъа эша товараш дуккагIа а дикагIа а арахецара меттел, дикка чукхахьа даьккхад е цIендаь соцадаьд из продукци кийчъелга. Совнархозашка дIаеннача моттигерча промышленноста предприятеех нийса пайда эцарга хьежа езаш долча Госпланой СССР Совнархозой механически штамп оттаяьй цар профиль хуцаенна хилара. Из гIулакх тесса дитад партийни организацеша а.

Вай промышленностага йиш я хIанз долаш долча кхоачамех оак дола, дика товараш дIа а кхоачийташ халкъа хьашташ дуккха а дикагIа Iалашде. Эггара гаргагIарча хана кхоачашде деза товарий дикал а ассортимент а чIоагIа тоаяра деккар. Цу гIулакха чIоагIа тIаозаиза баргбац промышленноста болхлой, ерригача вай общественноста теркам. Торговли лелаеча организацей болхлой деккарийла ба наьха хьашташ нийса къестаде Iомабала, наха малагIа е мел а товараш эш ха, промышленностана телача заказашта бизза бехктоххаме хила. Торговли лелаю организацеш деккарийла я халкъага дIаккхоачаш дола товараш деш йолча предприятешта хьинаре воздействи лоттае. Торговли организацештен промышленноста предприятештен юкъера гIулакхаш нийса вIаштIехьдоакхилга да из дувцар.

Халкъа эша хIамаш хьаелга дегIадоаладара дукхагIа средстваш хьежае йиш я вайга хIанз. Магазинашка моллагIаш товараш кха а, уж тоъаш ца хилара, хIанзарчул дукха а кIезигагIа уж хилара башха кьерда а ца кьердаш наха уж товараш дIанйдаь а ханаш дIаьыний вайцигара. Дикалга, фасонага, бесага диллача из хIама миштай дукха теркал а ца деш, тIадувха йиш йола баракъа моллагIа дале а дIаэцар нийдархоша. Ше мехиллара аьлча, хьалхагIа вайцига хиннар, торговли а йоаццаш, товараш дийкъа дIанийсделга дар, карточкаех а ца нийсдеш, долчча тайпара, нахаре. Кхы де хIама дацар нийдархочул. Масала, хачи эца езаш из вале, нагахьа санна шийна эшшача размерах йола хачи магазине нийс ца елча, по моллагIа яле а шийна цига нийсъеннар дIаэцар: мегаьд, цIагIа тоаергья-кх а аьле.

ХIанз гIулакхаш кхыча тайпара да. Вай промышленносто дукхагIа хьаду халкъа эша товараш, хIаьта бахархой материальни культурни боарам лакх ме лу шоашка хьадоккхаш дола товараш дуккагIа кьерда баьнаб лах, дукхагIа терко е, дикагIа дола товараш хержа баьнаб уж. Из е сонтал а е ца башар а дац, из да дизза хила довгIача боараме гIулакх. Вай хахара фасон а, хоза бос а, шера йоагIача хахагеи модагеи хьежжа а бола новкъа гIирс а баракъа а шоашта эша лов къахьегамхошта. Из дика гIулакх да.

ХIанз вайнига кIезига дац дика товараш, цхьабакъда, бос а фасон а кхоачам боллаш дика ца хилар бахьан долаш уж товараш хийцца дIадолнац. Цу наделешка дIанхь бедал а материалаш а во йоаццаш я, цхьабакъда, царех хьадаь товараш хьа во дар бахьан долаш наха дIаийдац. ХIанз укх сахьте торговли сета боарамал совнагIа шийн ахи миллиард сома маьха товараш Iайнад.

Арахецаш йола продукци дика-во хилара даьккъера предприятей бехктоккам лакхбаьэ баргбец, чIоагIа порядок оттае еза ше нийцача товара из дIанйцача рекламаци е терлургдоацаш, Товараш дика-во хилара жоп дала дезар, магазин а йоаццаш, уж товараш хьадаь фабрика я.

Цу е вокх фабрика арахийца товараш наха дIа ца эцаш дадерх хулаш дола зе уж товараш хьадаьча предприяте меттаоттадергдола гIулакх де деза. «Валагех» номенклатурагех хьежжа баь ца Iаш, уж, товараш «дIаладахара», воште аьлча, наха уж дIанйдара лоархIам а беш бе беза предприятеша планаш кхоачашъера мах.

Хьагучох, хьакхьча халкъа эша товараш арахецаш йолча предприятей планировацен балхамах барен порядок хувца езе ха. Уж товараш хьаделга торговли лелаеча организацешта бокъонца телача заказий лорда тIа хургдола гIулакх оттаде деза. ТIаккха халкъа хьалхашка дукхагIа бехктоххаме хургба промышленноста болхлой а торговле болхлой а.

Союзни республикай Министрий Советашцен совнархозашцен цхьана СССР Госплан деккарийла я, шоашта эшача хIамай къахьегамхьара бахархой хьашташ дикагIа а дизагIа а Iалашхургдолаш, фабрикийн заводийн торговлии лелаеча организацешкарча взаимоотношений система кийчъе. Халкъа эшаш я цунга дIаккхоачаш а йола хIамаш хьееш йолча заводашкен фабрикашкен заказаш кхача деза магазинашкера, хIаьта магазинаш деккарийла я бахархошта малагIа товараш эш хьежа в, царна эшаш долча товарашта заказаш тела а. Нагахьа санна хьаьдлача фесонах, бесах, размерах долча товарашта торговли лелаеча организаце заказ денийдале, хIаьта уж товараш наха дIаэцаш деца, тIаккха цу гIулакха жоп дала дезар фабрика яц, цу тайпара продукци кийчъе, аьнна заказ деина торговли организаци я. Цу тайпара гIулакх хила торговли организацеш деккарийла я материальни за шоашта дIатIаьца, бехктоккам. дIатIа, бул заказ денкачов, заказ кхоачшадьчоа а ца буллаш.

Из атте болх бац, цхьабакъда, геттара чIоагIа эшаш болх ба. Нагахьа санна дIахо йодача кана а халкъа эша товараш хьаделга вIаштIехьдаккхарен торговлен даькъера гIулакх хIана сапна вай леладойла, тIаккха тIа-тIа дукхагIа хургда наха дIа ца эцаш дола товараш, хIаьта паччахьалкхенна из бахьан долаш доккхий зекаш хургда. Из хилийта йиш яц.

Новкъостий! Коммунизма материально-технически база хьалъяра хьакъехьа XXII съездо тIанийца вай парте Программа кхоачашъяра даькъе вайна карагIдаьнна хIамаш шекало йоаццаш да. Кхетадеш да, карагIдаьннача хIамаех доккхал а даь, даьдаьначох кхоачамбаь вай Iе йиш йоацилга. Воеш даьр кхы а доккхагIа хилар лоа вайна массанена а, цхьабакъда, оаш дика кхетаду, алхха вайна ларах дола хIама хьа ца хулга. Советски наьха вехар а быт а тоалулга, мехкара культура дегIайоагIилга экономика дегIаяреи къахьегама овсарле лакхъяларен темпаш лакхагIа хиларга хьежжа сихагIа леларгда.

Материальни беркаташ наха юкъе дIанийсдара эггара кийсагIа бола боарам — хьийгача къига хьежжа — лелабу вай паччахьалкхено. Цхьабакъда, хIараме кхетаде деза дIанийсдара хьисанах даьлла Iаш деррига д. ДIанийсдалехьа хьалхагIа дIанийс[illegible] беркаташ хила деза.

ХIара экономически хуцам, беркаташ дIанийсдара коммунистически принципашкахьа боккхаш бола хIара керда гIа чаккхбала йиш яц цунна эша материальни предпосылкаш хьайнча мара.

Халкъа боахама овлангара деккхар да хаддаиза къахьегама овсарле лакхъелга, болх беш волча хIара сага лоархIаш тIа-тIа дукхагIа продукци хьаелга. Из лургда алхха халкъа боахама массе даькъе а хаддаиза технически прогресс яра, химизаце, машинаш дика а тешаме а хилийтара лорда тIа, оборудованена модернизаци яра, производствана комплексни механизаци автоматизаци яра, беррига къахьегамхой культурно-технически боарам лакхбара лорда тIа.

Экономически дегIаяхара темпаш сихъяр, къахьегама овсарле дегIаяр Iальмате боккхача боараме тийша да капитальни гIишлош хьалъяра темпаш сихъярах. Вайна массанена а хоаш да коммунизма зиз бола экономически база хьалъяра заводаш, фабрикаш, электростанцеш, кхыйола предприятеш хьас езилга. Цу гIулакхашта хьожаяьча средстваш вай дикагIа пайда ме ац, вай уж кастагIа гIулакхага дIа ме йохийт сихагIа хургда вай хьалхашкахьа дIагIолга. Керда мощностай лоацача хана болх бе йолалургйолча тайпара, капитальни вложенеша хьалуш пайда е боацаш йоаккхаш йоле ха кIезигагIа хургйолча тайпара, гIишлошка дIаухийтача средстваша, халкъа боахама кийна продукци а луш, сихагIа беххам бергболча тайпара вIаштIехьдаккха деза гIулакх.

Новкъостий депутаташ, цхьадолча доакъошка дукххача экономически районашка, республикашка капитальни гIишлошъяра план во кхоачашъеш хиларах ца аьлча Iе йиш яц.

1964—1965 шерашка капитальни гIишлошъяра план кхоачашъяра да доараш белгалдоахаш партийни, советски, боахама, профсоюзни, комсомольски организацешка, берригача гIишлонхошка, монтажникашка, промышленностен транспортен болхлошка дукха ха йоаццаш письмо деьхийтад КПСС Центральни Комитетой СССР Министрий Советой.

Шо, новкъостий депутаташ, советски, боахама, профсоюзни организацей кулгалхой, капитальни гIишлош хьалъяра юкъарча доацаш бехктоккаме мел вар, моттигашка капитальни гIишлош елга мишта лел цIаьхха лерттIа тахкара, оттаьча ханашка капитальни гIишлошъяра планаш кхоачашъяра де мел дезар дара тIахьеха беваш бар са.

Цу дешай къаьстта чIоагIа терко е еза партийни организацеша. Дийза даргдоацаш да, парте промышленни обкомаша, горкомаша, стройкай партийни организацеша тIагIертта шоашта тIалатта бехктоккам бизза кхета беш а хIара объекта план кхоачашъяра къовсам лоаттабелга, сихагIа болх бе йолаялийта а караерзае а еза кердача предприятей мощносташ. Коммунистий, комсомольций, гIишлошъяра планай кхоачашъелга шоай балхаш тийша мел болча наьха сий дола деккар да парте правительствай хьалхашка уттаду деккараш кхоачашдара деррига а дар. План кхоачаш ца яра бехказа бала гIертош бахьанаш ма а лехаш, новкъарлонаш эша а эш капитальни гIишлошъяра программа кхоачашъелга Iалашде деза.

Партей правительствай хьалхашка оттадь доккхий деккараш гIишлонхоша толаме кхоачашдергхиларах вай тешийга белгалдаккха нурвы да сона.

Вайнига хIара шерра-шера болх бе йолаеннйт Iальмате дукха керда предприятеш, цехаш, производстваш. Новкъъедале а, дукха ха йоаккх цар производственни мощносташ кара ца ерзаеш. Дийнеша хьа махьоккхара, хIанз а дукха оборудовани е болх ца беш латташ, е бизза пайда ца эцаш латташ. СССР халкъа боахама Лакхара Совет кхмча организацешка цхьана оарцегIъйла еза производственни мощностей карерзара сихьяран оборудованех пайда эцар тоадараш. Цу доархIамерча гIулаккхата хьажа еза моттигашкара партийни боахамен организаш я.

Заводашка, фабрикашка, рудникашка, стройкашка, колхозашка, совхозашка пайда эца безаш йола йоккхий торонаш я. Производство вIаштIехьйоаккхилга дIахо а тоалелга, деррига толашагIа дари прогрессивнегIа мел дари юкъехьолга, производствана эггара дукхагIа пайда лургболча тайпара боахама расчет чIоагIъелга, балха ха зехье йоаярца къовсам лоаттабелга, материалий, доагора, электроэнерге кхом белга халкъа хIара кепиг лорделга дииза даргдоаца хIама да.

Тахан вай хувц просвещене, уналцIено лораяра, торговле, общественни кхачан, бахача наха коммунальни гIулакх деча болхлошта алапи тIатохарах дола дош. Цунца цхьана цу болхлошкара шоай къахьегама эффективность лакхъяр, паччахьалкхен средстваш кхом а беш леларр, халкъа ахчан кхом бар хьадеха деккарийла да вай. Нагахьа санна цу цхьадолча доакъошка материальни ганзаш хьа ца йой а лоархIаш, хIаман кхом беш боахам лелабара доли закон дох аьнна хеташ йола уйлаш нийса яц.

Боккъалдар аьлча, цу доакъошка дIадоаччул кхомбе атта вIаштIехьаргдар — царна дIахецаш йола средстваш кIезигье мара езацар. Цхьабакъда, хIаман цу тайпара кхом барах дувцац вай. Социалистически паччахьалкхено хIара шера дукхагIа ахча дIахец просвещенена, культурана, наха медицински гIулакх дара. Дуацар да цу тIехь-тIехьагIа лакхлуш латтача ассигнованеех махулла эффективнегIа пайда эцилга, халкъа хIара кепигах хьакъала пайда эцилга, из советски наха пайда а луш дIадахийтар.

Бахача наха гIулакх даш долча доакъой болхлошта алапи тIатохар производство дегIайоалаеча къахьегамцара материальни безам совбаккхара принцип чIоагIъяра маьшшара да. Вайна кштта хои, наьха производственни деятельностемал боккха лоархIам болаш я моральни факторашь. Моральни факторашь материальничарца тарьяра, уж шa дикагIа хьйгача хьехара дукхагIа хIама даларна чIоагIъяра эшар да.

ДукхагIча даькъе экономикана, предприятешта, стройкашта, совхозашта, колхозашта доал дара боарамах тийша да боахама деятельноста хьоккхамаш а.

Ховш макиллара, укх тIеххьарча шерашка парте Центральни Комитетой правительствай промышленноста, гIишлошъяра, юрта боахама система эргаяккхара дешаш дуккхаза дийцад, хIаьта, хIанзалца хьа даьр боккъонца нийса хиннад. Цхьабакъда, нийса хургдацар цу даькъе вай деррига а даь даьннад аьлча. Боахама кулгалдеа кердагIа йола формаш, методаш, приомаш леха а практике тахка а, хIаьта уж кердача хьалашка тIаерзае а вына васкет даьд Владимир Ильич Ленина. Ленина белгалдаьхад къаденнар, тормоз хинна дIаэттар хоадам болаш дохаде деза, керда дIадоладаьр юхьанца аьттув ца баьлча а кхача гIертачунга кхаччадца тоаде а эргадаккха а деза, ахаш.

Практически опыт гульеш кхы дIахо а тоаде еза боахама кулгалдара система, эргабаккха беза административно-управленчески аппарата болх, из моалхане йоацаш, квалифицированни йолаш, оперативно, бюрократизми волокитен йоацаш, хIаман кхом беш хилийтара дукха. ХIанзчул тIехьа дукха де деза къахьегам вIаштIехьбоаккхилга тоадера а.

Вай теш, нагахьа санна берригIа низ тIабохийте, ерригача организационни экономически рычагех пайда эце, хьалхашка латта деккараш вай шеко йоацаш, кхоачашдергхиларах.

Новкъостий депутаташ!

Пурам да сона доклада тема тIара кIанга тIера а ваьлиа вай коммунистически болама тIасича гIайгIах ала.

Iоажало вайна юкъера ваьккхав болхлой класса бокъонаш бахьанце, маьшари социализми бахьанце хьинара къовсам лоаттабаьр, вай веза Морис Торез.

Укхаза баршта дика воа новкъост Торез. Морис Торез — Франце болхлой класса башха дика воI. Ше шахтер, шахтера воI а виIий воI — цунах йоахкар французски болхлой класса болама толашагIа йола традицеш, хIаьта цо лакха лоаттайора коммунизма байракх. Болхлочун, шахтера башха-дика оамалаш йоахкар цунах: революце гIулакха лоаттабеча къовсаме денал долаш хилар, ленински принципиальность йолаш хилар, къовсаме масса а чIоагIа хилар, коммунизма идеалах тешаш хилар.

Новкъост Морис Торез валар сона сайна къаьстта чIоагIа хала да. Доккхий новкъостий дар тхо. Вай юкъара коммунизма гIулакх бахьанце итташ шерашка цхьана къовсам лоаттабаьб оаха. ДоттагIлех хьамалаш хулча хана цкъа дийца Iийнадац тхо шахташка болх беш дIаихача шерех, вай мехкий болхлой класса сий долча революционни гIулакхех. Дунен юкъерча коммунистически болхлой болама дукха актуальни дешаш дувцаш, вай зежараше йолча парте политикай практикай доккха а вIамига а деррига дешаш дийна цхьатарра кхетIаора оаха, цайеш дар тхоаш хеташ хиннарий.

Советски Союзен Францен халкъашта юкъера доттагIал кхы дIахо а чIоагIлениза даргдоацаш хиларах чIоагIа тешаш дар тхо, хIаьта из Европа халкъий кхерамзлени ишта берриге машар чIоагIбаран лоархIаме гIулакх а кхетар тхона.

Советски коммунисташ Франце коммунисташ сайна чIоагIа тешаш ба вай коммунистически кортамукъалени болама наькъ тIара ерриге халонаш толамца эшаергхиларах, коммунизма кхы а кхы а керда котаденнаш йоахаргхиларах.

Лаккхлуш а дегIабоагIаш а латтача вай болама бокъонца вола виках ше хиларах тарра, вай гIулакх котдергхиларах тешаш вола оптимист вар Морис Торез. Вай кхы а дукхагIа хьинер тIадохийтаргда болхлой класса котало яккхара, коммунизма идеалаш котъахара.

Из чIоагIъяра Морис Тореза дукха низаш дIаденна сий дола Французски коммунистически парти бIубенна гIоргьа Морис Торезаца цхьан а цул кулгалца дукххача шерашка ше хьаденача а наькъаца.

Сола йоккха гIайгIа кхаьчача вай французски новкъосташка шоай цIерах дег турча гIайгIаца ходем бе а вай юкъера гIулакхаш бахьанце лоаттабеча къовсаме вай шоашца цIаккха а хувца ца луш доттагIали вошалла долаш хургхиларах царна тешам бала а пурам да сона.

Шийна тIехьа Морис Тореза къовсам лоаттабаь гIулакх дахаш, дегIаухаш да, цул я кхоаие, из котдергда. ЦIаккха а йоаргьаш марксизма - ленинизма идеяш, хIаьта кхоане а цар я!

Новкъостий депутаташ! Са доклад йистейоалаш латт. Социализмо хьайашка хайнъа боахамо, культура моллагIча даькъе творчески а хIайн хьакхохлаш а бе къахьеган. Коммунизм хьалъяра массе а областашкара вай толамаш хIара советски саго дег тIерча, хьаналча, лакха овсарле йолча къахьегамах тийша да. Советски паччахьалкхен ерригIа ганзаш, вай доккхал мел дер, дерригача дунен къахьегамхой цец мел боахар, — из деррига а советски наха шоай турпало, хьинарерча къахьегамца хьадаь да.

Хьажал шо, новкъостий, мел гаьна гIа баьккхаб вай, вай Даьхе мел лакха айяьй советски наьха творчески къахьегамо. Масарра аьлча, мел боккха никъ баьб вай цхьаьц хана хестаьча эрсий дубинушкагара дегIа эггара низ болашагIа хIанзарча машинашка кхоачаш, дахчан нохарашкара дегIа космически тамашийна кемашка кхоачаш! Иштача шерача наькъ тIа баьнаб вай молх, кхы доккхагIа а хIамаш дулургдолаш хазал боккха низ беннаб цунга.

Вайна дага латтараш доваш да, уж белгалдаьхад парте Программа тIа. Уж вайна дага латтараш кхоачашдара мел эшараш долаш да вайцига. ХIанз дикагIа вIаштIехьбаккха беза вай къахьегам, дикагIа пайда эца беза социалистически экономика кхоачамехи торонехи.

Вай мехка шортта материальни духовни ганзаш хилийтара тIехьа къахьегаш я коммунистически парти советски халкъи. ХIаьта вай чIоагIа тешаш а да уж ганзаш вай хьакхолларг хиларах, вайцига коммунистически изобили хургхиларах. Цхьабакъда, из къахьегама лакхерча овсарле лорда тIа мара хьаюлургьиц. Из да ме коммунистически общества нийларш вай хьаелларгйола дIоагIа. Къахьегамца, къахьегамца, миллионаш-миллионаш болча болхлой, колхозхой, инженерно-технически болхлой, Iилмахой, хаьнга образовани, уналцIено лорара, культура деятелей, физически умственни къахьегама берригача болхлой къахьегамца мара хьалъйлургьиц коммунизм.

ХIара советски сага обществана пайдане бола къахьегаме знанеш дукхагIа дIа ме лу, евсерагIа ца болх ме бу, халкъа вахар хIахо а тоадара дукхагIа торонаш хул паччахьалкхен.

Вай дерригача халкъо дог гIоздаьна тIаьцаргья Лакхехьарча Совета решени. Берригача болхлошна, колхозхошна, интеллигенце шоай хьинарерча къахьегамца советски паччахьалкхен низ дегIабоалаберг хиларах, коммунизма идеалаш котъялар гаргадоаладерг хиларах шек вала везац. Коммунизм хьалъяра программа вахаре кхоачашъерна болхлой класса, дерригача дунен къахьегамхошта хьалхашка вай кхоачашдергда вошI лаьнара интернациональни деккар!

Даькъала хийла коммунизм!

ЧIоагIа уйла тIаккхийта ладийгIар новкъостаие Н. С. Хрущева къамаьлега, хIаьта из дIаьхдаь, чIоагIа тIоараш детташ дуккхаза юпъагIа а даьхар.

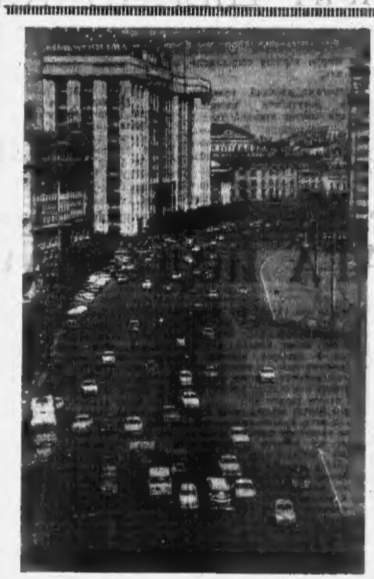

СУРТА ТIА: Москва центр — Карл Марксан цIерагIа проспект.

ТАСС фотохроника.

ЦIЕЙ СИЙНА

Коммунистически къахьегама сийлен цIи лелаеча Грозненски депо топливни аппаратура цеха дика къахьег. Ялх бетта план телацца кхоачашъьхьй цо, хIаьта укх бетта хьалхарча декада план а тIеххоачашъяьй.

Цехара хIара бохало хIама вцц аьнна рационализатор ва. Царна юкъе дикагIа лоархIаш ва РСФСР-а заслуженни рационализатор Проценко Николай Васильевич. Шин опыт дIа а луш кхетабу цо рационализаторски балхах шийпара болхлой. Укх шера цар цеха болама юкъайикьай зээраш сомаш паччахьалкхенна пайда бу иттеш рационализаторски предложенеш. Дукхача производственни процессашта автоматизации механизации яь рационализатораша. Цар торо хилийтай ремонт еца локомотиваш кIезигагIа сейца латтийта, ремонт еча дIаладар кIезигде.

Къахьегама вайте а етта Вресоюзни машинаьца деина сийлеца кийъе яхара къахьегаш а цу цеха коллектив.

Г. ФЕДОРОВ.

БАЛХАШ СИХДЕННАД

Гурахьа дIадийна илатеш дика хьувкъедаьд Сунжески производственни управлене «Коммунизмага бола никъ» яхача колхоза цхьоалагIча комплексни бригада. Толамаш доах цар уж илаташ чуоцаш а. 140 гектарга тIа гурахьа дIабийна муих кхаь дийнахь хьакха а хьакха насарах Iобилаар бригаца. Лоаццача хана хьалъйна а баьлар из.

640 гектар дола кIа чуэцаш а кIаза бригада коллектив. ВархI дийнаьа деррига кIа хьекха дакхха, аьнна деккар тIанийцар комбайнераша.

Касараш хьалъяьаччa лакха хьийхамеш доах Литвиненко Николая, Воляков Ивана.

Сменах 30 гектара тIара кIа хьалъец А. Литвиненкас, хIаьта аьрда дIадохьийт 700 центнер илат. Ши гектар кIезигагIа хьалъей кIа Воляков Ивана. Бакъда, цу толама тIа из соцаш кхы а дикагIа хьокхемаш даха лерхIаш ба уж. цар йоах «Денна 34—35 гектара тIара, насарах улла, илат хьалъецаш къахьегаргда оаха. Тешавеш да механизаторий чIоагIа дош.

О. КОДЗОЕВ.

Общежитешка бIеха а сагота а я

«Чечингсельстрой» трестен шекар доаккхача заводен общежитешка бахь нах латтъаш хиларах оарцагIа даьлар тхо из гIулакх тахка. «Чечингсельстрой» треста №№ 1, 2 йолча общежитешка хьажа дахар тхо ВЛКСМ Октябрьски района секретарь Чернышева Тамара а нийца. Духьала этта сурт во дар. Массеих шу да цунна ремонт е еза ха тIехъьнка. Iолегаш латт штукатурка, кизгаш доацаш, я лоринй рамаш, гобеьнка тIаьнна йоархIаш я.

Темашийна хIама да цу общежите гIишлонхой бех аьлча. Цар шоаш а е йиш йолаш ма йий цунна ремонт. Треста кулгалхой дукха сагота бовцачох тара ба цу гIулакха. Капитальни ремонт е еза яхаш цар дувна массеих шу да, хьадеш хIамй дац. Треста кулгалхой общежитешка хула а дукха теркал дац тор цигара кхоачашбоашараш. Из хьахоих укх масалаш. ШоллагIча корпусе кхача гIа доаца да кораш, еха я наIараш.

ЩагIара хьалаш дика хиларга хьежжа мара боллаче безам тIа-беха къахьегаш. Общежити хьацарх довлаш дай болхлочое эша битовой къалаш Iалашкара гIулакх. ДIахо цунна эшачуга хьажа деза. Балхара хьалче культурно салоIаргдолаш гIулакх вIаштIехьдаккха деза. Цу гIулакха дукха уйла еш вац цу ший общежите воспитатель Хакимов Султан. Культурно-массови болх а во лел цига, ше Хакимов Султан нагахьа мара хилац общежитешка. Катирхоша салоIаргдолаш сейренаш яц, балха тIа хьалха латтачарца вIашагIкхийтта беседаш е диспуташ хилац. Журналаш, газеташ гулдар гIулакх а корпусий швейцараш дIатIадилла.

ШоллагIча корпусе кхача аьшка бетона цеха мастера Н. А. Алтуфьевас дуац общежите чIоагIа сагота я яхаш. Сайрийна балхара чувеча да хIама доацаш еагIаш хул хIара бекхло. Из бенълув.

Цхьоццадолча хIамешта болхлой шоаш а ба бехке. Царех да цIеношка бIеха хилар, меигеш кова дийла ца хилар, цIеношкерча суртешта дош уллаш хилар. Цу гIулакхага-м шоаш хьежа мегарг-ба болхлой. Цига дика теркам беш тIахьожам лелабе беза воспитатела.

Кхы а вогIа бах цу треста гарол Гудермесерча общежите балха гIишлонхой. Вгь пеи мара хIама яц хIара цIагIа. Хьалаш во ла. Цудукха тресте чуйоагIача гIишлой управленешкара болхлой дукха хIа-хьа буллаш хувцалу. Къаьстта дуккагIа хувцалураш ба комсомольцаша категрлойн. АттагIа дар да цар дер. Къовсам лоаттабеш комсомольцаша шоай хьалаш тоадара.

Рейдови группа членаш сатусаш бар шекар доаккхача завода общежитера гIулакх дикагIа хиларга. Январь бетта конкурс йолча хана эггара тIехьара моттиг нийсхкхачарех яр из. Цул тIехьагIа общежитера бола тоабара указани еннаяр облсовпрофа президиумо. Цига духьала этта сурт кхы вогIа да. Бутт болиях меттаашта тIатувса кисеш ца хувцаш, еха наIараш, кораш, умывальникеш я. Геттара во бу бола общежита коменданта Ножаева Любова. Иштта из а хилча бехке дац цигара гIулакх иргь хилар.

Общежитешкара болх тоабара оарцагIбала беза «Чечингсельстрой» трестен шекар доаккхача заводен кулгалхой.

Э. ГУСЕВ,
«КП» областной штаба член.

Укх деношка Наурски производственни управлене боахамашка ялаташ чуэцаш уж дукха доадарах долча дешаrа хьежар республика партийно - пачхаьалкхен тlахьожама Комитет.

Партийно - пачхаьалкхен тlахьожама Комитето белгалдаьккхар, цу управлене дукхача боахамашка ялаташ хьакхарей ардарен балхаш чакхдоахача цlенхашта кхоачамбоацараш долаш моттиг хилар а цунах дукха ялат довш хилар а. Къаьстта дукха доаду ялаташ «Надтеречный», «Гвардейский» совхозашка.

Iодижа ялат совхозе шортта йолча эксцентриковн мотаршлаши калаш хьалъийдергаши йоахкача жаткашца ца хьакхар бахьан долаш дукха ялат дов «Надтеречный» совхозе.

ЛОРАДЕ ЯЛАТ

№ 1 йолча отделене (управляющи нов. Таймасханов) 135 гектара тlара гурахьа бийна мукх ЖБА-3,5 яхача бобови жаткаца хьакхар а тlехьаювзича РСМ-8 яхача тlехьайийза лелаеча комбайнаца хьалъэцар а бахьан долаш касарах улла ихьадола ялат комбайна чархашта кlал а ухаш хьал ца эцаш дисар, кхай йистошка хьекха илла мукх lэтеlабиь охамал къайлабаьккхаб. Ша текача хана Iолийга канаш хьал ца эцаш дисад. Арданза канаш дукха коралаьд чана юкъеоа. Цу участке хlара гектара тlара дайна ялат 5 центнерал кlезигагlа доацаш хилар. Из белгалдаь кха 29 июне чуийца даьнперт лоархlаш хиннадоллашехьа а, тохкам балица йолча хана, хьал ца эцаш дадийса канаш йолхьиигаца а кулгашца а хьалехьаделга вlаштlехьдаьккхадаш.

КПСС обкомен Нохч-Гlалгlай АССР Министрий Советен партийно - пачхаьалкхен тlахьожама Комитете

«Скотооткорма» треста «Гвардейский» совхозе а цу тайпара дика хьалъийцабац 360 гектара тlа хьекха касарах илла мукх, дукха боабаьб из.

Совхозийн производственни управленейи кулгалхоша, ялат чу дика ца эцилга шоашта ховцашехьа а, машар лоаттабу цу гlулакхашца, де дезараш ханнахьа дац. чlоагlа бехктокхаме оазц болх бlеха бераш.

Таразаш ханнахьа тоадаь а ийсдаь а хиннадац совхозашка, къатташка эзачен элеваторе эзачен ялатийна юкъера юкъ 50 килограммегара 200 килограммага кхоачаш хиннай.

Наурски района совхозашкара таразаш воча хьал тlа долга шича ховшшехьа а, из гlулакх вlалла бехктокхаме лаьрхlадац «Металлист» яхача завода директора нов. Трушкина.

КПСС обкомен Нохч-Гlалгlай АССР Министрий Советен партийно - пачхаьалкхен тlахьожама Комитето Наурски производственни управлене начальникагара нов. Прокоповгара, «Скотооткорма» треста инспектортара нов. Тангиевгара, совхозий директорашкара ии. Бетошкингарец Саракаевгарен хьайийхад чуэцача хана ялат ца дойтара кхи ца гош деме дезар цега, ялат чуэца ерига техника балха тlа оттаелгеи шин сменах болх бергбела гlулакх вlаштlехьадоаккхилгеи, ялаташ чуэцара балхашта цlенштара тlахьожам оттабелга, чуйца даьнна кхаш хан-ханнахьа хьайделга.

Ялаташ чуэцача хана дукха доадарах «Надтеречный» совхоза 1-ча отделене управляющена нов. Таймасхановна выговор яьй, хlаьта цу отделене агронома нов. Аслахановна чlоагlа предупреждени яьй.

«Металлист» яхача завода директора нов. Трошкина дlахайтад Наурски производственни управлене совхозашкарча таразий боахама ремонт елга во вlаштlехьдаьккха хилар, цунна тlадиллад ухх лоацача хана управлене совхозашкарча таразашта ремонт яь йоаккхилга.

Партгосконтрола комитето «Надтеречныйи» «Гвардейскийи» совхозашкара гlона йола группаш дехкарийлад яьй ялаташ чуэцара балхашта, хьатташкара ялаташ лорадара, ялаташ дlачуйдеча пуниташка уж дlачутелара чlоагlа тlахьожам оттабе.

Партгосконторола Комитето партгосконтрола гlо - воакъостал деча группашкеи посташкеи гlолла производственни управленешта тlадиллад ялаташ чу мишта эцьожаш массанахьа а даима а тlахьожам доаттабелга.

Наьсарерча «Электроинструмент» яхача завода нов. Яшинас кулгалдеча сборщицай бригадо хlара смена норма 175—200 процент кхоачаьйъа. Цар арахеца продукци лакха дикал йолаш а хул.

Сурта тlа: электросверлилкаш вlашагlйохкара технологи ший бригадацарча болхлошта хьекай я бригадир Яшина Нина.

И. Пляева сурт.

АРТЕМОВСКИ ЭЛЕВАТОРЕ

—Пачхаьалкхенна ялат дlадалара темпаш денгара дента дахкхлуш латт. Ка бола ялаташ хьакха доладелча деиз 6000 тонн ялат хьайцад артемовски элеваторо. Наурски производственни управлене «Надтеречный», Грозненски производственни управлене шоллагlча бьаца даарийн шурийн, шурий совхозаша, миттa, «Первомайский» колхозо. кхмметел догlа делхача деношка а хьакхухь ялат элеваторе.

Элеватора болхлошен гlулакхерча хаьхен коллективо ялаташ дlаэцара дика кийчо яьлга гуш да. Хьштаре е вlалла ха зехье ца йоа ец а къахьет дукхагlа болча болхлоша, хlаьта дерриra балхаш механизмашца ду. Щакхха а юкъесеца латтац. Магомадов Осман машинист вола №7 йола ялат Iодоассаду агрегат. Нормаш тlехкхоечашю механизатора.

Дика къахьег херда ялат элеваторе хьакхухьача шофераша. Масала, Грозненски производственни управлене Первомайски яхача колхоза шофера Катерманов Алихана 90 тони гартта ялат дlадихьад элеваторе. Щакхха а ца йохаш болх бу цуй машино.

Бакъда, хилийта йиш йоаца кхоачамбоацараш а гучадуьл элеваторе. Масала, Наурски производственни управлене Кирова цlерахча колхоза номер ГЕ—57-65 йола машин лелаеча шофера 8-ча июле Iодахийта 164 килограмм ялат доадаьд наькъа тlа, машина тlехьашкара борт ека хилар бахьан долаш. Дукха кхоачамбоацараш да цхьадолча боахамий хьатташка а. Найса болх беш дац ялаташ оваш дола таразаш. Царга вовисси хьажа езаш да гlулакх. Масала, ухх деношка «Надтеречный» совхозера элеваторе мукх бахьаш енача шин машина тlа 1555 килограмм мукх совгlа бар. Хlаьта кхоалагlча машина тlа 525 килограмм эшар из. Таразаш лерттlа болх беш ца хиларен дlаккхухьача ялата документаш нийса ца яздар бахьан долаш хиннад уж кхоачамбоацараш. Хlаьта цу тайнарча гlулакхаша тайп-тайпара харцахьа хlамаш леладе йиш а хулийт.

Элеваторерча цхьаболча болхлоша 25—30 килограмм ялат дут шоаш Iойоассаеча машинех хlаране тlа. Ялат тlадотташ кхо машин латт элеватора кoa, хlанз а дlа ца оттаеш. Мукх а юаш талх уж. Бакъда уж дlаоттае а царга болх байта а сагота бац элеватора кулгалхой.

Элеваторе хьакхухьа дукхагlа дола ялаташ лерттlа деганза, бlеха хул. Масала, Наурски производственни управлене «Надтеречный» совхозера хьакхухьача мукхаца 12 процент кхьйола хlамаш яр. Хlаьта хlанз дукха ха йоашаш Грозненски шурий совхозера денача ялатаца Iоекъайгаш хиларад юкъазийта йийзар машина.

Дерригача хьалкъага кхоачаш гlулакх да ялаташ чуэцилга, уж лерттlа цlендаь тешшаме дlаоттадар. Цудухьа белгалдаьха кхоачамбоацарац хургдоацаш лерттlа тоабе беза элеватора болх.

Н. АБДУРАХМАНОВ,
А. ТАРУМОВ,
Э. ГУСАЕВ,
«Комсомольски прожектор» яхача областен штаба рейдови бригада.

Дагестански АССР. Гаджиева цlерахча машинашъечи завода продукци — тайп-тайпара насосеш, парови машинаш, кхьйола оборудовани Къилбаседа - Кавказа совнархоза предприятешка чlоагlа хотташ я.

Сурта тlа: Ростовски областен Гlаьбартой - Балкхарой АССР-ен дlахьийта кийчъяь вентови насосаш.

Р. Дина сурт.
ТАСС фотохроника

СИХАГlА ЦlЕНДЕ КХАШ

Юрта боахама интенсификаци яра дукха чуйтина къахьегаш ба Советски района боахамашкара дукхагlа бола кхаш леладераш. Масал телаш ба Ленина цlерахча колхоза кхаш леладераш.

—Шоллагlа оасар даь доалаш да тхо,—йоах колхоза председатела Улубаев Заинда.—цlена да тха кхаш, хlаьта дlайийна хlамаш хиийца дегlайоагlа.

Культиваци а яьйха цкъа оасар даьчул тlехьагlа цхьаккха минут ха ца йоаеш, шоллагlа обработка е болабелар боахама механизаторашн кхаш леладераши. Механизированни звеношта юкъе шерра яьржар социалистически яхь.

Къахьегама доккхий толамаш дахара лоаттабеча къоасаме хьалхара моттиг яьккхай хьихар долча трактористa Бисултанов Абдул-Кадыра. Ший кхашка оасар даь а вальйа кхъчафна воекъестад-деш ва из.

Иштта дика хьекхамаш доехаш ба Хасаров Амаев Музыкаева Хьлипетен кулгалдеча кхаш леладеча звеной членаш а. 160—170 процент кхоачашаш шоай сменин нормаш царех хlаране. Хlаьта болх тешшаме а дика а бу цар.

Цхьабакъда, иштта дика латтац гlулакх массанахьа, къаьстта во гlулакх ду дlайийнача хlамашта «Керда вахар» яхача лоалахерчи колхозе. «Керда вахар» яхача колхозе шоллагlа оасар де хlанз а болабеннабац. Къаьстта дукха тlадаьинад оасараш кхоалагlча бригада кхашка.

«Колхоза кулгалхоша гlо ца дар бахьан долаш во лел гlулакхаш тха бригаде»,—йоах бригадира нов. Ашаева. Бакъда из, колхоза председатела нов. Байраков бежке хилар гуш да. Хlанз аьлча, массех кlира да бригадера кхо трактор доаrер доацаш болх ца беш латта. цу гlулакха сагота вац председатель а.

Дукха нах бах Харсеной яхача юрта, хlаьта царех кхашка болх беш 10—15 сар мара хилац.

В. ВОЛОГИН.

ХАННАХЬА КИЙЧЪЕ ШКОЛАШ

★ ★ ★

Ремонт яь йоалаш латт

ДЕШАРА шу йистедала гаьна дар оаха педсовет а гулдъь ханнахьа ремонт ергья школана, аьнна, соцдича.

Тха школе вlашагlъелла а 60 совгlа сиг юкъевоагlа дешархой производственни бригада. Цу бригадаца дагадаьлар тхо ремонт яра хьакъехьа. Дешархошта хьажхашка деккар эттар — 198 парта вlашагlдоллa, ремонт е, басар хьакха. Бригада бригадира, ворхlлагlча класса дешархочо Гагиев Махьмада кулгал а деш дешара шу йисте ма даьллачте а болх бе бolaбелар дешархой. Шин кlирах йистебаьлар дешархой беррига болх баь, хlанз басар хьекхе, е езача ремонт яь, кердача дешара шерага кийча да 198 парта, дукха доскаш, истолаш, гlандаш.

Хьоrте а е езача штукатурке яь, кlир теха даьнед еррига шkoлана. Хlанз басар хьокхаш латт школа кораш та, нагlараш та, нйнаш та. Укх деношка уж балхаш а даь дирrле тхо.

У. БЕРСАНОВ,
Наьсарен района Iаьлий-Юртарча бархl шерарча школан директор.

ДЕШАРА КИЙЧА Я

ТlЕХХЬАРА гургаз техар школе. Экзаменаш дlа а енна школаца Iадика йийцар цхьайтта класс яьккхачар, хlаьта вож дешархой хапичулех салаIа бахар. Цхьабакъда, дешархошта тlеххьа школе баьккхар МагIалбика гlишлой - ремонтни контора болхлой. МагIалбикерча Пушкина цlерахча участка цхьайтташерарча школана капитальни ремонт елга нюашта тlайикадар цар.

Сиха а дика а йора ремонт. Хьал а даьккха юкъ Iотехар цхьайолча классашкара кй, дак штукатурка йир, кlир техар. Дика къахьийгар плотникаша Борзов Махьмада, Пугоев ИсмаIала, штукатураша Яхороева Майсас, Бузуртанова Тамарас. Дукха балхаш дир газоэлектросварщика Горбунов Виктора а слесара Гадиев Махьмада а. Хамал дуь да хьалха даь даьхар дерригa белхаш. Тахан а тlехь дешархой тlаэца кийча я Пушкина цlерахча участкера цхьайттшерарда школа.

В. ТАГУРОВ,
хьехархо.

ФУТБОЛ

ЛИДЕР КОТЙОАЛ

Дикка ха яр нарна «Терека» команда ловзар бlарга ца гу. Закавказерча командашца пхеазд лайза ворхl очок а яьккха цlабаьхкабар грозненцаш.

«Миштта ловзаргья-хьоrl вай команда?» из уйла дагайолаш бар самардийнахьа Махачкалерча «Динамоца» «Терек» ловзача хама стадионе хиннараш. Тlанкlаьна хьалийзай стадион.

Юххьанца ловзара инициатива шоай бе йол грозненски футболисташа. Шоллагlча минуте хоза комбинаци дlайолаю Михеева—Галкина—Жердева. Цхьабакъда, бургац чутоха вlаштlехьдалазар вай нападающей.

Цlаьхаза кхераме контратакаш ю динамовцашa а. Хьалхарча тайма цхьайттлагlча минуте чlоагlа йоагlаш йола бургац хьалаьцар грозненций вратара Козлова, хlаьта иштта гонза шоллагlа а кlалхара яьхар цо ший наlераш.

Цкъаккха команда кот а яа йоалаш матч чекхъиллар кхераш бар футбол езараш. Из чlоагlа воккъа хургда царна. Хlанз аьлча «Терек» дикагlа ловзилга белгала гуш дар. Цар ираза из ишта хиланзар. Шоллагlча тайма тlеххьара минутеш... Шоай беррига ниэ тlабяхийта лоаз вай команда. Юхейнсай цхьа минут, цу хана динамовцашта отрафной хьожаш судехочо. Спорта мастера Х. Данилова хьаьший наlарашкахьа хьитеха бургац корта теха чутох «Терека» нападающе А. Жердева.

Тlеххьарча минуте лоархlаме котало яьккхар лидера. Хlанз вай команда 23 очок я. Хьалхарча кругера шоай тlеххьара матч Бакурче динамовцашца ловзаргья «Терека».

М. МУСИЕВ.

КОММУНИЗМАГА ЙОДА ПАЧЧАХЬАЛКХЕ

1919 шерара аьха. Къона Советски республика — цlера гома юкъе. Кхоанен дукха сийлахь-боккха къовсам латт. Россе кхоанен дукхьа лаьтта ца Iеш, дерригача вдаьий кхоанен дукхьа а. Мекха цу халаче денношка В. И. Ленин ха а лехе, Коммунистически университете — цу хана гlорьаьнна хийнача «Свердловски» деша беглараш болча воагlа, царна пачхьалкхенах лекци ешар дукхьа.

Ленина лекци, йуй хьамаьл моллагlча а аудиторена хьалхашка белгалдоалаш дар. Iилма маьххара, логика ииз къаьстта боккха болаш хиларие. Ховш да, эмиграци ше волча хана а цо эрсий революционерашта Парижа юкхе, Лонжюмо партийни школе лекцеш йийшалга. Хала хета мара дезаш дац, Октябрал тlехьагlарча шерашка партена а мекха, а кулгалдеш вlалла мукъа ца хиларах Владимир Ильич лектор а волаш каст-каста къамьал де йиш йоацаш хиний цилер. 1919 шера 11 июлеи 29 августеи Свердловски университете цо пачхьалкхенах йийна лекцеш боккхача теоретически маьхе я. Дlалъяь шоллагlа лекци, воиьа дале а, юхейнеяц.

Хьалхара лекци ше дlайолаш Владимир Ильича белгалдаьккхар, пачхьалкхенах дола дош эггара чолхагlа, халагlа, буржуазни Iилмахоша, писателаша, философаша эггара чlоагlагlа кегадьрех а деце тамаш йолаш долчарех цаl хилар. Деша бахlарашта лекцега ладувгlерал совнаrlа кхы ца еше а Марксен Энгельсен лоархlамегlарча произведенеех цхьараш ешара белгалара ха хетаелга мога а даь, Ленин тема чулоацамга вебилер — фий пачхьалкхе яхар, хьа мишта хиннай из, миштад цуьнцара коммунистий парте гlулакхаш.

Общественни отношенеш дегlаахарах йолча Iалаьмета йоккхача исторически материализма В. И. Ленина гучаяьккхар пачхьалкхен деша къакъехьара буржуазни Iилмахой харцон политически кlиллеи, гучедаьккхар доал деча классий карарча герз, инструмента метте йолча эксплуататорски пачхьалкхен классови дух. Пачхьалкхе, ше маьрра, йолаш йолча производствени отношенеех дlа а къестаеш, буржуазни социологаша шоай хур ду цуй маlан дlахьуладе гlерташ, массаза а йолаш хиннайола яхаш классашта лакхе латтача организаце хьисапе йоит из. Каст-каста гlерт, пачхьалкхенах фунцагlа доалле а дахагара, дуцен чу доаца, ваха аракъара дешна цхьа хlама доалл яхац йола уйла дег чу йоссе.

Шоай пачхьалкхе кийти войтар эксплуататорашта, бакъдар аьлча, тlойле йолаш да. Пачхьалкхенах бола буржуазни хьехам айха бувзабенна ба эксплуататорски классай помещикийн капиталистийн хьашташа, царгара общественни совлеваш лораеш йола чlоагlале я ца, саго сага ечa эксплуатацена йола бехказло, капитализмана йола бехказло я из.

В. И. Ленина, пачхьалкхе довгlаахара теорени практикаеи дуй тlа довлара тlа а хьехаш, эггара хьалха из классий къовсам болча гуш хила кхаш хьийхад, - явленешта факташтеи, цар дегlаахари вlаша юкъера исторически бувзаме миштаб а хьожаш, анализ яра тlахьехам баьб. Ленина вывод яьй: «...пачхьалкхе массань а хиннац. Ха хинкай пачхьалкхе йоацаш. Из мичa, маца хьахул аьлча, из хьехул, общество классашта екъаенначa моттиге а екъаенначa хана а, эксплуатаци ераши эксплуатацена кlал латтараши дьехиначa хана». (Соч., т. 29, оагl. 436). Пачхьалкхе — цхьан классо вокхани деш дола доал хьалдоттадара йолча машинка хьисапери хlама. Эксплуатаци яра кеп хуцаларо эксплуататорски пачхьалкхен кеп а хуйцаш хиннай, цхьабакъда, чулоацам хьалхегlа ший хилнар бусеш хиннаб цуй — доал деча классей хьешташ лораделга. Иштта ба антагонистически классеш болаш йолча обществерча пачхьалкхен чулоацама Ленина баь мах.

Капиталистически вахара могадераша, буржуазни пачхьалкхен юкъмараш кердаякха а гlерташ, кlезига къахьийгадац, из «классаш йоацa», «демократически», «халкъа» пачхьалкхе хетийта гlерташ Iаьдал къахьегамхой бе а долеш Октябрал тlехьагlа хьахинна къона Советски республика «халкъа Iаьдала идеаш» телхаеш бола диктаторски режима мохк санна йийцай цар, буржуазни пачхьалкхе, цар ихачох, «паргlатен массана хьаштеш лораде кхелла» йолча метта.

Цу тайпарча хоарцонех хьаьна хlама дитадац Ленина, Капитала Iаьдал ший хьаштдолча «демократически» вывескана тlехьашка лачкъача а, цуй маlан массаза а цаl хиннад — чести капитала хьоштаи лораделга. Буржуазни пачхьалкхено «массаначa а цхьатарра нийсо» лаьаю яхи харц вереи гуча а йоаккхац, Владимир Ильича аьннад: «...из Iехавелга да: эксплуатаца йолаш йолча хана, нийсо хила йиш яц. Помещик болхлочоа нийса хиле йиш яц, меца вар — вовзачоа» (Соч., т. 29 оагl. 451).

ЛадувгlарахтIе Iалаьмете дика уйла дег чу йоссайир лекцо. Цу белгалдоалеш доннача баьччапа вlашагlцхийттача дакъа доацаш хиннача цхьенне — Доиера «Свердловски» деша вена хиннача В. А. Видионта тlехьагlа дага а деха дувцар: «Хийцаш, дlайха, уйланаш лоагlар цуй багара хьамаьл. Тхо тхоаш маларра дlакарадихьадар, дlачувоадар цуй уйлан ила болча логико. Цуй хьайцаларa теоретически вlашкадевлидерий кlоаргал ювцаш дар тхона буйцаш йезаче ораторех е лекторех цхьанне а дlаэкха а ца дийцача тайпара долаш аттен къаьстах хиларца, дог тешадеш бола нииз селлара боккха хиларца, цхьанa таръеш яр».

Ленина йоккха заслуга санах латт аьлча, из латт, Iилман коммунизмана лард елларашта пачхьалкхенах хетараш цо кердача исторически хьалашка дегlадоаладаь хиларех. Цу гlулакха къаьстта боккха лоархlам болаш ба «Пачхьалкхен революци» яха классически логически болх. Культ личность йолча хана, хоаш маларра, дуцаш дар, пачхьалкхенах долча Iилмана юкъа лоархlамера дакъа дехъе Ленина кхийна а довцал, социалистически пачхьалкхенах бола «биззал йистебаьнnен хьехам» бенна Сталина маре а воацад яхаш. Цу тайпара дийца хlамаш кlал кlийле йовлаши Iилмана дукхьален хилар соо дика гуш да. «Пачхьалкхен революци» яхача балха тlа, «Пачхьалкхенах» йийшача лекце тlа, 1917 шерал тlехьагlа яздеча кхача балзашка а санна, пачхьалкхенах бола марксистски хьехам оппортунисташа еча Iоттарех хьалхабаькха ца Iеш, Ленина из дlахо дегlаболлабаьб, социалистически пачхьалкхен теори хьаьнй. Парижски коммуна опыт, эрсий шин революце опыт хlоарга вlашагlа а теха, В. И. Ленина Советий республика нерлай Россе хьалашка эггара гlойлевагlа йоал обществa политически организаце пачхьалкхен форма из хиларех тарра. Керда хьадейла из теоретически хlама белгала исторически лоархlам болаш дар.

Общество дегlаара керда наькъаш доккхача юкъ йолвор, пионер хила, керда общество хьалъергйола формаши методаши декара, практике царна тоахкамбара дакъа кхачер советски халкъеrа цуй пачхьалкхенга. Керда тайпа пачхьалкхе хьаар «йоккха исторически изобретени» я аьнад Ленина. «Дукхьаща коралой, — аьнад цо, — буржуазни йоацача пачхьалкхен форма». (Соч., т. 33 оагl. 270). Из яр пролетариата диктатура пачхьалкхе, хlаьта хи тайпа хила йиш йолаш ца а яцар, пагахьа санна ший дехкарши кхоачашде цуй безам бале.

Пролетариата диктатура, моллагlа кхыйола классови диктатура а санна, из барца юкъаенна я. Цхьабакъда, из революционни йиш бар да, дукхагlберий, къахьегача адамий доал да. Шийраца эксплуататорски классашта дукхьалберабьб а цар еча дорлача дукхьалено гlеттабеш я ба из яз. Обществa хьалха латтача класса мировоззрени кхайкаен болча коммунистана, массина а чухеккаргйола метод санна, из оаш делга хлайкадац. Iоазла масса формах мукъа йола общество хьалъеш доалк вай... «Вай идеал юкъе — аьнад Ленина, — нахе ницаш дара моттиг яц». (Соч., т. 23, оагl. 57) Ший диктатура оттаеш йолча болхлой классо мехкарча дукхха а дукхагlа болча вахаца цхьана кхоачашду керда, социалистически общество хьалъяре теорически декхараш, дегlаккхувл дукхача адамашта йола демократи. Диктатура чакхйоехеш йолча болхлой классо лерхlар дика ший доал доаттаделга дац, цуьна дага да — моллагlа а классови доал дlадаккха.

Советски пачхьалкхен дегlаахаран эргадоацаш теддараш дlахора перспективац белгальбай вай парте ший XXII-ча съезде. Вай мехка коммунизм хьалъера йlаьний опыт ларде а деьце, парте дегlа а боалабаьб бlеххий а баьб пачхьалкхенах бола марксистско-ленински хьехам, цуьнца доккха дакъа юкъеложьад революционни Iилмана. Социалистически революце керттерча декхарех цаl лаьрхlад Ленина «демократи дlачакхъиллалиа дегlаккхувлилгах, цу тайпара дегlоадаре формаши лехилгах, практикена царна тохкам белгах, и. кх. дl.» (Соч., т. 25, оагl. 426). Общество дегlаахар лоацаденнача латтайсаргаш, таханарча дено дlаейхарша маьтхара хургьац пачхьалкхен формаш, нагахьа санна уж тоаяларгахьа эрга ца юлеш соце. Дерригдуьне-исторически лоархlам болаш хилар пролетариата диктатура СССР-е социализм хьальяь йоахкхилга Iалашдар. Дегlаахара керлача хана чу яьннай тахен Советски Союз. Вай мехие — пролетариата диктатура — хlанз чакхъяьнха этап. КПСС XXII-ча съездо белгалдаьккхача тайпара, чурча декхараша диллача хьланза эргйоацаш йолчара дlаяьнннай из, Советски пачхьалкхенах дерригача халкъа хьештаи лоlами хьаллоаттадеш йола халкъа юкъара пачхьалкхе хиннай. Дерригача халкъа эзилалех латте цу тайпара пачхьалкхе вай мехка юсаргья коммунизм йоаза котьяллалла йолча хана. «Дерригача халкъа юкъара пачхьалкхе, — йоахар Н. С. Хрущева XXII-ча съезде, — из социалистически пачхьалкхе дегlаахара керда этап социалистически пачхьалкхе коммунистически обществe ше-шийна доал де пларга болеча наькъа тlара лоархlамера вено».

Марксистско-ленински Iилман чура керда положенеш, бакъдар аьлча, еелланзар ленински кулгалхоша. Оалаш маларра, кхаь хена юкъе тувла а бенна, хьахьокхаш бакъдар а доацаш, уж яхо баьлар, дерригача халкъа юкъарча пачхьалкхен идея марксистски идеи а яц, КПСС ревизионизмо... аьнна тlа а хьийкай! Из шоаш хувзача хана китайски гlайгlа-теоретикаш кхьиеттел Марксеи Энгельсеи тlахьокаме а гlерт. Бакъ а долаш хиина хlана да: Iилман коммунизмана лард елларашa шоай хана критика яьй лассальяцашна лаьлхаьккхача «дерригача халкъа юкъарча пачхьалкхен» теорена. Хlаьта уж тlаххьаре бараш чlоагlа оарцагlбаьнна ма хиинабей феодально - буржуазни Пруссе хьалашка цу тайпара пачхьалкха хьие гlерташ. Кхетадеш да, из революционни Iилма профанаци, ечна яьнь идея хиина хилар.

Кхы тайпа гlулакх да Советски Союзе. Низза шоай кхача кхача йоараата кхьчий вайшига социалистически общественни отношенеш. Дукха ха я эксплуататорски классаш йоаца. Вlаши лоттагlах долча шин классах латт Советски общество. Болхлой класс обществa вахаре кулгалдеча хьала тlа я, хьалха летта, социалистически доалахьен лакхагlа йолча формаца юкъеенна йола класс из хиларех тарра. Тlанкха малагlа ва хlаьта хlанз вай мехке «тоlаре» везар? Советски хьалашка малагlча класса дукхьале ераш цош я диктатура герза ярал?

Пролетариата диктатура пачхьалкхен котъяьнначa социализмо пачхьалкхен шоай классови чулоацамга диллача цхьан тайпара а юзай декхарашка диллача бе-бе а я. Вай пачхьалкхе доалар дlаьнха классаш тоlеть латтаеш орган йолчара дlаьнна дукха ха я. Халкъа бе йоалла из хlанз классови доал герз вай; коммунизм хьалъяр инструмент я.

Дерригача халкъа юкъара пачхьалкхе хилар хьахьоккаш йола Советски пачхьалкхен характеристика — из, пекински «теоретикаш» цулах ала гlерттача тайпара, «советски коммунисташа хьадагалаьца ревизионистски уйла» яц, вахаро бакъдаь дола, марксистско-ленински теори дlахо дегlаахарех хьахиинар да, Iилманца гучадаьккха хlинарча замалахьара Iалаьмате доккха хlама да. Вайцига, социализм дегlаахарга хьежжа, дерригача халкъа юкъара пачхьалкхе хьиера хьантехьера уйла Ленина хьалха яьккха яр. Цо яьаьдар, социализм йолча хана беррига граждански дерригача халкъа юкъарча цхьан пачхьалкхен «синдикате» гlулакхера кан хула хьаш. Цу ленински формулах йоала социализм котъяьначул тlехьагlа дерригача халкъа юкъара пачхьалкхе хьаира идея. Хlанз вож классаш тоlеш долча герза метта из, боахени культуран дегlаухилга вlаштlехьдоаккхаш я.

Пролетариата диктатура органаш еваш я яьлад шоай хана марксизма-ленинизма классикаша. Из уйла а Ленина а волаш уттадаьча цхьаьнцарча советски конституцен тlа а. Масала, Украински республика конституце тlа йоахар, пролетариата диктатура дlаяргья социалистически эргалонаш яь яьначули хьал долча классай оагlонгахьара дукхьаленаш кагъячули тlехьагlа. Хьаш хургдоацаш дац ухх тайпара лоархlаме тешал доаладер а 1926 шерре а Советски пачхьалкхе хьалъеча гlорбьнарех цхьанне, Ленина тешаме ученики соратники хиннача М. И. Калинина яздаьа социализм хьалъеш доахача толамашка а капиталистически отношенеш дlалхарга а хьежжа пролетарски пачхьалкхенах «хlанз керда маlан а чулоацам а (коммунизмага яхар) болаш йола дерригача халкъа юкъара пачхьалкхе» хилара йолча торонах. Бокъонца Ленина юкъарча контурашка белгальяь хиина процесс я из; парте тахан кхоачашъеш йола йизза теори а ал вlаштlехьъяьхай уж.

«Пачхьалкхен хьакъехьарча» лекце тlа В. И. Ленина хьахьекхад пачхьалкхен, керда пачхьалкхе дегlадара, бокъонца «дерригача халкъа юкъара Iаьдал» оттадара перспективай хьакъехьарча дешах «Коммунистически партена хетар», хlаьта цунна хиланза дергдоаца хьал да «моллагlа тайпа эксплуатаци йохаелга», ухх дунен тlа «лаьттан дай, фабрикай дай» хургбоацаш дlабоехилга. Ленински указанешка хьежжа, социалистически пачхьалкхе кlезиг-кlезига йовлаш дерригача халкъа юкъарча пачхьалкхен формага гlолла ше шийна доал деча коммунистически обществага ялар санна кхетаю из процесс вай парте.

Чlоагlа вlаштlехьъяьнна къахьегача наьха барт-цхьоагlон хьисапе хургья коммунистически общество. Адамлеина корайоагlаргья Маркса дагаьйха а цуи, белгала хьахьокха вlаштlехьа ца даьна а коммунистически общества пачхьалкхела эггара дикагlа йола формаш. Шеко йоацаш да цаl: ше маьрра йолча пачхьалкхен бокъонна йола моттиг цхьан хана, Энгельса дешаша аьлча, шиpъьнна хlамаш чуйолча музе, йоачlинган бронзаи дахча дагарал лалла я. Исторически дегlаахаро, КПСС Программо белгал мадаккхара, пачхьалкхе дlа ца яьлча эргйоацача кхоачаву. Вай парте белгалду цу процесса чухьарен эрахьарен хьалаl —дегlаена коммунистически общество хьалъяр, дунен халкъашта юкъерча арене социализм котъялари чlоагlъялари.

Цхьабакъда, из ха хьаlаlахлоачача юкъе, ленински принципашка хьежжа, эрга а йоахаргья, дегlа а кхувлоргья дерригача халкъа юкъара советски пачхьалкхе — керда дуне хьалдара низ бола герз, коммунизмага йода пачхьалкхе.

Б. БАЯНОВ,
юридически Iилмаш кандидат.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный, Кlеса фронтовикийн урам, 13. Телефонаш: редактора вон.—2-07-61; бехктехахама секретара—2-45-40; партийни дахаран, промышленнан, партйоахаран, школий отделаш—2-35-72.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Красных фронтовиков, 13. Телефоны: зам. редактора — 2-07-61; ответственного секретаря — 2-45-40; отделов партийной жизни, промышленного, сельскохозяйственного и школ — 2-35-72.

«Грозненский рабочий» издательства типография. Революции проспект.

Типография изд-ва «Грозненский рабочий». Проспект Революции.

СФ05119. Заказ 3094.